rodarummet.org • #209-210 sedan 1969

socialistisk
teoretisk
tidskrift

röda rummet.

#3-4
2025

Romantik & marxism

Kära läsare #209-210

Numret du håller i dina händer är det hundrade numret av tidskriften *Röda rummet* sedan vi bytte namn 1997. Trots att det förstås är någonting att fira så är det svårt att komma i feststämning nuförtiden. Många av de texter som publiceras i detta nummer vittnar om en värld som tycks förtvivlande glädje- och kärlekslös. I en översättning av Branko Marcetics genomgång av Israels krig i Gaza, som ursprungligen publicerades i *Jacobin*, blir det tydligt att det som händer i Gaza inte har någon motsvarighet. I sin text om Tidöregeringens förslag på kvalificeringskrav i välfärden skildrar Maria Persdotter den djupt empatilösa politik som drivs – inte bara i Sverige utan runt om i världen – där en form av nyliberal nationalism skapar en, om möjligt, ännu svårare situation, särskilt för flyktingar.

I Mikael Omstedts intervju med sociologen Michael A. McCarthy beskrivs hur finanssektorn investerar pengar som skulle kunna användas för att skapa mer värdiga levnadsvillkor – till exempel förvaltade pensionsmedel – i syfte att skapa profit snarare än välfärd. Anton Törnqvist och Kjell Volwes kartlägger den klimatförnekande rörelsen och beskriver, bland annat, hur rörelsen hånar klimatrörelsen genom att förlöjliga dess affekter, så som sorg och ilska. Det drar kallt.

Men numret öppnar även för möjligheten till en mer kärleksfull värld. Veronica Flyman slår ett slag för kärleken och menar att kärlek under kapitalismen inte enbart bör förstås som en form av könat förtryck utan också kan fungera som ett kraftfullt verktyg för marxistisk-feministisk samhällskritik. Evelina Johansson Wilén, Lena Gunnarsson och Maria Wemrell skriver, i en liknande anda, om hur könskonflikter tenderar att förstärkas i en digital form av kapitalism, men att ett motstånd mot den digitala dejtingmarknaden kan vara ett sätt att ta över kontrollen av kärleken från kapitalet.

På många sätt kan dessa texter förstås som i linje med marxismens varma, romantiska ström som Michel Löwy beskriver i sin text ”Romantisk och marxistisk utopi”, som Röda rummet återpublicerar (publicerades första gången i *Fjärde Internationalen* 1985, i översättning av Katarina Katz – vars text om den feministiska rörelsen och utopi från 1987 också publiceras på nytt). Inte i meningen att de konservativt blickar bakåt till äldre former av kärlek, men i det att båda kritiserar kapitalismens upplösning ”av kvalitativa band mellan människorna, fantasins och romantikens död, den trista likriktningen av livet, de rent nyttoinriktade relationerna människorna emellan”.

Som vanligt publiceras ett flertal bokrecensioner under rubriken ”Röda tråden”, samt ett boksymposium om Francis Tuuloskorpis bok *Bageriet i paradiset*. Även dessa texter kan ses som ett försök att skapa en mer omsorgsfull värld, där vänstern läser och diskuterar med varandra för att nå vidare – och skapa något bättre i en kall värld.

Fryser du? Kom in i Röda rummets värme.

Red.

I DETTA NUMMER

>4
Vem har makten över kärleken?

>7
Kärlek & kapitalism

>12
Åter till framtiden – om romantik, marxism och feministisk utopi

>28
Finanskapitalism & demokrati

>36
Klimatförnekelse

>41
Nyliberal nationalism

>47
Boksymposium

>59
TEMA: Imperialism och den konfliktfyllda världsordningen

>91
Den röda tråden

FOTO: LELE HARBOE@FLICKR CC BY-NC-ND 2.0

EVELINA JOHANSSON WILÉN, LENA GUNNARSSON
& MARIA WEMRELL

Vem har makten över kärleken?

I jakten på kärlek har allt fler människor vänt sig till **dejtingappar** – men bakom löftet om närhet döljer sig en marknad styrd av kapitalets logik. Istället för att sammanföra människor mot ett gemensamt mål, tycks apparna profitera på våra drömmar, vår ensamhet och våra misslyckanden. Den här texten undersöker hur kärlekens digitala landskap alltmer formas av kapitalismens behov, där våra mest intima begär förvandlas till råvara i ett system som både exploaterar och förstärker könade konflikter.

Idag möter en allt större andel människor sina sexuella och/eller kärlekspartners genom dejtingappar. Tittar vi på ett svenskt sammanhang talar siffrorna sitt tydliga språk: i åldersgruppen 15–34 dejtar en tredjedel genom appar, och nästan hälften säger att de har använt internet i sin jakt på en partner. Faktum är att var femte person i en relation idag har träffat sin partner genom en dejtingapp. Den typen av möten som en gång krävde fysiska kontaktytor på arbetsplatser, i vänskapskretsar, på den lokala baren eller genom slumpmässiga möten, har idag i hög grad förskjutits till en digital arena där intimitet och algoritmer möts. Samtidigt som detta skulle kunna förstås som ett breddande av dejtandets ”jaktmarker”, vilket borde förbättra förutsättningarna för parbildning, ser vi i många länder världen över en ökning av antalet singlar, både i absoluta tal och som andel av befolkningen. Sociala, ekonomiska och kulturella omvandlingar har gjort det möjligt för allt fler att leva som singlar, och många väljer, och/eller framhåller positiva aspekter, av att leva utan en partner.

Det finns dock även många som faktiskt vill hitta en romantisk partner men som har svårt att lyckas. Sådana misslyckanden har kommit att ta sig politiska uttryck där inställningen till dejtingmarknaden ofta präglas av en polarisering mellan könen. I ena änden av denna polarisering finner vi så kallade incels, män som beskriver sig själva som ofrivilligt celibatära och som upplever sig vara förlorare på en kärleks- och sexmarknad där de menar att kvinnor har makten. Incels utgör en del av den så kallade ”manosfären”. Detta större ”toxisk-maskulina” sammanhang präglas de av en antifeministisk och ofta misogyn världsbild, som rönt uppmärksamhet inte minst då den ibland tagit sig uttryck i dödligt våld. I den andra änden av den polariserade diskussionen om heterosexuell kärlek och dejting finner vi kvinnor som helt tappat tron på dejting och relationer med män och som i radikalfeministisk anda ser relationen mellan könen som ofrånkomligt präglad av makt och objektifiering. I en välspridd essä från 2019 kallade Asa Seresin detta ökade ifrågasättande av heterosexuella relationer som en möjlig plats för jämställda och sunda relationer för en form av ”heteropessimism”, ett begrepp som sedan dess har dykt upp i allt från akademiska bloggar till livsstilsmagasin som *Cosmopolitan*.

Båda dessa extrempositioner representerar minoriteter, men de känslor och erfarenheter som de uttrycker är mer utbredda och säger något viktigt om vår samtid. De pekar på den explosiva politiska kraft som ligger i frustrerade behov av sex och närhet, och på de konfliktlinjer mellan könen som sådan frustration lätt tar sig uttryck i. Här blir singelskap inte bara en individuell erfarenhet, utan speglar djupare sociala spänningar som formar vår tid. Men varför tar konflikten kring närhet och sex sig form som en könskonflikt? Finns det andra konflikter som skulle kunna få mer utrymme, som möjligtvis till och med bär på en progressiv kraft?

Feministiska marxister har länge påpekat att kapitalismen påverkar våra kärleksrelationer

och intima liv. Kärlekens former, dess villkor och de förväntningar vi knyter till den kan inte förstås isolerat från kapitalismens utveckling. Särskilt den sociala reproduktionsteorin har argumenterat för hur vår förståelse av kärlek – villkorslös, autentisk, livslång – sammanfaller med kapitalismens behov av att dölja det omsorgsarbete som utförs – främst av kvinnor – i hemmet. När detta arbete framställs som ett rent uttryck för känslor och inte även erkänns som en grundläggande funktion i samhällsekonomin, förvandlas det från en potentiellt politisk konfliktyta till en intim och privat angelägenhet.

Men det är inte bara själva förståelsen av kärleken och dynamiker inom ramen för kärleksrelationer som påverkas, utan också vår jakt på den. Att det idag kan kännas svårare att träffa en partner än tidigare är i sig något som går att förstå utifrån kapitalismens expansion och dess sätt att tränga sig in i allt fler delar av livet. I sin introduktion till den italienska tänkaren och aktivisten Sandro Mezzadra och hans australienska kollega Brett Neilson i den nyutkomna antologin *Samtida marxistisk teori* (2025), beskriver Viktor Mauritz hur kapitalismen ”i allt högre grad riktar in sig på extraktionen av värde ur sociala allmänningar och gemenskaper” och att Mezzadro och Neilson här särskilt framhäver ”den digitala kapitalismens extraktion av värde ur våra sociala interaktioner på digitala plattformar”. Det handlar om en form av digital kapitalism som bland annat tjänar pengar på våra interaktioner online – som likes, kommentarer och delningar – genom att omvandla dem till data som säljs vidare eller genom reklamintäkter.

I fallet med dejtingappar skapar detta en särskild spänning. Människor söker sig dit med en dröm: att finna kärlek, ofta förstådd som en långvarig och monogam relation. Appar som Tinder och Hinge säljer på sitt sätt just denna dröm, men deras affärsmodell bygger på att drömmen aldrig helt uppfylls för den stora majoriteten av kärlekstörstande singlar. Dejtingappar kan försvåra möten och skapa beroende genom att designas för att maximera engagemang snarare än lyckade relationer. Forskning visar att plattformar kan tjäna på att förlänga användarnas sökprocess genom att sänka matchkvaliteten, och algoritmer tenderar att gynna populära användare – vilket kan snedvrida konkurrensen för andra. Dessutom har appar kritiserats för beroendeframkallande funktioner som swipe-loopar och betalvägar, vilket förstärker ett belöningssökande beteende snarare än meningsfulla kontakter. Företagens vinst bygger kort och gott på att de håller människor kvar i sökandet, i det oändliga swipandet mellan profiler, i den ständiga känslan av att kanske är nästa matchning den rätta. Skulle appen verkligen leverera det den lovar – en trygg, stabil och livslång relation – skulle det innebära att en användare vars digitala aktivitet kan profiteras på förloras. Målet för ägaren till dejtingappen är alltså att en majoritet av användarna aldrig helt finner vad de söker, utan istället fortsätter cirkulera i ett digitalt rum där varje ny matchning både kan kännas som en chans och som en påminnelse om tomheten i den föregående. Samtidigt måste det finnas en reell framgång för vissa och/eller en inbillad potential till framgång, annars hade användarna trots allt lämnat apparna. På så vis blir kärleken, kanske mänskligheten mest intima och sårbara strävan, ett fält för kapitalistisk extraktion – en vara som aldrig fullt ut kan levereras, men som alltid kan marknadsföras på nytt.

Man skulle kunna tycka att insikten om att apparna i sig tenderar att försvåra snarare än möjliggöra kärlek borde leda till en vägran att låta kapitalet kapitalisera på våra mest intima begär. Den uppenbara motsättningen mellan vad människor söker – kärlek, intimitet, varaktighet – och vad apparna faktiskt erbjuder – oändliga val, omedelbara belöningar och ständiga avbrott – skulle kunna vara en språngbräda för kapitalkritik. Vår jakt på kärlek, som i sig avslöjar kapitalismens förmåga att göra även den mest existentiella längtan till en marknad, skulle här kunna fungera som en utgångspunkt för en bredare politisering. Man hade kunnat föreställa sig att kärlekens förtingligande och exploatering av våra mest privata känslor och sårbarhet skulle väcka en kollektiv insikt om systemets cynism.

Även om det finns en utbredd kritik mot dejtingapparnas kommersialisering av kärleken, tycks det inte vara motsättningen mellan kapital och kärlek som har blivit politiskt och ideologiskt central – utan snarare motsättningen mellan kvinnor och män. I vår forskning inom ramen för projektet *Ofrivilligt celibat och singelskap – genus och sårbarhet i den prekära kärlekens tid* visar vi på hur dejtingplattformarna fungerar som en scen där gamla genuskonflikter spelas upp på nytt, men med annan rekvisita och delvis andra repliker. Män lyfter ofta upp sina svårigheter på dejtingapparna som ett uttryck för feminismens hyckleri, och menar

att berättelsen om mäns makt och kvinnors maktlöshet inte längre stämmer. Detta narrativ – att män marginaliseras i kärlekens digitala tidevarv – återkommer alltså inte bara i de mest extrema hörnen av nätet, utan också i bredare lager av den manliga befolkningen. I våra intervjuer med långvarigt ofrivilliga singelmän beskriver många av männen sig som maktlösa, och kvinnorna som de som i själva verket håller i taktpinnen. Också i vår enkätstudie bland den bredare svenska befolkningen uttrycker en del av männen – i olika åldersgrupper och både singlar och de som är i en relation – att män är förlorare i det samtida samhället, bland annat i relation till kärlek och sex.

Stämmer detta? Både ja och nej. Det är ett välkänt faktum att män i onlinedejting generellt riktar mycket mer uppmärksamhet mot kvinnor än tvärtom. Delvis beror det på att det finns något fler män på apparna, men främst är det ett uttryck för traditionella heterosexuella uppvaktningsmönster, som i och med apparnas teknologiska mekanismer tenderar att förstärkas så att män gillar kvinnors profiler mer urskillningslöst, medan kvinnor är selektiva och ofta får rollen som grindvakter. I bemärkelsen att män generellt riktar mer intresse mot kvinnor än omvänt kan kvinnor ses som onlinedejtingens vinnare, då de har fler möjligheter att välja bland potentiella partners. I våra intervjuer med ofrivilliga heterosexuella singlar framträder att erfarenheten av onlinedejting som en oavbruten ström av avvisanden eller – ännu oftare – frånvaro av respons är vanligare bland män än kvinnor. Sådana erfarenheter urholkar en självkänsla som ofta redan är på botten efter år av ensamhet. Ibland leder erfarenheten till ett självförakt, men många gånger också till ett förakt mot de som avvisar: kvinnorna.

I ljuset av detta är det viktigt att ställa frågan om den uppmärksamhet som kvinnor får mer av än män alltid är av godo. Och om kvinnor verkligen kan ses som ”vinnare”. I våra intervjuer ifrågasätter kvinnorna själva denna bild genom att peka på de bördor och risker som följer med att vara mottagare av mäns kontaktförsök i massiv skala. För många kvinnor är det nästan praktiskt ogörbart att gå igenom alla profiler som söker kontakt och några av de kvinnliga ofrivilliga singlar vi intervjuade uppgav att de blivit snudd på utbrända av att internetdejta. Mönstret att män i genomsnitt säger ja till nästan hälften av de kvinnor de ser på dejtingappar uppfattas av många män som ett otvetydigt kvinnligt privilegium, men det kan lika gärna ses som att männen lämpar över sållningsarbetet på kvinnorna – det är kvinnorna som får ta ansvar för att mer noggrant utröna vilka matchningar som faktiskt har potential.

Än viktigare; det männen glömmer när de ser uppmärksamhet från det andra könet som något otvetydigt gott är också att mäns sexuella och romantiska uppmärksamhet för kvinnor har en helt annan dubbelhet än kvinnors intresseyttringar gentemot män i ett vidare patriarkalt sammanhang där män ofta utgör ett hot mot kvinnor. Vår egen liksom andras forskning visar att kvinnor som onlinedejtar lägger ner mycket energi på att navigera risken för (och hotet om) våld. Ett nej leder till exempel inte sällan till aggressiva meddelanden och hot. Den patriarkala föreställningen om mäns rätt till kvinnors kroppar är lika närvarande på internet som på gatan eller i hemmet, och i mötet med apparnas relativa anonymitet samt deras tendens att underminera många mäns kontaktsökande får den kanske än mer kraft.

Det faktum att dejtingapparna bygger på ett löfte om närhet samtidigt som de har ett ekonomiskt intresse av att inte helt och hållet infria det tycks både förstärka könskonflikten och samtidigt göda kapitalackumulation. Både män och kvinnor söker sig till apparna för att mötas, men i många fall skapas det istället en starkare distans och misstro, där män uppfattar sig som underlägsna samtidigt som kvinnor beskriver sig som de som får göra det emotionella arbetet, och samtidigt blir föremål för manlig aggressivitet. Det tycks inte bättre än att ”den digitala kapitalismens extraktion av värde ur våra sociala interaktioner på digitala plattformar” gör oss sämre på att faktiskt älska varandra. <<

VERONICA FLYMAN

Kärlek & kapitalism

Vad är kärlekens roll under kapitalismen? Är den enbart en ideologisk slöja som döljer hemarbetets reella ojämlikheter, eller har kärleken potential att överskrida kapitalets och patriarkatets makt? Den här texten undersöker **den moderna kärlekens motsägelsefulla natur** som en källa till förtryck såväl som frihetspotential.

FOTO: SHELLI FRIEDBERG @FLICKR CC BY-NC 2.0

I denna essä förespråkar jag en kärleksetik som grund för radikal politisk förändring. Denna kärleksetik definierar jag som ett *ömsesidigt förverkligande av frihet* – en frihet i form av omsorg, uttryckt i ett gemensamt erkännande av vår ömsesidiga sårbarhet och individens autonomi. Denna förståelse av kärlek menar jag utgör ett kraftfullt verktyg för marxistisk-feministisk samhällskritik: den blottlägger hur kapitalismen förtrycker kvinnor och urholkar omsorg, men lyfter också fram kärlekens frigörande potential.

Ömsesidig kärlek kräver ett samhälle bortom kapital och patriarkat, där frihet förverkligas genom att vi tillsammans tillåts vara sårbara. Inspirerad av Simone de Beauvoir kallar jag denna samhälleliga princip för *autentisk kärlek*. I den autentiska kärleken uppstår den enskilde individens autonomi endast i gemenskap med andra. I min mening utgör detta ett politiskt ideal som pekar mot en kommunistisk ordning, där mellanmänsklig omsorg inte förmedlas av kapitalistiska och patriarkala institutioner.

Marxistiska feminister bör ta kärleken på allvar – inte bara som ett begrepp som synliggör förtryck, utan också som en form av frihet. Att kasta ljus på kärleken – eller dess frånvaro – är ett sätt att förstå och kritisera det samhälle vi lever i, och detta har blivit viktigare än någonsin.

Kärlekens motsägelsefulla grunder

I kapitalismen idealiseras kärlek som ett uttryck för individens autonomi: man kan inte tvinga någon att älska, och det som görs av kärlek anses ha ett känslomässigt egenvärde. Detta kärleksideal är tätt sammanvävt med romantiken, borgerlig individualism och det hemmafruideal som växte fram under kapitalismens barndom i 1700- och 1800-talens västvärld.

Den industriella expansionen under denna period fick långtgående konsekvenser för arbetarklassens hälsa och liv. Låga löner, farliga arbetsmiljöer och omänskliga arbetsvillkor orsakade så hög dödlighet att barnafödandet inte räckte till för att reproducera arbetskraften. I *Cannibal Capitalism* (2022) skriver Nancy Fraser att denna kris lade grunden för det borgerliga *hemmafruidealet*. Kvinnans uppgift skulle vara att ta ansvar för barn, hushåll och anhöriga, medan mannen skulle stå för försörjningen. Denna struktur syftade till att stabilisera arbetarklassens hälsa och därmed säkra kapitalackumulationen över tid.

Som Fraser påpekar är hemmafruidealet endast begripligt mot bakgrund av kapitalismens uppdelning mellan det privata och det offentliga. Kvinnors omsorgsarbete är i kapitalismen avgörande för arbetarklassens reproduktion och för systemets långsiktiga bestånd, men genererar ingen direkt profit. Därför skiljs det ofta både tidsligt och rumsligt från lönearbetet. Det privata framstår som omsorgens sfär, det offentliga som konkurrensens och produktionens. Det förstnämnda betraktas som kvinnligt, det senare som manligt.

Hemmafruidealet stöddes i sin tur av *romantikens ideologi*. Hemmafrun skulle inte enbart säkerställa familjens fysiska hälsa – lika central var hennes känslomässiga funktion. Fraser beskriver att hemmafrun under denna tid framställdes som ”ängeln i hemmet”, eller en känslomässig fristad i en kall, hjärtlös och opersonlig värld. Den marxistiska filosofen Alva Gotby formulerar detta skarpt: hemmafruns arbete skulle utföras av *kärlek*. På så vis döljs kvinnors arbete i hemmet bakom en ideologisk slöja – det som utförs i kärlekens namn framstår inte som en börda, utan som ett uttryck för kvinnans fria vilja och som något med ett känslomässigt egenvärde.

Naturligtvis var detta ideal långt ifrån verkligheten för de flesta arbetarklassfamiljer, som saknade ekonomiska förutsättningar att leva enligt en kärnfamiljsstruktur. För majoriteten av kvinnor innebar det i stället att den dubbla bördan – som arbetare både i hemmet och i produktionen – cementerades. Det var först i och med välfärdsstaternas framväxt under 1900-talets mitt som hemmafruidealet i praktiken blev tillgängligt för delar av arbetarklassen.

Hemmafruidealet har alltså en komplex historia i kapitalismen. Samtidigt är detta ideal centralt för att förstå hur kärlek i detta produktionssätt hänger ihop med ett romantiskt, heterosexuellt och patriarkalt familjeideal. Här spelar även *borgerlig individualism* en avgörande roll.

Enligt den borgerliga individualismen betraktas individen ha ett egenvärde, en fri vilja och därmed makt och ansvar att styra över sitt liv. Marx poängterade däremot att denna individualism i kapitalismen är en ideologisk chimär, som fördunklar individens materiella, historiskt betingade och sociala levnadsvillkor. I *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin* (1858) skriver han bland annat att det kapitalistiska produktionssättet, som reducerar individen till ett medel för produktion, aldrig

fullt ut kommer kunna förverkliga arbetarens individuella frihet.

En liknande princip kan sägas gälla för kvinnor. Genom deras obetalda eller underbetalda omsorgsarbete – *det reproduktiva arbetet* – görs exploateringen av lönearbete möjlig. Den institutionaliserade heterosexualiteten, idealiserad genom hemmafrun, blir en bärande struktur för kapitalismens fortlevnad: utan reproduktion, ingen produktion. Samtidigt vilar detta på ett verkligt, om än motsägelsefullt, antagande om att kvinnor trots allt är fria. I kapitalismen framstår patriarkalt förtryck som ett resultat av kvinnors egna val. De underordnar sig – i kärlekens namn.

Häri uppstår alltså kärlekens motsättning. Trots att kärleken idealiserar frihet likställs den med en patriarkal heterosexualitet. I ett sådant samhälle kan kvinnor aldrig fullt ut erkännas som individer – deras individualitet underordnas kapitalets behov av reproduktiv stabilitet.

Mot denna bakgrund menar jag att kapital och patriarkat är djupt sammanflätade. Kapitalismens grundläggande mekanism – produktionen av mervärde genom exploatering av lönearbete – är i teorin könsneutral, men har historiskt möjliggjorts genom separationen mellan det privata och det offentliga. Ett kapitalistiskt samhälle utan denna uppdelning är svårt att föreställa sig. Dess patriarkala form är visserligen ingen funktionell nödvändighet, men likväl en djupt inrotad historisk konsekvens av kapitalismens verkanssätt.

Även om patriarkala strukturer föregick kapitalismen och i teorin kan bestå bortom den, är det patriarkat vi känner till i dag i praktiken, obegripligt utan sin relation till det kapitalistiska produktionssättet. Att kärleken växer fram som ett motsägelsefullt ideal just inom kapitalismen visar detta tydligt. Den lovar individuell frihet, men bidrar samtidigt på en ideologisk nivå till att rättfärdiga och upprätthålla patriarkala strukturer.

Även om vi idag – åtminstone inom många liberala demokratier – har formell jämställdhet, kvarstår den patriarkala heterosexualiteten som norm för hur det reproduktiva arbetet organiseras. Hemmafruidealet kan inte längre rättfärdigas, men omsorgsarbetet i det privata bär alltjämt på en känslomässig och ideologisk dimension: det förväntas idealiskt sett utföras av kärlek. Hemmets sfär är fortfarande förknippad med känslor och femininitet, medan det offentliga präglas av en maskulin, känslomässig distans och konkurrens. Genom denna separation mellan det privata och det offentliga konstrueras kvinnligt och manligt som varandras motsatser – och i ett samhälle där profit utgör den högsta principen kommer omsorg och känslomässig närhet alltid att nedvärderas och undergrävas.

Kärlek som frihet: från Hegel till Beauvoir

En kritik av kärlek i kapitalismen synliggör detta samhälles oförmåga att förverkliga ett av sina mest centrala löften: individens frihet. Just därför är det också avgörande att klargöra vad detta frihetsideal faktiskt kräver – och hur det besitter en emancipatorisk potential.

Med rötter i den borgerliga individualismen vilar kapitalismens kärleksideal på föreställningen att varje individ har ett egenvärde – ett erkännande av och en respekt för den enskildes integritet och autonomi. Men i detta ideal ryms också en paradox: kärleken blottlägger människors sårbarhet och ömsesidiga beroende, och den förväntas skapa känslor av närhet, omtanke och gemenskap.

Det var G. W. F. Hegel som inom västerländsk filosofi först satte ord på denna paradox – att kärlek samtidigt idealiserar individens oberoende och synliggör mellanmänskligt beroende. Hegel menade att individer genom sina olikheter kan uppnå en symbiotisk enhet. Kärlek är för honom inte enbart en känsla, utan en etisk relation, där ens egna frihet uppstår genom erkännandet av den andres. Han definierade således kärlek som ett *ömsesidigt erkännande av varandras individualitet*.

Hegel förespråkade detta som ett ideal för det moderna äktenskapet: i en tid då traditionella familjestrukturer löses upp, menade han att det enbart är kärlek som kan binda de äkta makarna samman. Han beskrev även kärlek som en slags modern kultivering av det han kallade för ”de naturliga relationerna”, det vill säga mänskliga emotionella, reproduktiva och fysiska behov. Kärlek är alltså det som omvandlar ”de naturliga relationerna” till en frihetsrelation.

Att tillsammans erkänna varandras individualitet är dock en ständig balansgång. Hegel underströk att en sådan relation lätt kan slå över till dominans, där den ena individens subjektivitet förverkligas på bekostnad av den andres. Detta beskriver han genom *herre–träl-dialektiken*: herren förnekar trälen erkännande och agens, men är beroende av trälens förmåga till erkännande för sin egen existens. I denna insikt

ligger trälens möjlighet till motstånd – han bär på potentialen att undergräva herrens makt.

Även om Hegel var liberal och idealist, och av dessa skäl kritiserades av Marx, finns det en poäng i att läsa hans kärleksbegrepp i relation till den moderna kapitalismen. Hans förståelse av kärlek kan användas som ett kritiskt verktyg: den pekar på individens egenvärde som en grund för gemenskap, samtidigt som detta systematiskt undergrävs genom kapitalismens verkanssätt. I kapitalismen framstår oberoende (manligt) och känslomässig närhet (kvinnligt) som oförenligt. I Hegels modell är dessa principer integrerade.

Inom den feministiska idétraditionen är det troligen Simone de Beauvoir som tydligast använt Hegels kärleksbegrepp i en kritik av patriarkal makt. I *Det andra könet* (1949) formulerar hon den kända tesen att kvinnan i patriarkala samhällen konstrueras som *den Andre* i relation till mannen – som det partikulära och avvikande i förhållande till det universella och mänskliga. Beauvoir menade att denna maktdynamik främst upprätthålls i heterosexuella relationer i kärlekens namn, där kvinnan tilldelas sitt existensberättigande genom sin relation till mannen.

Enligt Beauvoir är däremot inte detta ett uttryck för kärlek. Hon gör en distinktion mellan *autentisk* och *icke-autentisk* kärlek. Med autentisk kärlek avser Beauvoir en frihetsrelation – likt hur Hegel beskrev det – där individerna genom ett ömsesidigt erkännande möjliggör varandras fulla potential komma till uttryck.

Den patriarkala kärleken – där mannen gör sig beroende av kvinnans ofrihet för att upprätthålla sin makt – är i grunden icke-autentisk. Beauvoir visar, i linje med Hegels herre-träl-dialektik, att denna makt är instabil: eftersom mannen är beroende av kvinnans underordning uppfattar han henne samtidigt som ett ständigt hot. Därför måste hon kontrolleras. Hon förpassas till hemmets sfär, och intar rollen som moder, hushållerska och ett objekt för mannens sexuella tillfredsställelse. Han kan i sin tur framträda som en fri individ i det offentliga. På så vis är den patriarkala, icke-autentiska kärleken oupplösligt förbunden med uppdelningen mellan det privata och det offentliga.

Beauvoir påpekade dock att mannens frihet är en illusion – i ett patriarkalt samhälle kan varken kvinnor eller män förverkliga sin fulla mänskliga potential. Den autentiska kärleken, som överskrider femininitet och maskulinitet, ligger därför i bådas intresse. Beauvoir skriver: ”Den dag när det blir möjligt för kvinnan att älska i styrka ... då kommer kärleken för henne liksom för mannen att bli en källa till liv och inte en dödlig fara.”

Det är Beauvoirs feministiska läsning av Hegels kärleksbegrepp som gör det fruktbart att placera hans tänkande inom ramen för en kritik av kapitalismens patriarkala strukturer. En av den moderna kärlekens grundvalar – det mellanmänskliga beroendet – nedvärderas i kapitalismen, förpassas till det privata och förvrängs till en kvinnlig börda. En sådan kärlek är i grunden icke-autentisk.

Den autentiska kärleken kräver i stället att sårbarhet görs till ett gemensamt åtagande. Som Hegel påpekade utgör kärlek en slags kultivering av grundläggande kroppsliga och emotionella behov och begär. Filosofen Axel Honneth, influerad av Hegel, menar att kärlek handlar om att kunna uttrycka den sårbarhet som man, i egenskap av att vara människa, inte kan tillgodose sig på egen hand. Just detta är den autentiska kärlekens frigörande potential. Genom att blottlägga människors ömsesidiga beroende av varandra pekar den mot ett annat samhälle än det kapitalistiska. Individens autonomi uppstår endast genom ömsesidig omsorg och sårbarhet.

Hegel betraktade den ömsesidiga kärleken som ett ideal för det moderna äktenskapet. Jag menar i stället, i linje med Beauvoir, att denna form av kärlek pekar bortom heteronormativa institutioner. Om kärlek handlar om att se oss själva i varandras sårbarhet, kan den inte begränsas till en enda, snävt definierad relationsform.

För att den autentiska kärleken ska bli verkligt frigörande måste den även tillämpas bortom den intima sfärens gränser – den måste göras till en samhällelig princip. På så vis är kärlek i grunden politisk. Till skillnad från Hegel menade Beauvoir att det ömsesidiga erkännandet av varandras frihet är oupplösligt förbundet med frihet på samhällets alla nivåer, och kräver en kontinuerlig, kreativ återupptäckt kring vilka vi är – bortom kvinnligt och manligt.

Kärlekens krav på radikal samhällsförändring

Den autentiska kärleken kräver att vi genom ömsesidig omsorg och sårbarhet kan se oss själva i varandra. Kapitalismen har banat väg för detta ideal, men är oförmöget att fullt ut

förverkliga det. Även om det finns ljusglimtar – människor som i gemenskap med andra kan vara olika – är det ett löfte som ständigt bryts. Detta innebär dock att vi kan och bör ställa krav på genuin frihet. Autentisk kärlek är alltså, som Beauvoir skrev, en princip som pekar mot en annan samhällsordning.

När kärlek blir en fråga för enbart den närmaste kretsen av anhöriga, utmanas inte det kapitalistiska produktionssättets institutionella grundvalar – dess uppdelning mellan det privata och det offentliga – på allvar. Grundproblemet är inte enbart att kärlek i kapitalismen förvrängs till en ”kvinnofråga” och nedvärderas därefter. Att den förpassas till den privata sfären försvårar också ömsesidig omsorg och sårbarhet i allt samhälleligt liv utanför hemmets gränser. I stället överskrider den autentiska kärleken det privata och det offentliga.

Att generalisera ömsesidig omsorg och sårbarhet bortom hemmets vrå kallar den marxistiske feministen M. E. O’Brien för *kommunistisk social reproduktion*. Enligt henne kräver kommunismen att mänskliga behov tillgodoses utan att kapitalistiska institutioner fungerar som medlare. Idén hämtar hon från Aleksandra Kollontaj, som menade att den kommunistiska moralen kräver *kamratlig kärlek*, det vill säga en gemenskapskärlek som bygger på solidaritet. I ”Bered plats åt ’den bevingade Eros’: brev till en ung arbetarkvinna” (1932), skrev Kollontaj:

> *En social struktur som är byggd på solidaritet och samarbete kräver … att det finns en högt utvecklad ’kärlekspotential’ i samhället, det vill säga att människorna är i stånd att känna äkta medkänsla. Solidariteten kan inte existera utan detta. Därför strävar den proletära ideologin efter att hos varje medlem av arbetarklassen väcka och stärka förmågan till medkänsla för kamraternas begär och behov, till en riktig förståelse för andras önskningar och en djupgående medvetenhet om sammanhållningen med de andra medlemmarna av gemenskapen.*

Kollontaj menade att den kamratliga kärleken innebär att individen kan utveckla sin fulla potential, att kvinnan betraktas som mannens jämlike, att kärleken får en mångfald av uttryckssätt och att dess betydelse även omfattar den bredare gemenskapen. Hon ansåg att den borgerliga familjestrukturen – där kvinnan underkuvas mannen – förespråkar en falsk form av kärlek, eftersom den inte möjliggör för individen i allmänhet och kvinnan i synnerhet att förverkliga sig själv och knyta meningsfulla sociala band.

I kontrast till detta framstår den kommunistiska kärleken enligt Kollontaj som obunden av den borgerliga moralen som reducerar kärlek till en privatsak. Hon betraktade kärlek i stället som en social, politisk och kollektiv angelägenhet. Även om kärleken i kapitalismen får en omedelbar existentiell betydelse för individen i de nära relationerna, rymmer dess grundläggande princip – frihet – en politisk potential som pekar mot en radikal samhällelig omvandling bortom exploatering och förtryck.

Den feministiske filosofen bell hooks har på ett liknande sätt betonat att ett samhälle byggt på patriarkalt, rasistiskt och klassbaserat förtryck i grunden är ett kärlekslöst samhälle. Enligt henne är en kärleksetik grundbulten i kampen för social rättvisa. Den kräver att vi, genom samhörighet och medkänsla, tillåts vara olika – att i hegeliansk bemärkelse se oss själva i den andre och kreativt röra oss mot en öppen framtid. Som politiskt verktyg synliggör kärlek dominans, uppmuntrar till solidaritet och kräver en annan samhällsordning.

Här vill jag understryka att en generaliserad kärlekskprincip inte innebär att de intima relationerna bortom kapitalismen skulle urvattnas på närhet och personligt erkännande. Snarare handlar det om att bredda intimitetens möjligheter och att möjliggöra en form av sårbarhet som inte är medierad av förtryck och exploatering.

Jag menar att det är särskilt akut att lyfta fram den autentiska kärleken som ett politiskt verktyg i en tid då nyfascismen vinner mark och folkmord tillåts fortgå. Det har nog aldrig varit så radikalt som nu att lyfta fram vikten av att kunna se varandra i vår sårbarhet och ömsesidiga beroende. Att kasta ljus på den autentiska kärleken handlar inte enbart om att få syn på hur kapitalismen konsekvent undergräver sina löften om frihet. Det handlar också om att våga blicka framåt och föreställa sig något annorlunda. <<

Åter till framtiden – om romantik, marxism och feministisk utopi

I detta nummer återpublicerar Röda rummet två texter från den tid då tidskriften gavs ut under namnet *Fjärde Internationalen*. Texterna skrevs med två års mellanrum i mitten av 1980-talet, men talar fortfarande direkt till frågor som är centrala för dagens socialistiska och feministiska diskussioner.

Den första texten är den fransk-brasilianska marxisten Michael Löwys ”Romantisk och marxistisk utopi”, som publicerades på svenska för första gången i nr 3/1985 i översättning av Katarina Katz. Löwy lyfter fram den ofta förbisedda närvaron av romantisk kapitalkritik i Marx’ tänkande, och argumenterar för att denna inte nödvändigtvis är bakåtsträvande eller konservativ. Tvärtom menar han att den romantiska impulsen kan bidra med en moralisk och visionär dimension till det marxistiska projektet: ”För romantiska revolutionärer gäller det emellertid inte så mycket att återvända till det förflutna som att ta en omväg genom det förgångna till framtiden, till en Ny Moralisk Värld”.

Två år senare, i nr 3/1987, skrev Katarina Katz texten ”Feminism, socialism, organisation och utopi”. Även om Löwys text inte nämns uttryckligen, var den en viktig inspiration för hennes analys. Katz undersöker hur feministiska perspektiv kan fördjupa och förnya den socialistiska rörelsen – inte minst genom att synliggöra det oavlönade arbete kvinnor utför i hemmet, ett arbete som är avgörande för samhällets reproduktion men som fortfarande saknar både erkännande och politisk tyngd. Katz lyfter också fram kvinnors erfarenheter av alternativa organisationsformer och hur dessa kan bidra till att forma en mer mänsklig, inkluderande och livsnära vänsterpolitik – en politik där livskvalitet, omsorg och känslor ges samma vikt som ekonomisk rationalitet. Samtidigt diskuterar hon de utmaningar som följer av rörelsens lösa struktur och vikten av att hålla fast vid utopiska visioner som en väg till verklig samhällsförändring.

Genom att återpublicera dessa två texter vill vi inte bara uppmärksamma deras historiska värde, utan också bidra till en pågående diskussion om hur drömmen om en annan värld kan hållas vid liv – i romantikens, feminismens och socialismens namn. <<

BILD: CASPAR DAVID FRIEDRICHS "VANDRAREN ÖVER DIMHAVET", 1817. FRIEDRICH ANSES VARA EN AV ROMANTIKENS FRÄMSTA LANDSKAPSMÅLARE. MÅLNINGEN KAN SES I HAMBURGER KUNSTHALLE.

MICHAEL LÖWY UR FJÄRDE INTERNATIONALEN 3/1985

Romantisk & marxistisk utopi

Går marxism ihop med utopier? Innebär ”utopi” förnekande av vetenskapen? Inte nödvändigtvis, eftersom den konkreta utopin — socialismen — innebär en strikt vetenskaplig analys av de objektiva möjligheterna av en framtid i frihet, av de faktiska villkoren för en radikal omformning av samhällslivet. Samtidigt går det inte att förneka att den socialistiska utopin också bär i sig en ”samhällelig valmöjlighet”, ett val av grundläggande inställning, ett sammanhängande system av värdeomdömen, vars utgångspunkter vi kan finna i Marx och Engels egna verk, tätt sammanlänkad med deras kritisk-vetenskapliga analys.

Lenin skrev 1903:

Om människan helt saknade förmågan att drömma, om hon inte då och då kunde nå utöver de närvarande och i sin fantasi se en färdig bild av det verk hon just påbörjat, då skulle det vara omöjligt att förstå varför hon skulle ta itu med ett så hårt och jättelikt arbete.

Har inte detta ännu större giltighet för *vår egen tid* där vi ställs inför den så kallade ”verkligt existerande socialismens” djupa kris, det vill säga inför en bild av det efterkapitalistiska samhället som verkligen inte är tilltalande. I våra dagar kan det, mindre än någonsin förut, finnas revolutionär handling i nuet utan en *revolutionär dröm om framtiden. Den vetenskapliga socialismen måste (också) bli utopisk*[1] och söka efter alternativa modeller för en fri sammanslutning av producenter — som Marx talade om — bortom de byråkratiska ”socialistiska staterna”. Socialismen existerar (ännu) inte som en verklighet i nuet.

Vi måste uppfinna den på nytt som ett mål i kampen för framtiden. Att formulera en sådan socialistisk utopi innebär inte att spekulera abstrakt och godtyckligt utan att föreställa sig en universell och fri mänsklig samhällsgemenskap, på grundval av de objektiva möjligheter som motsägelserna i den industriella civilisationen skapat, liksom den samtidiga krisen för den nutida kapitalismen och de byråkratiska efterkapitalistiska samhällena. Marx kritiserade sin tids utopiska socialister, främst för att han förkastade deras syn på sig själva som arbetarnas välgörare snarare än för det socialistiska innehållet i deras utopier. Ändå innehåller det han skrivit, om än i fragmentarisk form, denna utopisk-revolutionära dimension som alltid avfärdats av alla hans akademiska och/eller reformistiska kritiker, i ”realismens” namn.

För dem var Marx stora misstag att det fanns kvar en ”rest av utopism” i hans verk, i synnerhet i *Kommunistiska Manifestet*. ”Faktum är” skrev Bernstein, ”att Marx var överens med de lösningar som utopisterna föreslog, och enbart underströk det otillräckliga i deras metoder och argument”. Ett av de utmärkande dragen när socialdemokrater och stalinister utarmat och förflackat marxismen under 1900-talet var just att detta utopiska förebådande av framtiden doldes och avlägsnades. I stället sattes en snäv och inskränkt syn på social förändring, begränsad till att gälla enbart juridiska och ekonomiska frågor och till produktionen. I dag kan vi, med en omskrivning av en gammal formel som Lenin använde, säga att utan revolutionär utopi — ingen revolutionär praktik.[2] Enligt min åsikt är det viktigt att i denna kamp för att återställa den explosiva utopiska sprängkraften hos marxismen ta upp en underjordisk tradition till omprövning. Det gäller den romantiska kritiken

av den kapitalistiska civilisationen som skulle kunna vara en de mest intressanta källorna för en radikal syn på den socialistiska framtidens innehåll.

De första som kritiserade det moderna borgerliga samhället, den kapitalistiska civilisationen som den industriella revolutionen skapade var — ett halvt århundrade före Marx — de romantiska författarna. Den romantiska antikapitalismen föddes under andra halvan av 1700-talet, men den har förblivit en väsentlig beståndsdel i den moderna kulturen fram till i dag. Det som brukar betecknas som ”Romantiken” inom konst och litteratur och som hade sin höjdpunkt i början av 1800-talet är bara en av dess många och extremt olikartade uttryck. Som en allomfattande världsåskådning, ett sätt att tänka, en grundläggande struktur av känslor finner man den inte bara hos det fantastiskas diktare och poeter[3], utan också bland ekonomer som Sismondi, sociologer som Tönnies, politiska rörelser som de ryska populisterna (narodnikerna).

Det som väsentligen utmärker den romantiska antikapitalismen är en genomgripande kritik av den moderna industriella (borgerliga) civilisationen (inklusive arbets- och produktionsprocessen) i vissa förkapitalistiska sociala och kulturella värdens namn. Att man hänvisar till ett (verkligt eller inbillat) förflutet innebär inte nödvändigtvis att inriktningen är reaktionär eller bakåtsträvande: Den kan vara revolutionär lika väl som konservativ. Båda dessa inriktningen har funnits inom romantiken, från dess uppkomst till det närvarande.[4] Ibland kan det revolutionära och det konservativa till och med mötas hos samma tänkare.[5]

Den första vågen av romantisk antikapitalism var en reaktion på den industriella revolutionen och dess ekonomiska, sociala och kulturella följdverkningar under 1800-talet. Men dess kritik av industrisamhället och industriarbetet har intresse och giltighet långt utöver det rent historiska. Det gäller inte bara till speciella missförhållanden, övergrepp och orättvisor som var begränsade till denna första period — som utarmningen av arbetarna, barnarbetet, barbarisk laissez-faire, de omänskligt stränga Fattiglagarna — utan gäller också mer allmänna, genomgående, väsentliga och bestående kännetecken hos den moderna (industriella/ kapitalistiska) civilisationen, från slutet av 1700-talet till den dag som i dag är, 1985.

Den romantiska kritiken är sällan systematisk eller klart uttryckt och det är inte ofta den hänvisar direkt till kapitalismen som sådan. I tysk sociologi och samhällsfilosofi vid slutet av 1800-talet kan vi finna några trevande försök att systematisera: De ställer ”kultur”, en uppsättning traditionella sociala, moraliska eller kulturella värderingar ur det förflutna, i motsats till ”civilisationen”, den moderna, ”själlösa”, materiella, tekniska och ekonomiska utvecklingen. Eller ”Gemeinschaft” (Gemenskap), den gamla samhällsgemenskapen av direkta sociala relationer, mot ”Gesellschaft” (Samhälle), en samling människor hopförda på ett mekaniskt och onaturligt sätt av begränsade nyttoskal.

Det centrala drag hos den industriella (borgerliga) civilisationen som Romantiken kritiserar är inte utsugningen av arbetarna eller den sociala ojämlikheten, även om dessa också kan fördömas, i synnerhet av romantiker med vänstersympatier, utan det är *kvantifieringen av livet*, det vill säga att bytesvärdet, det kalla beräknandet av pris och profit och marknadslagarna fått ett totalt herravälde över hela samhällskroppen. De flesta av de antikapitalistiska romantikerna känner intuitivt att alla de andra negativa dragen hos det moderna samhället härrör ur denna avgörande källa till ruttenhet. Det kan vara kulten av guden Pengar, nedgången för alla kvalitativa värden — sociala, religiösa, etiska, kulturella eller estetiska — upplösningen av kvalitativa band mellan människorna, fantasins och romantikens död, den trista likriktningen av livet, de rent nyttoinriktade relationerna människorna emellan, och mellan natur och människor — alltså sådana som går att kvantitativt beräkna. Att samhällslivet förgiftades av pengar och luften av industrirök uppfattades av många romantiker som parallella företeelser, med samma onda rötter.

Låt oss ta ett exempel på hur romantiken dömde ut kapitalismens moderna tider: Charles Dickens, som var en av Karl Marx favoritförfattare trots att han inte hade något som helst med socialistiska idéer att göra. Enligt Marx tillhör Dickens ”nutidens lysande brödraskap av skönlitterära författare i England, vilkas målande

och vältaliga texter har bringat världen mer politiska och sociala sanningar än alla yrkespolitikerna, skriftställarna och moralisterna tillsammans...!" Marx lägger fram denna uppfattning i en artikel i *New York Daily Tribune* i augusti 1854. Samma år gavs Dickens bok *Hårda tider* (Hard Times) ut. Den uttrycker ovanligt klart den romantiska kritiken av industrisamhället. I Hårda tider finns ett magnifikt porträtt av industriålderns *kvantifierande* och kyliga anda. Den kapitalistiske fabriksägaren och parlamentsledamoten Thomas Gradgrind har alltid en "linjal, måttstock och multiplikationstabellen ... i fickan". Han är alltid "beredd att mäta och väga varje stycke människonatur och tala om exakt vad den är värd". För Gradgrind är allt "enbart en fråga om siffror, om enkel aritmetik" och han organiserar uppfostran av barn strikt enligt den sunda principen att "vad som inte kan anges i siffror, eller köpas på den billigaste marknaden och säljas på den dyraste, fanns inte och skulle aldrig finnas." Gradgrinds filosofi, nationalekonomins, nyttofilosofins och den klassiska liberalismens kärva världsåskådning, sade att "allting skulle betalas. Ingen skulle någonsin bistå någon annan utan vederlag. Tacksamheten skulle avskaffas och de dygder som stammar från den skulle icke finnas. Varje tum av mänsklighetens tillvaro, från födelse till död, skulle vara en försäljning över disk".

Men Hårda tider handlar inte bara om hur själen mals sönder. Den berättar också hur den industriella (kapitalistiska) civilisationen har fördrivit egenskaper som romantik, färg och fantasi från människors materiella tillvaro och bara lämnat kvar en trist, tröttsam, enformig, tråkig och grå rutin. Den moderna industristaden Coketown (Koksstaden) beskriver Dickens som "en stad av maskiner och höga skorstenar ur vilka oändliga ormar av rök ringlade sig". Där fanns "flera stora gator, alla mycket lika varandra, och många små gator, ännu mera lika varandra, där det bodde människor, i samma grad lika varandra, som alla gick ut och in på samma tider... för att göra samma arbete, och för vilka varje dag var likadan som gårdagen och morgondagen och varje år var maken till det förra och det följande". Tid och rum verkar ha mist all kvalitativ omväxling, varje kulturell mångfald för att bli en enda kontinuerlig struktur som formats av maskinernas oupphörliga verksamhet.

Det är i ett sådant sammanhang som arbetets problem i det moderna kapitalistiska samhället undersöks. Romantikerna sörjer det gamla förkapitalistiska hantverket som gått tillbaka och försvunnit, där skaparkraft och fantasi var nödvändiga beståndsdelar av arbetet. De beskriver och analyserar hur rent kvantitativ produktion är förhärskande, det döda maskineriets herravälde över levande människor, arbetsdelningens självdödande effekter, det motbjudande, mekaniska och livlösa slitet, förnedringen hos arbetaren som berövas sin mänsklighet. Den romantiska utopin är väsentligen *bakåtblickande*: den avser att återupprätta de gamla sätten att leva, förkapitalistiska produktionssätt, hantverksarbete, organiska småsamhällen, åldriga moraliska, religiösa, eller kulturella värden. För romantiska revolutionärer gäller det emellertid inte så mycket att *återvända* till det förflutna som att ta en omväg genom det förgångna till framtiden, till en Ny Moralisk Värld.[6]

Till synes har Marx inget med romantiken att göra. Han avfärdar alla drömmar om att återvända till förkapitalistisk produktion som "reaktionära". Han hyllar industrikapitalismens historiskt progressiva roll, inte bara för att den utvecklat gigantiska produktivkrafter utan tidigare motstycke, utan också för att den skapat allmängiltighet, den enhetliga världsekonomin som är en nödvändig förutsättning för den framtida, socialistiska mänskligheten. Han hyllar också kapitalismen för att den slitit isär de slöjor som döljer utsugningen i förkapitalistiska samhällen, med applåder av detta slag har en ironisk udd: Genom att införa mer brutala, öppna och cyniska utsugningsformer främjar det kapitalistiska produktionssättet utvecklingen av de förtrycktas klassmedvetande och klasskamp. Marx antikapitalism är inte en abstrakt negation av den moderna industriella (borgerliga) civilisationen utan syftar till *överskridandet* av den, det vill säga att den avskaffas samtidigt som det bästa den åstadkommit bevaras i en utveckling fram mot ett högre produktionssätt och en högre livsform (socialismen). Hans angreppssätt är dialektiskt: Han ser kapitalismen som ett system som "förvandlar varje ekonomiskt framsteg till en social katastrof". Det är i analysen av de sociala

katastrofer den kapitalistiska industrin framkallar (liksom i sitt intresse för förkapitalistiska samhällsgemenskaper) som han, åtminstone i någon utsträckning, återförenar sig med den romantiska traditionen.

Både Marx och Engels uppskattade och stod i intellektuell tacksamhetsskuld till de romantiska kritikerna av industrikapitalismen. Deras arbete var i betydande grad påverkat av, inte bara romantiska ekonomer som Sismondi — som ofta ställs mot och jämförs med Ricardo i Marx ekonomiska skrifter — eller den ryske populisten Michajlovskij som de brevväxlade med i tjugo år, utan också av författare som Dickens och Balzac, av samhällsfilosofer som Carlyle och historiker som Morgan som undersökt antika samhällen — för att inte tala om romantiska socialister som Fourier eller Moses Hess.

Marx och Engels intresse för primitiva jordbrukssamhällen hänger samman med deras övertygelse att dessa åldriga samhällsbildningar hyste samhälleliga kvalitéer som den moderna civilisationen förlorat, kvalitéer som förebådar vissa drag hos det framtida kommunistiska samhället. I ett brev till Engels från 1868 förklarar Marx både likheten och skillnaden mellan sin historieuppfattning och den traditionella romantiska: Medan romantikens reaktion mot Upplysningen satte medeltiden som ideal, bestod den nya reaktionen i att nå bortom medeltiden till varje nations primitiva tidsålder, det vill säga till de gamla jämlika samhällsgemenskaperna.

Marx kritik av den industriella/kapitalistiska civilisationen inskränker sig inte till det privata ägandet av produktionsmedlen. Den är mycket mer genomgripande, radikal och allomfattande. Det är hela den rådande formen för industriell produktion och hela det moderna borgerliga samhället som sätts i fråga. Och det är här vi finner många argument och attityder som liknar romantikernas. Faktum är att den romantiska antikapitalismen är Marx bortglömda källa, en källa som är lika betydelsefull för hans arbete som tysk ny-hegelianism eller fransk materialism.

Kritiken av hur livet delas in i mätbara delar i (det borgerliga) industrisamhället är väsentlig i Marx ungdomsskrifter.[7] Han hävdar att under kapitalismen tenderar pengarna att förstöra och lösa upp alla omänskliga och naturliga egenskaper genom att underordna dem under deras strikt kvantifierbara mått: ”mängden av pengar blir mer och mer sin egen *mäktiga* utmärkande egenskap, då den reducerar varje annan storhet till sin egen abstraktion reducerar den sig själv till sin rörelse som *kvantitativ* storhet.” Utbytet mellan mänskliga egenskaper — kärlek för kärlek, förtroende för förtroende — ersätts av det abstrakta utbytet av pengar mot en vara. Arbetaren själv blir enbart en vara, en eländig varelse som ”både fysiskt och andligen berövats sin mänsklighet” och tvingas leva i moderna hålor som är värre än de primitiva eftersom de ”förgiftats av civilisationens dödsbringande andedräkt”. Precis som en affärsägare som säljer ädla stenar ”bara ser dess handelsvärde och inte stenens skönhet och dess speciella natur”, förlorar människor i det kapitalistiska samhället sina materiella och andliga sinnen och ersätter dem helt med en känsla av *ägande*. Att *vara*, att fritt uttrycka livets rikedom genom social och kulturell verksamhet, offras mer och mer för att *ha*, att hopa penningar, gods eller kapital.

Dessa motiv i den unge Marx skrifter är mindre påfallande i *Kapitalet*, men de finns även där: I flera avsnitt jämför Marx den moderna kapitalistiska civilisationens anda, som enbart intresserar sig för att tillverka flera varor, förbilliga dem och ackumulera kapital — det vill säga för ”kvantitet och bytesvärde” — med den klassiska antikens som uteslutande fäste sig vid ”kvalitet och bruksvärde”.[8] Kapitalets huvudämne är naturligtvis *utsugningen* av arbetet, hur de kapitalistiska ägarna av produktionsmedel utvinner mervärde. Men den innehåller också en radikal kritik av *det moderna industriarbetets själva väsen*. Anklagelsen mot det kapitalistiska/industriella arbetets omänskliga karaktär är ännu klarare uttryckt i Kapitalet än i ungdomsskrifterna. Utan tvivel finns det en koppling mellan denna kritik och den romantisk-antikapitalistiska. Till skillnad från många romantiska tänkare drömmer inte Marx om att återupprätta det medeltida hantverket, men likväl uppfattar han industriarbetet som socialt och kulturellt underlägset jämfört med de mänskliga kvalitéerna hos det förkapitalistiska arbetet: ”Kunska-

pen, omdömet och viljan som, om än i aldrig så liten utsträckning, utövas av den självständige bonden eller hantverkaren ... har gått förlorade för" den moderne industriarbetaren som bara utför en liten del av arbetet.

I liknande anda skriver han i *Grundrisse* att under industrikapitalismen "förlorar arbetet alla konstens kännemärken ... /och/ blir mer och mer en rent abstrakt verksamhet, en rent mekanisk verksamhet". När han analyserar denna förnedring pekar Marx först på arbetsdelningen, som "förvandlar arbetaren till ett förkrympt missfoster, genom att tvinga fram skicklighet i en detalj på bekostnad av en värld av produktiv förmåga och instinkt." I detta sammanhang citerar han den konservative romantiske ekonomen David Urqhart: "Att splittra upp en människa är att avrätta honom om han förtjänar en sådan dom, att lönnmörda honom om han inte gör det ... Uppsplittringen av arbetet är lönnmord på ett helt folk". Sedan kommer maskinen, i sig ett framsteg, men under det nuvarande produktionssättet en förbannelse för arbetaren: Den "berövar arbetet allt intresse" och "konfiskerar varje atom av frihet, både i kroppslig och intellektuell verksamhet". Tack vare den kapitalistiska maskinen blir arbetet "en form av tortyr" och en "eländig rutin av slit och släp utan ände, där samma mekaniska process gås igenom om och om igen, ett Sisyfosarbete". Arbetaren förvandlas till blott en levande bihang till en livlös mekanism och är tvungen att arbeta "med regelbundenheten hos en maskindel".

I det moderna industriella/kapitalistiska systemet förvandlas hela uppläggningen av arbetet till "ett organiserat sätt att krossa arbetarens individuella livskraft, frihet och oberoende". Till denna dystra bild lägger han en beskrivning av de materiella villkor som fabriksarbetet utförs under: Här saknas utrymme, luft och ljus, miljön är fylld av damm och bedövande oväsen, mängder med människor dödas, lemlästas eller skadas av maskinerna och ännu fler blir sjuka av den "industriella patologins'" moderna åkommor. Kort sagt, kapitalet offrar de kulturella och naturliga kvaliteter arbetaren har som människa för det rent kvantitativa målet att producera mer och mer varor för att göra större och större vinst.

Marx *socialistiska utopi* är nära knuten till hans radikala kritik av den moderna industriella/kapitalistiska civilisationen. Den är mycket mer än kollektiv egendom och planerad ekonomi. Den innebär en kvalitativ förändring, en ny samhällskultur, en ny livsform, en annorlunda sorts civilisation som skulle återupprätta "de sociala och naturliga egenskapernas" roll i människolivet och bruksvärdets roll i produktionsprocessen. Den kräver *arbetets frigörelse*, inte bara genom att "expropriatörerna exproprieras" och genom att de förenade producenterna kontrollerar produktionsprocessen, utan också genom en total omvandling av arbetets själva natur. Hur skulle detta kunna uppnås? Ett av de viktigaste dokumenten som visar Marx åsikter om detta är Grundrisse. Här skriver Marx att i ett socialistiskt samhälle skulle maskiner och tekniska framsteg drastiskt minska den "nödvändiga arbetstiden" — det arbete som behövs för att tillfredsställa människornas grundläggande behov. Större delen av dagen kommer därför att vara fri för vad han, med Fouriers ord, kallar "attraktivt arbete" — det vill säga i verklig mening fritt arbete, arbete som är självförverkligande för individen. Sådant arbete, sådan produktion — som kan vara materiell likväl som andlig — är inte en ren lek (här är Marx oense med Fourier) utan kan kräva den största ansträngning och allvar — Marx nämner komposition av musik som ett exempel. Vidare förutsätter det allmän konstnärlig och vetenskaplig utbildning av folket.

Det skulle vara fullständigt missvisande att av det som sagts här dra slutsatsen att Marx var en *romantisk* utopist. Han hämtade lika mycket — eller snarare *mer*— från Upplysningen och den klassiska politiska ekonomin som från Romantikens kritik av den industriella civilisationen. Marx egen syn är varken romantikens eller den liberala nyttofilosofins, utan det dialektiska överskridandet av dem båda i en ny, kritisk och revolutionär världsåskådning.

Marx varken kommer med ursäkter för den borgerliga civilisationen eller ställer sig blind för vad den åstadkommit. Han strävar mot en högre samhällsform som förenar både det moderna samhällets tekniska framsteg *och* en del av de mänskliga kvalitéerna hos förkapitalistiska samhällsgemenskaper — och samtidigt

öppnar ett nytt och gränslöst fält för att berika och utveckla människolivet. En ny föreställning om arbetet som en fri, icke-alienerad och skapande verksamhet — i motsats till det trista och inskränkta slitet i mekaniskt industriarbete — är en kärnpunkt i hans socialistiska utopi.

Efter Marx död har den förhärskande tendensen i marxismen varit ”moderniserande”. Den har bara tagit upp den ena sidan av arvet efter Marx och utvecklat en okritisk dyrkan av tekniska framsteg, industrialism, maskinism, fordism och taylorism. Stalinismen, med dess alienerade produktivism och fixering vid den tunga industrin är den sorgliga karikatyren av denna ”kalla ström” inom marxismen.

Men det finns också en ”varm ström” vars radikala och allomfattande kritik av den moderna civilisationen stödjer sig både på Marx och på den romantiska antikapitalistiska traditionen. Denna ”romantiska marxism” hävdar att den socialistiska utopin innebär ett väsentligt brott med det nuvarande industrisamhället — som ett kvalitativt annorlunda sätt att leva och arbeta — och den ser med en viss nostalgi på somliga förkapitalistiska sociala eller kulturella former. Var på sitt sätt har William Morris och Rosa Luxemburg, György Lukacs och Ernst Bloch, Walter Benjamin och Herbert Marcuse, Rudolf Bahro och E P Thompson tagit in delar av den romantiska traditionen i sin marxistiska teori.[9]

Denna halv-romantiska marxistiska kritik av den industriella civilisationen har satt djupa spår i dagens Tyskland, England och USA. Den har inte bara påverkat den nya vänstern och 60-talets studentrörelse utan också (på ett mer diffust och indirekt sätt) nyare sociala rörelser som miljörörelsen, kvinnorörelsen och fredsrörelsen. Därför är marxismens ”varma ström” på intet sätt anakronistisk, otidsenlig. Tvärtom har den nått som högst just i vår tid och i synnerhet i Tyskland, England och USA, det vill säga i de länder där den moderna kapitalistiska civilisationen har nått sin renaste, mest systematiska och hänsynslösa utveckling. En av orsakerna till detta förnyade intresse är naturligtvis att den byråkratiska (efterkapitalistiska) industriella despotismen är så föga upplyftande. Den så kallade ”reellt existerande socialismen” i Östeuropa är så ivrig att härma västlig teknokrati och produktivism att den knappast framstår som något verkligt alternativ till det moderna borgerliga samhällets plågor. <<

Översättning *Katarina Katz*

Noter

[1] Marx och Engels talade om sin "vetenskapliga socialism" i motsats till den "utopiska" hos tidigare socialister som bara kunnat basera sina förhoppningar om ett bättre samhälle på sina förnuftiga och tilldragande idéer om hur detta skulle se ut (ö a).

[2] Lenins formel lyder "Utan revolutionär teori – ingen revolutionär praktik".

[3] Som Novalis, ETA Hoffman och surrealisterna.

[4] Det räcker att nämna Burne och Rousseau, Coleridge och Blake, Balzac och Fourier, Carlyle och William Morris, Heidegger och Marcuse.

[5] Som hos Sorel.

[6] Denna beteckning användes av bl a den brittiske socialisten Robert Owen (1771 – 1858) och den owenitiska socialistiska rörelsen. Den gav också namn åt deras tidning *New Moral World* (ö a).

[7] I synnerhet i de s k *Parismanuskripten* från 1844. (På svenska i *Människans frigörelse*, redigerad av Sven-Eric Liedman, Aldus 1965.)

[8] Längre fram i *Kapitalet* diskuterar Marx den innebörd den grekiske diktaren Antipatros ger maskinen: Att skänka slavarna frihet och att pånyttföda den Gyllene tidsåldern — i motsats till det moderna användandet av maskiner för att förslava arbetarna och öka kapitalets värde.

[9] Se Michael Löwy "Marcuse och Benjamin: the Romantic Dimension" i tidskriften *Telos* nr 44, 1980 och "Marxism and Revolutionary Romanticism", *Telos* nr 49, 1981

KATARINA KATZ UR FJÄRDE INTERNATIONALEN NR 3 1987

Feminism, socialism, organisation och utopi

Vad kan vänstern lära av feminismen? Hur man än definierar ”feminism” ger ämnet en uppsjö av möjliga infallsvinklar. De flesta av dem är mer eller mindre kontroversiella inom vänstern eller inom kvinnorörelsen eller båda. För det första måste man utgå från åtminstone en underförstådd definition av begreppet ”feminism” och någon entydig sådan existerar inte. Det finns ju stora åsiktskillnader mellan socialistiska feminister, radikalfeminister och liberala feminister. Skulle man dessutom ta med i beräkningen alla anti-feministers tolkningar av termen skulle denna enda glosa kräva en hel ordbok.

Därför kommer jag att helt självsvåldigt använda ordet så som jag finner lämpligt – kanske en socialistisk variant av den engelska författarinnan Rebecca Wests definition: Jag har aldrig lyckats ta reda på exakt vad feminism är – det enda jag vet är att folk kallar mig feminist var gång jag uttrycker känslor som visar att jag är något annat än en dörrmatta. Ser man till det mångskiftande och svåröverblickbara som kallas ”kvinnorörelsen” finns naturligtvis både positiva och negativa lärdomar att hämta för socialister. En diskussion om de negativa skulle ta upp hur delar av kvinnorörelsen, av dess ord och idéer, kunnat sugas upp, integreras och ofarliggöras till ”jämställdhet” eller till begåvningsreserv för kapital och stat.

En kvinnorörelse som själv stod för andra ideal används för att legitimera kvinnor i toppen på de odemokratiska och auktoritära hierarkier som styr det kapitalistiska samhället. I kurser för kvinnliga småföretagare lärs kvinnor att kanalisera sina potentiellt upproriska energier till att tjäna pengar, konkurrera och kämpa för att överleva i ett befolkningsskikt vars samhällsställning gör det övervägande bakåtsträvande, inskränkt och jag-fixerat.

Här kommer jag i stället att ta upp det jag anser ge positiva lärdomar. Dels för att jag redan tidigare, i en artikel i *Fjärde Internationalen*, har kritiserat tendenser inom kvinnorörelsen, och anser att kritiken står sig.[1] Men framför allt är det för att socialistisk-feministiska tankar och erfarenheter är något alla socialister så illa väl behöver. Vissa av dem har vi också redan tagit upp och gjort till våra.

Ta till exempel det faktum att merparten av det arbete som utförs i världen görs av kvinnor. En stor del av kvinnoarbetet, kanske till och med den största, utförs av kvinnor som inte arbetar. Det vill säga, de arbetar inte enligt det språkbruk som säger att bara arbete som belönas på en marknad, arbete för lön eller vinst, är riktigt arbete, medan hushållsarbete, vård av barn, eller husbehovsjordbruk inte är det. Tills den moderna kvinnorörelsen viftade med sopkvasten framför ögonen på dem tenderade även socialister att se det så. Visserligen fanns det tidigt de som talade om att befria arbetarkvinnan från hushållsarbetets börda (någon gång i framtiden), men en rörelses djupaste övertygelse avslöjas när den inte tänker sig för. Arbetarrörelsens själ låg i slagord som ”åtta timmars arbetsdag, åtta timmars vila, åtta timmars fritid” som om all vaken tid som inte tillbringades på arbetsplatsen var ”fri”. Det ”osynliga” arbetet i hemmet tänkte man bara inte på. Varför?

Ett enkelt svar som kommer snabbt på tung-

an är ”för att det var kvinnorna som utförde det”. Och det är nog så sant att förträngningen inte hade skett om detta varit mäns arbete. Men det är ju också så, på en annan analysnivå, att det är ett inneboende drag i ett kapitalistiskt samhälle dels att bara bytesvärde – det som kan mätas i pengar – tillmäts betydelse, dels att mänsklig aktivitet spaltas upp i så strängt åtskiljda delar.

De förkapitalistiska samhällena var inga idyller. Kvinnan var hårt förtryckt även då hennes arbete skedde inom ramen för ett patriarkalt bonde- eller hantverkarhushåll. Men i en sådan produktionsordning kunde alla se att hur mycket kvinnogörat än ringaktades, så var det nödvändigt för att alla skulle få mat, kläder och husrum. Med lönearbetets dominans blev det annorlunda. Arbetaren lämnade hemmet för att bege sig till en arbetsplats. I gengäld för sitt arbete fick hon eller han en lön att köpa sina livsförnödenheter för, saker som tidigare oftast framställts inom ramen för ett storhushåll. Marx uttryckte något som var speciellt för kapitalismen när han skrev: Arbetaren känner sig bara hemma utanför sitt arbete och i sitt arbete känner han sig som en främling. Han är hemma när han inte arbetar och när han arbetar är han inte hemma.[2]

Arbetarens främlingskap inför sitt eget arbete – och därmed inför andra människor – gäller både kvinnor och män. Ändå var det delvis olika eftersom männen inte hade det oavlönade arbetet i hemmet. Även om man köpte mat och kläder och hyrde sin bostad så behövde kvinnor fortfarande koka, baka och diska, tvätta, mangla och laga, sopa, skura och städa. Det arbetet var också nödvändigt och det kunde vara tungt och slitsamt men det var lönearbetet som fick samhälleligt erkännande.

Kapitalismen delade upp tiden i arbete och fritid, världen i hem och arbetsplats, i privat och offentligt. Gamla produktionsformer baserade på släktskapsrelationer eller tradition försvann. Arbetaren ingick ett ”fritt” avtal med arbetsköparen. Släktskap, liksom sexuella och känslomässiga, personliga relationer kom att skiljas från och stå i motsättning till de monetära, kontraktsmässiga, opersonliga relationerna i den ekonomiska sfären. Den brittiska feministen Anne Foreman diskuterar[3] kvinnlighetsuppfattning och alienation. Foreman skriver: ”Eftersom individens självuppfattning systematiskt förstördes på arbetsplatsen uppstod en betydelsefull spänning. Den individuella identiteten utplånades inte men den hamnade i en definitionskris”.[4]

Lösningen på denna kris blev att familjen, kärnfamiljen, blev det personligas och det sexuellas sfär, till synes frikopplade från ekonomiska sammanhang. Familjen blev bärare av det privata – mot en kall, hotfull yttervärld – och kvinnan bar upp familjen. Denna klyvning i privat/offentligt och dess reproduktion i klyvningen manligt/kvinnligt är ett av de mest djupgående dragen i kapitalismen och i den liberala borgerliga ideologi som ackompanjerade dess uppkomst. Foreman drar slutsatsen att denna konstruktion av familjen och kvinnan som motpoler, ”det andra” i en existensialistisk mening, är nödvändig för den manliga identitetsbildningen.

Även en så uppriktig vän av jämlikhet och kvinnofrihet som liberalen John Stuart Mill var anhängare av en ”ordning där mannen tjänar pengarna och hustrun övervakar hemmets utgifter” och ansåg det inte vara ”någon önskvärd vana att hustrun genom sitt arbete skall bidra till familjens inkomst.”[5] Dagens liberala jämställdhetssträvare skulle knappast uttrycka sig så om inte annat skulle det medföra en förfärlig brist på arbetskraft! Gifta kvinnor förvärvsarbetar. Delar av den ”privata” reproduktionen av arbetskraft, barntillsyn och sjukvård har flyttats ut från familjen till statliga institutioner. Men det känslomässiga ansvaret och en hel del handfast arbete ligger fortfarande hos familjen och kvinnan. Motsättningen mellan kvinnornas yrkesarbete och familjens funktioner skapar en oerhörd påfrestning, på kvinnorna och på familjen.

Är det här något för vänstern att uppmärksamma? För det första finns ett påträngande, praktiskt skäl. Det oavlönade hushålls- och reproduktionsarbetet omfattar lika många arbetstimmar som lönearbetet. Det vilar med mycket olika tyngd på män och kvinnor, även i Sverige som ligger bra till jämfört med övriga Västeuropa och ännu bättre jämfört med Östeuropa där hushållsarbetet är både en tyngre och en mer ojämnt fördelad börda.[6] Mindre hushållsarbete är alltså ett nödvändigt villkor

för att kvinnor, speciellt med barn, skall kunna delta i politisk eller facklig aktivitet överhuvudtaget. Ett minimikrav för vänstern är att ha verksamhet för barn på möten och seminarier. Det gäller dock inte bara tid. Det gäller inte heller bara den ideologi som säger att kvinnor inte ska vara stridbara eller delta i strider om makt, att de före allt annat ska hålla sig till sin familj och vara mannen underdåniga, även om kvinnorörelsen har fått, och fortfarande får, slåss hårt mot den.

Visserligen har kvinnor kämpat och utmanat den rådande ordningen genom tiderna. I fattiguppror och hungerkravaller har kvinnor gått i täten, sporrade av ansvaret för hungriga barn och anhöriga. Men när striden varit över har samma ansvar använts för att fjättra dem igen, både av de härskande och av de män vid vars sida de gjorde uppror. De dominerande strömningarna inom arbetarrörelsen har sett de hemarbetande kvinnorna som ”efterblivna”, som inte riktigt färdiga att delta i arbetarrörelsens ”frihet, jämlikhet och broderskap”. I värsta fall har männen försökt hålla kvinnorna kvar i hemmet och utanför arbetsmarknaden.[7] I något bättre har de väntat sig att kapitalismens hunger efter kvinnlig arbetskraft, mer eller mindre automatiskt, skulle göra kvinnorna jämlika med männen.

Jag är överens med den klassiska marxistiska synen, att kvinnans deltagande i lönearbetet, så länge detta är den dominerande formen för samhälleligt erkänd produktion, är en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning för hennes frigörelse. Maktförhållandena är sådana, och kvinnorna i hemmet blir isolerade, splittrade och konservativa. Verkligheten är dock sammansatt. Kvinnor arbetar mycket med människor, med barn, sjukvård, kurativ verksamhet – både i yrkes- och privatliv. I den kvinnliga sfären, i vad den tyska feministen Ulrike Prokop[8] kallar ”de kvinnliga livssammanhangen” finns element av uppfyllande av omedelbara behov, av avståndstagande från värdelagens välde, från konkurrensen, förtingligandet, allt det som förkroppsligas i Mr Gradgrind i Charles Dickens’ roman *Hårda Tider*, han som alltid var ”beredd att mäta och väga varje stycke människonatur och tala om vad den var värd”. Prokop jämför det outtalat anti-kapitalistiska i ”de kvinnliga livssammanhangen” med romantikens människo- och kärlekssyn, med deras hisnande blandning av reaktionärt och progressivt.

I England fanns radikala romantiker som diktarna Byron och Blake, eller (senare) den mångsidige utopiske socialisten William Morris, konstnär, konsthantverkare och författare. Socialistiska kvinnor fick stöd för sin feminism hos utopiska socialister som Saint-Simon och Fourier och radikala konstnärer som poeten Shelley. Jag är ingen litteraturhistoriker. Men det är kanske inte någon slump att det var en radikal kvinna som skrev den första roman jag känner till som (på en nivå) handlar om alienation, eller för att vara mer exakt, det som Marx skulle kallat reifikation och fetischism – att människans skaparkraft kommer att framstå som ett självständiggjort ting utanför människan själv och att arbetets produkt, det människoskapade tinget ter sig som en levande kraft – riktad mot den skapande arbetaren.[9] Feministen Mary Wollstonecrafts[10] och vänsterradikalen William Goodwins dotter var medlem i samma litterära krets som sin make Percy Shelley och vännen Byron. Hennes berättelse skrevs några få år efter luddituppproren, då hantverksarbetare i yttersta nöd slog sönder de vävmaskiner som konkurrerat ut dem.[11] Ångvävstolarna sa till arbetarklassen, exakt vad Mary Shelley lät monstret säga till Frankenstein: Du är min skapare – men jag är din herre! Den stora skillnad jag ser mellan den utopiska längtan Prokop beskriver och de socialistiska utopierna (inklusive Marx’) är att hon tycks föreställa sig friheten från arbetet och socialisterna det befriade arbetet. Fourier talar om det ”det attraktiva arbetet”, Marx kallar det för ”människans livsaktivitet och behov som artvarelse”.

Är utopier viktiga? ”En syn som svävar klar och ljus, i skyn är sann som hägring”, däri har Fröding rätt, men har den också en praktisk sanning? Det finns flera områden där feministiska insikter och kvinnors behov påverkar praktiska politiska och fackliga handlingslinjer. Jag skall kortfattat nämna några av dem.

1. I många avseenden kan kvinnors erfarenheter och ansvar göra dem mer benägna att lägga ett människo- snarare än ett rent eko-

nomiskt perspektiv på fackliga och politiska krav.
2. Av samma skäl har det ofta varit kvinnor som i arbetarrörelsen – och sedan 60-talet i kvinnorörelsen – som vidgat politikbegreppet till områden som traditionellt ansetts ”privata”.
3. Kvinnorörelsen har provat andra organisationsformer än de traditionella.
4. I delar av kvinnorörelsen – liksom i mycket tidig arbetarrörelse – har det utopiska perspektivet gjorts praktiskt.

Den första punkten kan förstås inte statistiskt beläggas, men det finns ganska många exempel på hur kvinnliga lönearbetare när de ställt krav har tagit upp annat än enbart lönefrågor: Sådant som gäller tillfredsställelsen på jobbet, hälsofrågor och så vidare. Det är ingen slump att så många kvinnor slutit upp kring antikärnkraftsrörelsen och inte heller att det är kvinnor inom fackföreningsrörelsen och socialdemokratin som håller kravet på sextimmarsdag vid liv, när männen vill sopa det under mattan. Det är inte heller någon slump att män så ofta talar om ”arbetstidsförkortning” när kvinnor kräver kortare arbetsdag, för att kunna känna sig levande alla dagar, inte bara få några dagar till av liv.

I Jacqueline Heinens artikel i detta nummer finns flera exempel på den roll kvinnor spelar i åttiotalets europeiska arbetarrörelse [Fjärde Internationalen nr 3, 1987; red. anm.]. Det viktigaste är väl den brittiska gruvstrejken där det var kvinnorna som gjorde den fackliga striden till en kamp om och av hela gruvsamhällena, inte bara männens angelägenhet. Det var de som gjorde mest för att skapa stöd för strejken och bryta ner barriärer mellan gruvarbetarförbundets, NUM, medlemmar och grupper som svarta, homosexuella, feminister, freds- och miljörörelse.

Den kapitalistiska rationaliteten har utvecklat produktivkrafterna. Det går inte att bara avfärda allt den åstadkommit som falskt välstånd. Men det är en begränsad rationalitet, inriktad på utvinnande av bytesvärde. De bruksvärden – de faktiska nyttigheter (föremål eller tjänster) – som är bärare av bytesvärdet är en bieffekt, inte ett självändamål, i detta system. Den kapitalistiska produktionen jagar sekunder men låter människoliv förspillas i arbetslöshet. Och innehållet i produktionen? Det spelar föga mer roll i verkligheten än i Heinrich Bölls satir över Tyskland efter nazismen. I novellen ”Det kommer att hända något. En handlingskraftig historia”, beskriver det namnlösa berättarjaget den tid av sitt liv som han tillbringat i det supereffektiva företaget Wunsiedels, där alla skötte minst tre arbetsuppgifter samtidigt, handlingskraften flödade och inte ett ögonblick gick till spillo. Inte förrän långt efteråt har jag kommit att tänka på att jag aldrig intresserade mig för vad som tillverkades vid Wunsiedels fabrik. Det kan mycket väl ha varit tvål.

Satiren karikerar, men är det inte i botten samma marknadens logik när våra fackföreningsledare säger att produktivitetshöjningarna i industrin motiverar lönehöjningar där, jämfört med den offentliga sektorn, eller att den offentliga sektorn bara kan tillåta lönehöjningar om produktiviteten där ökar? Hur skeptisk man än bör vara till, till exempel, takthöjningar inom bilindustrin finns det en kvalitativ skillnad mellan att höja takten på ett löpande band och att tvätta eller mata varje långvårdspatient snabbare. Föreställ er Chaplins *Moderna Tider* tillämpad på distriktssköterskans arbete! Att installera en industrirobot som svetsar ihop metallstycken är något annat än om roboten skulle hjälpa förskolebarn med ytterkläderna ...

För att fortsätta att vara elak, nog har manliga socialister ibland reagerat på feministisk kritik som prästen Helstone i Charlottes Brontes roman *Shirley*?

> *När kvinnor är förnuftiga – och, framför allt, begripliga kommer jag överens med dem. Det är bara de vaga, supersubtila förnimmelserna och extremt spetsfundiga idéerna som besvärar mig. Låt en kvinna be mig att ge henne något i matväg eller klädväg... Då kan jag åtminstone förstå hennes begäran; men när de tränar efter de vet inte vad – sympati, känsla, någon av dessa obestämda abstraktioner – jag kan det inte, jag känner inte till det, jag har det inte.*

Kvinnorörelsen har också lyft fram känsloladdade ämnen som familj, barnuppfostran, sexualitet, kultur som viktiga politiska frågor. Det borde vara väsentligt för alla marxister. Arbetaren är inte arbetare bara när hon (eller han)

arbetar. Det har blivit inopportunt idag, men jag tror att det är viktigt att utveckla, i stället för att avfärda den kritik som 60-talets kvinnorörelse och nya vänster riktade mot kärnfamiljen, dess isolering, självtillräcklighet och skeva maktförhållanden mellan män och kvinnor. Detsamma gäller dessa rörelsers försök att finna livsformer som innebär större gemenskap och mångfald – varken en kärnfamilj som är sig själv nog eller ett ständigt och automatiskt krav på att staten ska ta över. (Naturligtvis föddes detta inte med 1960-talet utan har funnits hos många tidigare radikala rörelser.)

Också när det gäller organisationsformer har kvinnorörelsen varit fantasirik och skapande. Det var nödvändigt när man med traditionella former i blandade organisationer så ofta fann män i talarstolen och kvinnor vid stencilapparat och kaffebryggare. Ibland har kvinnor på 1960- och 70-talen uppfunnit på nytt sådant som prövats förr av frihetliga socialister och tidiga arbetarsammanslutningar.

Kvinnohistorikern Sheila Rowbotham[12] gav för några år sedan ut boken *Beyond the Fragments*[13] tillsammans med Lynne Segal och Hilary Wainwright. Boken väckte stor uppmärksamhet. Trots att vänsterorganisationer reagerade surt över den kritik de fick blev den vad britterna kallar en ”minor classic”, något som ofta och självklart refereras till i diskussioner, i vänstern och kvinnorörelsen. Själv anser jag den vara en av de bättre sammanföringar av socialistiska och feministiska rörelsers erfarenheter jag sett. Rowbotham är kritisk mot den leninistiska vänsterns sätt att fungera – men ser problem också i kvinnorörelsens. Rowbotham beskriver hur den nya kvinnorörelsen valde att organisera sig i självstyrande lokala grupper. Detta påminde om de tankar om självförvaltning som finns och funnits inom arbetarrörelsen men utvidgade dem till andra områden än arbetsplatsorganisering. Kvinnorörelsen gick i bräschen för varje grupp av människors rätt att själv välja hur de organiserar sig och med vem. Efterhand har andra rörelser, framför allt förtryckta etniska grupper, kunnat bygga vidare på samma grund.

Också inom gruppen har feminister försökt motverka de former av förtryck och självförtryck som brukar uppstå även i rörelser som arbetar för befrielse. Mycket av det var en reaktion mot de erfarenheter kvinnor gjort inom mansdominerade vänsterorganisationer. Begreppet systerskap är vagt och missbrukat, både av förespråkare och belackare. Men det står ändå för en medveten vilja att skapa ett klimat av värme, omtanke och ömsesidigt stöd i stället för konkurrens och intolerans. Bland systrar skulle man kunna man våga vara subjektiv, våga ta risken av att ha fel, våga medge att man inte hade svar på alla frågor.

I kvinnogrupperna försökte man – med varierande framgång – att skapa strukturer som inte var hierarkiska, med över- och underordning, att sprida ut uppgifter och rotera ansvarigheten. Det som man förlorade på att det inte var den som var allra duktigast på att lösa en viss uppgift som fick göra det fick stå tillbaka för det som vanns genom att alla fick lära och utvecklas. Det betydde också mycket för en annan huvudtes: att det skall vara roligt att kämpa. Även om idealet inte går att förverkliga i varje ögonblick så stod redan önskan att göra det i strid med politiska och fackliga traditioner av puritanism och ädel självförnekelse.

Rowbotham ironiserar över vänsterjargongens alla militära metaforer ”till exempel alla dessa jämförelser med artonhundratalsarméer som marscherar i formering och gör kloka reträtter på officerens order. Varför finns där en sådan skräck för trivsel som om trivsel skulle vara nästan lika farligt som kapitalismen själv?” Hon berättar, som ett motexempel, om en grupp kvinnliga arbetare som upprättade sitt strejkvaktshögkvarter i ett hus som tillhörde företaget de var anställda hos, men låg strax utanför fabriksgrindarna. Det allra första de strejkande gjorde var att städa upp, ta dit krukväxter och sätta upp trevliga gardiner. Man strejkar inte sämre för att man har det ombonat omkring sig. Också själva de utåtriktade aktionerna kunde vara roliga utan att nödvändigtvis förlora i effektivitet: En långdans kan vara lika mycket demonstration som att gå i led och den som vinner skrattarna på sin sida har vunnit mycket.

Icke-våldsaktioner är inte bara något för pacifister. Även den som ser den hjärtskärande nödvändigheten i att bekämpa förtryckare med våld och försvara rättvisa med makt måste stå emot frestelsen att romantisera våldet eller idealisera makten och se dem som annat än ett av våldsamma fiender framtvingat ont. Både kvinno- freds- och miljörörelsen har visat vilka

möjligheter fantasifulla, glada icke-våldsaktioner ibland erbjuder för att vinna opinionen i lägen där en våldsam aktion skulle stöta bort dem (även om de kan vara väl så riskfyllda för den som deltar i dem).

Samtidigt finns det svagheter i kvinnorörelsens lösliga sätt att organisera sig. Vissa frågor måste drivas av riksomfattande rörelser, som krav på lagstiftning eller liknande. Det är viktigt att olika grupper och rörelser kan lära sig av och stödja varandra, industriarbetare, offentliganställda, kvinnor, invandrare, och så vidare. Stat, arbetsgivare och media är experter på att spela ut olika grupper mot varandra, jobben mot miljön, daghem mot sjukhus, bostadslösa ungdomar mot flyktingar. Det kan krävas fastare band än blott den goda viljan för att upprätthålla solidariteten. Det kan vara viktigt att något större än små, fristående lokala grupper bestämmer sig för vissa politiska prioriteringar vid en viss tidpunkt.

Informella ledarskap i ostrukturerade organisationer kan vara väl så förtryckande som formella, och svårare att bli av med. Det blir lätt så att de som har störst förmåga att göra sig gällande trycker ner de andra. Kvinnorörelsen har just genom sin mjuka struktur och sitt systerskapsideal ibland haft svårare att lösa konflikter än organisationer med mer formella och opersonliga procedurer. Det kan bli svårt att acceptera att andra upplever ojämlikhet inom rörelsen. Därför har brytningar mellan ideologier och konflikter mellan lesbiska och heterosexuella, eller svarta och vita kvinnor, yrkesarbetande och hemarbetande, mödrar och barnlösa, tvingat fram smärtsamma personliga slitningar, på gott och ont.

Efter åratal av laddade diskussioner om vilket utrymme för kvinnosolidaritet som kvinnors olika klasstillhörighet lämnar och om mellanskiktskvinnors tendens att dominera så tvingade den svarta rörelsens framväxt under de senaste åren den brittiska kvinnorörelsen att inse att vita feminister inte självklart har rätt att tala å svarta kvinnors vägnar, lika väl som det finns motsättningar mellan kvinnor och män i arbetarklassen eller i etniska minoriteter.

Kvinnorörelsen har försökt att skapa en rörelse som lever det den vill, som både är utåtriktad och bygger ett skydd kring dem som deltar i den. För socialister kan det inte innebära att slå sig till ro med en alternativ livsstil för egen del. Men det går inte heller att avsvära sig allt samband mellan de politiska ideal man predikar och den egna livsföringen. Dilemmat är långtifrån nytt. I till exempel tidig brittisk arbetarrörelse fanns ett utopi-nu perspektiv som för tankarna till kvinnorörelsen (och som attraherade många kvinnor). Framför allt på 1820- och 1830-talen växte en stark rörelse fram som brukar benämnas efter Robert Owen, industriidkare, kooperatör och socialist. Den har skildrats av kvinnohistorikern Barbara Taylor i hennes fascinerande bok *Eve and the New Jerusalem*.[14]

Den owenistiska rörelsen var dels facklig, dels kooperativ och ofta radikalare och mer klasskampsinriktad än Owen själv trots den stora respekt han åtnjöt. Den inspirerarade tusentals arbetare, kvinnor och män, i strejk och facklig kamp, och den kooperativa grenen växte från fyra föreningar 1828 till 500 år 1832. Också i början av 1840-talet, under det som även marxistiska historiker beskrivit som owenismens förfall till fantasteri och inåtvänd utopism, lästes dess viktigaste tidning av mellan 100 000 och 400 000 personer. Man beräknar att varje söndag uppåt 50 000 människor samlades för att lyssna till de tal och föredrag som hölls vid owenistiska möten runt om i landet. Owenisterna – eller socialisterna som de helt enkelt kallades – kämpade mot kvinnoförtryck och för kvinnors lika rättigheter, även mot manschauvinismen i fackföreningsrörelsen och chartiströrelsen, den stora rörelse för ”allmän” rösträtt som alltså vägrade räkna kvinnorna till allmänheten. Samtidigt framhölls i owenisternas skrifter att även om formell juridisk jämlikhet infördes skulle kvinnan under den rådande ekonomiska ordningen vara missgynnad. Bara ett system av ”ömsesidigt samarbete och gemensamt ägande” kunde lägga grunden för kvinnans frigörelse.[15]

Det märkliga och spännande med denna rörelse, som Taylor beskriver den, är dess kompromisslösa hävdande av en radikal syn på kvinnans frihet, äktenskapet, och religionen, den framträdande roll kvinnor spelade inom den (även som heltidsagitatorer) och dess försök att bygga upp en alternativ livskultur. Jag tänker då inte främst på de berömda ”kommunerna” (som, enligt Taylor, snarast blev en belastning,

ett såll där krafter och pengar läckte ut) utan på ett socialt och kulturellt liv inom rörelsens ram, medvetet och uttryckligen utformat så att det skulle ge kvinnorna en stark roll.

Var de pubar där arbetarorganisationer ofta hade sina möten en så skränig och rå miljö att kvinnorna drog sig för att komma dit (för att inte tala om att ta med sig sina barn) så ordnade man socialistiska samkväm där det serverades te i stället för gin, eller höll picknick i det fria.

Arbetarrörelsen hade sina egna socialistiska söndagsskolor, höll kvällskurser i vetenskapliga ämnen och i ”förnuftets religion”, dansade och musicerade, instiftade sina egna riter och ceremonier för äktenskap utan inblandning av stat eller kyrka, med lika rättigheter för parterna och rätt till skilsmässa om de inte längre älskade varandra. (Däremot lyckades man sämre med målsättningen att kollektivisera hushållsarbetet i kommunerna och än mindre att dela det jämnt mellan män och kvinnor).

Vilka brister denna rörelse än hade – som vi vet ebbade den ut och gick under – så finns där mycken inspiration för en feministisk arbetarrörelse, som vill bygga en arbetarklassens motkultur för båda könen, samtidigt göra vardagen lite bättre och knyta an till ett annat samhällsideal. Det går inte att bygga öar av socialism i ett kapitalistiskt samhälle men det kan gå att synliggöra möjligheten av något annorlunda – och det i sin tur kan öka de arbetandes tilltro till sin förmåga att styra samhället. <<

Noter:

[1] *Fjärde Internationalen* nr 4 1980.

[2] K Marx, Ekonomisk-filosofiska manuskripten, i *Early Texts*. Blackwell, Oxford 1971, s 137.

[3] A Foreman, Femininity as Alienation: Women and the Family in *Marxism and Psychoanalysis*. Pluto Press London 1977

[4] A Foreman, aa, s 75.

[5] J S Mill, The Subjection of Women, i *Three Essays*. Oxford University Press, London 1975, s 483. Jag vill på intet sätt förringa vare sig förtjänsten hos Mills skrift mot kvinnoförtrycket – han stod milshögt över sin borgerliga samtid och miljö – eller den betydelse den hade. Citatet är intressant just därför att det kommer från en varm förkämpe för kvinnans rättigheter.

[6] Om kvinnor och hushållsarbete i Sovjet, se t ex Alastair MacAuley, *Womens Work and Wages in the Soviet Union*, London 1981; Gail Lapidus, *Women in Soviet Society. Equality, Development and Social Change*, University of California Press; eller Natalja Branaskajas realistiska kortroman *En vecka som alla andra*, Almquist&Wicksell, Stockholm 1975.

[7] Jane Humphries' artikel i *Cambridge Journal of Economics* väckte en intressant debatt genom att påpeka att även kvinnor, arbetarhustrur, stödde kravet på ”en lön som räcker för att försörja en familj” (med hemmafru). Vad jag kan se var det till en del ett utslag av patriarkal ideologi, till en del grym nödvändighet då man inte såg någon annan möjlighet än hemmafrun för acceptabel vård av barn och gamla – och till en del en reell intressekonflikt mellan gifta arbetare av båda könen och ogifta arbetarkvinnor (en stor grupp som Humphries inte säger mycket om). Se också debatten mellan Johanna Brenner/Maria Ramas och Michèle Barrett i *New Left Review*, nr 144 respektive 146.

[8] Ulrike Prokop, *Kvinnors livssammanhang: Begränsade strategier och omåttliga önskningar*, Stockholm 1981.

[9] Se till exempel K Marx, *Kapitalet*, band 1, kapitel 1:4.

[10] Författare till bl a *A Vindication of the Rights of Women*, publicerad 1792.

[11] Lord Byron chockerade, för övrigt, Överhuset genom att fördöma det besinningslösa våld som sattes in mot ludditerna i sitt jungfrutal, helt i strid med traditionen. Jungfrutal skall av hävd vara oförargliga tillställningar.

[12] Av hennes böcker har två även givits ut på svenska, *Kvinnor, motstånd, revolution, och Klassamhälle, manssamhälle*.

[13] Merlin Press, London 1979.

[14] Virago Press, London 1983. Framställningen här bygger på Taylors.

[15] William Thompson, Anna Wheeler: *Appeal of One-Half the Human Race, Women, against the Pretensions of the other Half, Men, to retain them in political and thence in civil and domestic Slavery: in Reply to a paragraph of Mr Mill's celbrated 'Article on Government'*, publicerad 1825 och citerad i Taylor. (Polemiken är riktad mot James Mill, som i motsats till sonen John Stuart var mot kvinnlig rösträtt.)

FOTO: IAN BETLEY @FLICKR CC BY-NC 2.0

INTERVJU MED MICHAEL A. MCCARTHY

Finanskapitalism & demokrati

Under de senaste 40 åren har finanssektorns stärkt sitt grepp över både den globala ekonomin och den nationella politiken. **Dagens finanskapitalism framstår inte bara som alltmer ojämlik och instabil, utan även djupt odemokratisk då våra makthavare allt oftare återfinns på Caymanöarna och Wall Street snarare än i kommunhus och riksdag.** Detta ger upphov till historiska utmaningar, men i den nya institutionella infrastrukturen och investeringskapacitet återfinns även förutsättningarna för en mer demokratisk ekonomi. Vänstern måste försöka förstå denna situation. Därför presenterar vi här en interuju med Michael A. McCarthy, sociolog vid University of California, Santa Cruz, som är aktuell med boken *The Master's Tools: How Finance Wrecked Democracy (and a Radical Plan to Rebuild It*)

Michael A. McCarthy

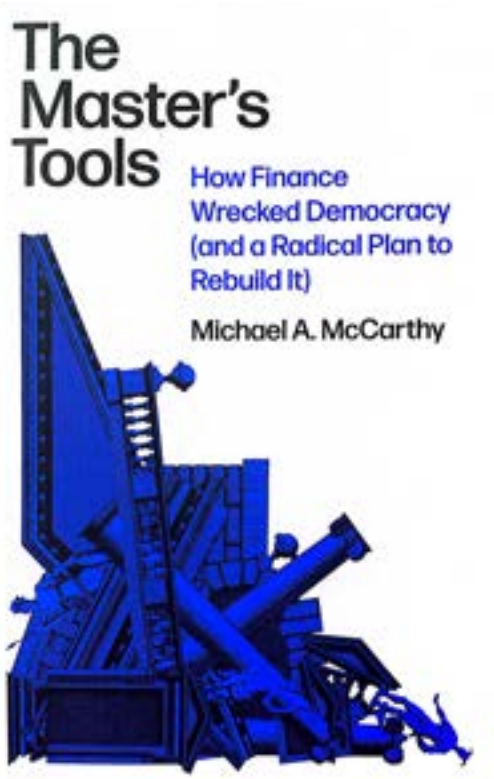

Mikael Omstedt (MO): Titeln på din bok är en parafras på feministen Audre Lordes berömda påstående att ”Herrens verktyg aldrig kommer att riva ner herrens hus”. Du menar att vi i själva verket kan använda finansmarknadens verktyg för att riva ner kapitalets hus. Kan du berätta varför du drar denna slutsats?

Michel A. McCarthy (MM): Låt mig börja genom att ge en kontext till amerikansk politik när det gäller arbetarklassen och finanssektorn. Min första bok heter *Dismantling Solidarity* (2017). Den handlar om utvecklingen av pensionssystemet i USA, från New Deal-tiden på 1930-talet ända fram till 1990-talet. Den centrala frågan i den boken är: ”Varför utvecklades det amerikanska pensionssystemet på ett sätt som gjorde det till en underordnad del av den amerikanska finanskapitalismen, istället för att bli en styrka för arbetarklassen och för arbetarrörelsens organisationer?” Svaret har sitt ursprung under 1930- och 40-talen. Under den perioden uppstod en enorm våg av facklig organisering och strejker, precis som i andra delar av världen. Den amerikanska arbetarrörelsen pressade på för att få massiva allmänna och statligt förankrade omfördelningsprogram, genom en rad reformer kopplade till *New Deal*. En av dessa reformer var *Social Security Act* från 1935, som etablerade vår version av ett allmänt pensionssystem. Men i stället för allmänna pensioner har vi idag ett lapptäcke av vinstdrivna fonder som är starkt beroende av Wall Street. Varför utvecklades pensionssystemet så?

Under perioden efter att *Social Security Act* antogs 1935 kämpade den amerikanska fackföreningsrörelsen hårt för pensioner och sjukvårdsplaner. Vid den tiden trodde många fackförbund att om de ställde hårda krav på arbetsgivarna att bidra med stora pensions- och sjukvårdsplaner skulle arbetsgivarna bli positivt inställda till välfärdsstaten. Antagandet var att kapitalisterna skulle föredra en större pensionsfond som drevs av staten än att själva betala för privata pensioner för sina anställda. Men så blev det inte. Amerikanska arbetsgivare valde att själva stå för kostnaderna för pensioner och sjukvård snarare än att stödja ett större statligt pensionssystem.

Perioden efter andra världskriget lyckades

de amerikanska facken kämpa till sig pensioner och sjukvårdsplaner. Detta skapade en omedelbar kris för den amerikanska företags- och politiska eliten. Även om fonderna i början var små, växte de snart till sig enormt. För att ge dig en känsla av denna tillväxt: I mitten av 1970-talet ägde amerikanska pensionsfonder 25 procent av allt amerikanskt företagskapital. Och många inom den amerikanska makteliten insåg att dessa fonder, om de kontrollerades av arbetarrörelsen, skulle kunna bli en krigskassa för facken och en källa till enorm makt för den amerikanska arbetarklassen. Som svar på detta hot, som den amerikanska eliten identifierade, antogs 1947 den så kallade *Taft-Hartley Act*. Den innebar bland annat att amerikanska fackförbund endast kunde kontrollera 49 procent av platserna i styrelserna för sina egna pensionsfonder. Majoriteten måste kontrolleras av arbetsgivarna. I detta ögonblick förstod den amerikanska eliten att den amerikansk finanssektorn skulle kunna bli en enorm maktresurs för arbetarna, om den kontrollerades av arbetarrörelsen.

Det är just därför jag är intresserad av möjligheten att kontrollera hur investeringar görs. Det vi har sett under den långa perioden från New Deal fram till idag är en enorm tillväxt av olika typer av fonder – pensionsfonder men också andra stora, passivt förvaltade fonder som kontrolleras av kapitalförvaltare. Dessa fonder har blivit herrarnas verktyg, men jag tror inte att de bör eller ens kan försakas. De utgör inte bara arbetarnas samlade pensionskapital, utan visar även på att arbetarklassen själva har en betydande del av sin förmögenhet uppbunden i finanssektorn.

Det är därför det är så viktigt att arbetarklassen och dess organisationer får inflytande över hur deras finansresurser förvaltas och investeras. Omvandlingen av den globala kapitalismen och framväxten av dessa enorma fonder är en avgörande möjlighet för dagens rörelser att börja ställa krav på en demokratisering av investeringar. Hemligheten ligger i att demokratiskt kontrollera investeringar, inte på sätt som bara efterliknar Wall Streets investeringspraxis. Detta är avgörande eftersom vi befinner oss mitt i en enorm underinvesteringskris i bostäder, i samhällsägda tillgångar samt i grön teknologi och energieffektivisering. Det underinvesteras i dessa områden just för att de inte är lönsamma. Om vi istället börjar se på dessa finansresurser som politiska institutioner kan vi också börja föreställa oss nya sätt att fördela dem – inte bara i arbetarnas intresse, utan också för ekologisk hållbarhet.

MO: Dina idéer har utvecklats i samarbete med politiska organisatörer och lokala aktivister. Du har till exempel samarbetat med Public Bank LA, en politisk koalition som driver frågan om att etablera en offentlig bank i Los Angeles, Kalifornien. Skulle du kunna berätta lite om dessa rörelser?

MM: Det som fick mig att intressera mig för pensioner var att jag deltog i *Occupy Wall Street* 2011. I den rörelsen var den centrala stridsfrågan ojämlikhet och den rikaste procentens makt. Occupy Wall Street handlade om hur finansiella institutioner hade avreglerats och investerade på ett vis som inte gynnade det allmänna intresset. Rörelsen försökte lyfta fram detta problemen, men den formulerade inte ett verkligt alternativ. Rörelsen tog inte upp frågan om vilka institutioner vi skulle kunna skapa för att ersätta de finansinstitutioner som fortsätter att dominera Wall Street och världen.

Idag ser vi precis den typen av rörelser i USA. Även om det på senare tid har varit svårt att se det positiva i amerikansk politik, finns det viktiga sätt på vilka vänstern och folkliga rörelser nu driver på för konkreta emancipatoriska institutioner. Dit hör exempelvis de som är en del av California Public Banking Coalition, som organiserar för demokratiska offentliga banker. De starkaste grupperna finns i San Francisco och Los Angeles, men de är även aktiva i andra städer. Dessa koalitioner av fackföreningar och lokala aktivistorganisationer försöker etablera offentliga banker som styrs demokratiskt. Om vi tar Public Bank LA som exempel, består dess koalition både av servicefacket SEIU Local 271 och en antirasistisk organisation som heter ACCE Action. Dessa organisationer förstår att kontrollen över investeringar är avgörande för att kunna hantera de frågor som är viktiga för dem. Det har skapat ett politiskt program som binder samman olika delar av arbetarklassen i Los Angeles.

MO: Du argumenterar tydligt genom hela boken för att vi, för att kunna utforma en politisk strategi, måste förstå kapitalismen konjunkturellt – det räcker helt enkelt inte att betrakta kapitalismen som en statisk, ahistorisk begränsning, utan vi måste förstå hur kapitalismen förändras över tid och mellan olika platser. Hur skulle du beskriva den innevaran-

de kapitalistiska konjunkturen, med fokus på samspelet mellan finanssektorn, statsmakt och demokrati?

MM: Detta är en nyckelfråga för vänstern. Vänstern har en tendens att tänka på kapitalismen i allmänhet och att därför anta att våra strategier helt enkelt kan överföras från ett sammanhang till ett annat. Om allt är kapitalism, resonerar man, borde våra vinnande strategier fungera i alla kapitalistiska sammanhang. Jag tror att detta är ett resultat av att vi stannar på en för hög abstraktionsnivå när vi funderar över hur världen fungerar och vad som bör göras. Faktum är att när det gäller strategi måste man tänka på det historiska och geografiska sammanhang man befinner sig i, vilket är svårare än att ha samma strategi för varje tid och plats. Sättet man gör en konjunkturanalys på är att undersöka hur makten är organiserad. Vi gör detta genom att först identifiera de centrala sektorerna inom näringslivet och de sätt på vilka staten organiserar den makten, samt genom att förstå hur arbetarklassen är organiserad och oorganiserad.

När man använder ett konjunkturellt perspektiv för att förstå starkt finansialiserade länder som USA, ser vi att vi befinner oss i en annan situation än till exempel på 1930-talet, eller ens på 1960- och 1980-talen. Vår kontext är en där allt fler arbetarklasspersoner har sin egen förmögenhet knuten till finansmarknaden. Och även om det rör sig om en liten summa, om en person har en aktiesapp på sin telefon och regelbundet kollar hur det går för deras aktier, skapar denna dagliga erfarenhet en normativ omvandling där personens liv uppfattas som sammanlänkat med finansmarknaden.

Vi har sett tre grundläggande omvandlingar. För det första har arbetarklassens andel av sin egen förmögenhet i finansmarknaderna i USA ökat sedan 1980-talet. För det andra investerar unga arbetarklasspersoner alltmer i finansmarknader, inklusive i kryptovalutor och så kallade "meme-stocks".* Eftersom välfärdsstaten har försvagats och kapitalismen i sig inte kan garantera ett stabilt liv för arbetarklassen, spelar många unga på aktiemarknaden med sin framtid som insatts. För det tredje förändrar detta inte bara var människors intressen ligger utan det har också förändrat den breda politiska ekonomin i de rika kapitalistiska demokratierna. USA är en allt mer finansialiserad ekonomi, där finans-, försäkrings- och fastighetssektorns spekulationer utgör en växande andel av BNP.

Den institutionella formen som finanskapitalet tar är dessa gigantiska finansiella tillgångar som förvaltas av tredje parter, alltså kapitalförvaltarna. Dessa fonder – allt från pensionsfonder till stora passiva investerare som Vanguard – spelar en oproportionerligt stor roll i den amerikanska ekonomin. Detta ger upphov till världshistoriska utmaningar, men i den nya institutionella infrastrukturen och investeringskapacitet som har byggts upp finns det också möjligheter. Det är vänsterns ansvar att försöka förstå denna situation. Den grundläggande utmaningen för den amerikanska arbetarklassen idag är inte bara brist på arbetsplatsorganisering, utan även brist på organisering när det gäller hur dess finansiella tillgångar investeras. Investeringarnas politik är en huvudfråga för vår tid.

Sociala rörelser förstår detta. När man betraktar den senaste tidens sociala rörelser ser man att organisering av finanssektorn är ett centralt område för konflikter. Ta till exempel studentrörelsen. I USA organiserar många av dessa kring hur universitetsfonder investeras. Det var exakt vad de senaste två årens solidaritetsläger för Palestina fokuserade på. De handlade om att avinvestera universitetsfonder i företag som direkt tjänar på Israels folkmord. Man kan titta ännu lite längre tillbaka, till efter orkanen Maria som drabbade Puerto Rico 2017. En hedgefond som heter Baupost Group, ledd av Seth Klarman, hade stora lån i Puerto Rico och skickade representanter till ön för att tvinga den puertoricanska regeringen att sälja offentliga tillgångar som skolor och det offentliga energibolaget för att få skulden återbetald. Vem höll dessa lån? Amerikanska universitet vars tillgångar förvaltades av Baupost Group! Dessa tillgångar är inga abstraktioner, de påverkar direkt arbetande människors liv och utgör en nyckelutmaning för politiken just nu.

MO: I din analys av den nuvarande konjunkturen skriver du att formen och graden av kapitalistisk makt bestäms av vilken typ av produktiva tillgångar som står i centrum för en viss ekonomisk modell. Du kallar detta för kapitalets "tillgångsmakt" och menar att den föränderliga graden av rörlighet och likviditet hos kapitalistiska tillgångar är avgörande för att bestämma vilka politiska strategier kapitalister har tillgång till för att påverka samhället i stort. Finanskapitalismen kännetecknas av en dominans av mycket rörliga och likvida tillgångar, framför de fasta och illikvida tillgångar som

dominerar jordbruks- eller industribaserade ekonomier. Vad är konsekvenserna av detta för hur kapitalistisk makt fungerar idag? Vilka former av finansiell makt står kapitalister till buds i denna konjunktur?

MM: I boken diskuterar jag tre olika former av makt som finansiella aktörer har i amerikansk politik. Den första kallar jag *engagemang*. Det handlar om lobbying, kampanjutgifter, att ge pengar till politiker och liknande. Den finansiella sektorn spenderar långt mycket mer pengar än någon annan sektor i amerikansk politik.

Men detta är inte det enda sättet som finansiella aktörer är involverade i amerikansk politik. De är också logistiskt sammanflätade med den amerikanska statens institutioner samt med icke-finansiella företag. I boken kallar jag detta för *sammanflätning*. Statliga aktörer, som centralbanker, är beroende av finansmarknader på ett sätt som gör det möjligt för finansiella aktörer att faktiskt styra statlig politik i avgörande frågor. Detsamma gäller icke-finansiella företag, som själva blir alltmer sammanflätade med finansmarknader. Jag flög hit, så låt oss ta United Airlines som exempel. United Airlines är inte främst ett finansiellt företag, men medan jag flög över Atlanten frågade flygvärdinnan: "Vill någon köpa United Airlines kreditkort? Ni får 40 000 bonuspoäng om ni registrerar er.".

Icke-finansiella företag är alltså i allt större utsträckning beroende av finansmarknaden, både när det gäller att tillhandahålla finansiella tjänster, som kreditkortet, och när det gäller beroendet av avkastningen från sina egna portföljer investerade i finansmarknaderna. Och även om de inte är investerade i finansmarknaderna, är mindre eller medelstora företag starkt beroende av finansiering genom lån. Det är på alla dessa sätt som finanssektorn är sammanflätad med icke-finansiella aktörer.

Det finns ytterligare en intressant poäng här. Statsvetare i USA har genomfört studier av lobbying som analyserar de lagförslag som läggs fram i kongressen och vilka sektorer som antingen lobbar emot, förblir tysta eller stödjer de olika förslagen. Det visar sig att de lagförslag som syftar till att reglera finanssektorn också är de som stöter på mest motstånd från icke-finansiella företag. Jordbruket lobbar mot finansiell reglering, industrin lobbar mot finansiell reglering, detaljhandeln lobbar mot finansiell reglering, och så vidare. För mig är detta ett tydligt tecken på att finanskapitalet har en hegemonisk position i USA. Det är den drivande sektorn inom näringslivet, just på grund av hur finanssektorn och icke-finansiella sektorer är sammanflätade.

Slutligen kallar jag den tredje formen av finansiell makt för *prominens*, vilket helt enkelt syftar på den finansiella sektorns enorma storlek. Eftersom så många institutioner och vanliga amerikaner är beroende av den har politiker själva ett incitament att inte reglera sektorn, eftersom de tror att det skulle få negativa effekter på väljare och därmed på deras egen möjlighet att bli omvalda.

Bakom allt detta finner vi det jag kallar tillgångsmakt, det faktum att finanskapital är rörligt och likvit. Kort sagt, finanskapital kan enkelt flyttas och omvandlas till kontanter. När finanssektorn använder sina pengar för att påverka staten är det genom att hota med avinvesteringar. När den uppmanar människor att stödja lobbyingkampanjer mot finansiella regleringar, säger den: "Ni kommer att få färre lån eller lån med högre räntor om regleringarna genomförs, eftersom vi då investerar våra medel någon annanstans". Faktum är att alla tre former av makt – engagemang, sammanflätning och prominens – blir mer framträdande och betydelsefulla på grund av denna rörlighet och likviditet. Det är på dessa sätt som finanssektorn är helt sammanflätad med amerikansk politik på ett sätt som gör det svårt att avgöra var det finansiella systemet slutar och det politiska systemet börjar.

MO: Kompletterande till den finansiella makten är statens makt. Kärnan i bokens resonemang är en analys av kapitalistiska staters natur, som du menar är mycket mer motsägelsefull än den förenklade marxistiska bilden som enbart ser stater som instrument för den rådande makten. Du kallar detta för "Frankensteinproblemet", med hänvisning till Mary Shelleys roman från 1818. Vad är Frankensteinproblemet, och på vilka sätt öppnar det upp den kapitalistiska staten för radikala utmaningar?

MM: Frankensteinproblemet handlar om hur kapitalismen skapar institutioner – eller "monster" i liknelsen – som den inte fullt ut kan kontrollera. Jag tar detta begrepp från en mycket intressant artikel som heter "The Crisis of Crisis Management" av den tyske politiska sociologen Claus Offe, publicerad 1976. Offes argument är att man ser ett mönster i hur stater hanterar kriser. En kris uppstår, och stater reagerar genom att skapa det Offe kallar

"flankerande delsystem" – ett fint sätt att säga nya statliga institutioner för att hantera krisen. Ett exempel är centralbankernas styrning av ekonomin.

Men när dessa nya institutioner skapas uppstår omedelbara motsättningar. För det första försöker olika intressegrupper kontrollera dem, vilket gör dem till nya arenor för konflikter. För det andra, om de blir för stora och staten överutnyttjar dem, kan dessa flankerande delsystem leda till budgetkriser för staten. För det tredje kan skapandet av dem ha normativa effekter, eftersom det öppnar upp nya möjligheter för vanliga människor och visar att marknader alltid är politiska skapelser sammanflätade med staten.

Frankensteinproblemet handlar i grunden om att skapandet av statliga institutioner alltid innebär en risk att dessa institutioner kan vända sig mot sin skapare, precis som Frankensteins monster gjorde i Shelleys roman. För vänstern innebär detta att uppgiften i princip är att tänka på hur man kan skapa nya statliga institutioner inom det finansiella systemet som kan vändas mot kapitalet. Vi har redan "bail out-stater" som i stor utsträckning styrs av eliten, men det skulle kunna vara annorlunda. Ibland skapas statliga institutioner för kapitalets bästa, men kan ändå komma att gynna arbetarklassen när arbetarrörelsen lyckas kontrollera dem. Även inom den amerikanska staten, hur fruktansvärd den än är, finns det fickor av arbetarklassinflytande. Ibland skapas statliga institutioner för arbetarnas intressen – som när National Labor Relations Board bildades 1935 under New Deal – men kommer senare att domineras av kapitalet. Idén med att lyfta fram Frankensteinproblemet är att argumentera för att vi kan skapa institutioner med en antikapitalistisk karaktär inom den nuvarande kapitalistiska staten, som fungerar som arenor för motstånd mot kapitalets makt.

MO: Vi går vidare till att prata om din politiska vision. Många vänsterböcker består av sida efter sida av dyster analys, med några underutvecklade radikala lösningar i slutet för att skapa en gnutta hopp mitt i allt elände. Men din bok är annorlunda. Den drivs framåt av en positiv vision om hur vi kan organisera våra ekonomiska och politiska liv på ett annat sätt. Du föreslår ett system där investeringar inte görs av profitjagande individer, utan av demokratiska församlingar som överlägger om vilka investeringar som är samhälleligt önskvärda. Du föreslår också ett särskilt sätt att konstituera dessa församlingar, genom slumpmässigt urval i stället för mer konventionella metoder så som representativ demokrati eller direktdemokrati. Hur fattas investeringsbeslut i din vision, och varför har du utformat systemet på detta sätt?

MM: Kärnan i mitt förslag att demokratisera finanssektorn handlar om idén om slumpmässigt urval som ett sätt att välja personer som ska delta i beslutsfattande om investeringar i olika typer av samhälleligt nyttiga tillgångar. Vanligtvis har vi två demokratiska modeller i åtanke: representativ demokrati och direktdemokrati. För mig är båda modellerna misslyckanden. Representativ demokrati är inte demokrati i egentlig mening, utan snarare en form av aristokrati. Människor väljer någon som de tror står över alla andra på ett meningsfullt sätt, vilket strider mot demokratins anda, som är folkstyre.

Dessutom, som Bernard Manin beskriver i *The Principles of Representative Government* (1995), genererar representativ demokrati ett systematiskt elitstyre. Det var till och med avsett att göra just detta av de amerikanska grundarna. Historien visar att representativ demokrati i praktiken bara har reproducerat olika former av oligarki – styre av olika elitgrupper. Sektorerna från vilka eliten rekryteras har förändrats, men elitstyret har bestått. Och i de fall där representativ demokrati faktiskt har genererat positiva resultat har det berott på arbetarklassens organisatoriska kraft.

Direkt demokrati har å andra sidan också problem. Stora öppna möten med konsensusbeslut kan verka lockande för många i vänstern, men de leder också till odemokratiska utfall. Ett problem är självselektion. Jag vet inte hur du känner, men jag vill inte delta i oändliga möten. De flesta människor vill inte delta på alla möten. De som regelbundet dyker upp, särskilt när det gäller att styra budgetar eller andra vardagliga uppgifter, har en stark motivation som andra saknar. På grund av denna självselektionsbias representerar direkt demokrati inte en grupp människor som verkligen är representativa för befolkningen som helhet.

För mig finns det något väldigt speciellt och demokratiskt i att styras av människor som egentligen inte vill styra. Där tror jag att slumpmässigt urval kan spela en roll. Slumpmässigt urval innebär att vi kan välja en grupp människor att fatta beslut genom lotteri. Du får ett sms, e-post eller brev som säger: "Du har

blivit utvald att delta i investeringsstyrelsen för Los Angeles County Public Bank. Var vänlig att delta datum X för att hjälpa till att besluta hur bankens portfölj ska investeras".

Det har skett en enorm explosion av experiment med slumpmässigt utvalda medborgarförsamlingar. I Frankrike har flera organiserats kring frågor om dödshjälp och miljöfrågor. I Irland användes de för frågor om abort och samkönade äktenskap, vilket ledde till att konstitutionella förbud upphävdes. Det har genomförts många fler experiment runt om i världen.

Det kan verka kontraintuitivt, men studier av dessa nya demokratiska experiment visar att om man tar en grupp slumpmässigt utvalda människor som är olika – kognitivt och demografiskt – tenderar de att fatta bättre beslut än en grupp människor som är likartade men kanske exceptionellt smarta. Om man till exempel tar en grupp Harvard-ekonomer och ber dem fatta investeringsbeslut, och sedan tar en slumpmässig grupp, har jag större förtroende för att den slumpmässigt utvalda gruppen, med rätt information, kommer att ge bättre rekommendationer. Faktum är att de beslut som genereras ofta är mycket bra. Slumpmässigt utvalda grupper har en viss epistemisk rationalitet, vilket gör dem till goda beslutsfattare.

En annan viktig poäng är legitimitet. Ingen anser att amerikansk politik är legitim – vi tror alla att politiker ljuger, fuskar och endast söker makt. Sociala experiment har visat att om man skickar ett meddelande om exempelvis miljöfrågor till en grupp amerikaner och säger att det kommer från en näringslivsorganisation, en miljöaktivistgrupp, en politiker eller en grupp slumpmässigt utvalda människor, så upplevs den slumpmässigt utvalda gruppen som mest legitim. Människor litar helt enkelt mer på vanliga människor än på makthavare.

Frågan är alltså: Vad händer om vi skapar finansiella institutioner där investeringsbeslut fattas av slumpmässigt utvalda grupper? Det är precis vad Public Bank LA vill göra. Det är också vad *Public Banking Act of 2023*, som lagts fram av kongressledamöterna Rashida Tlaib och Alexandria Ocasio-Cortez, syftar till att göra. Lagen, som jag var med att formade och som fortfarande ligger i kongressen, föreslår att banker med tillgångar över 500 miljoner dollar ska ha en slumpmässigt vald styrelse som godkänner bankens tjänster samt investeringar av dess tillgångar. Verkligt folkstyrda finansiella fonder är det demokratiska förslag som min bok bygger på.

MO: Vi går vidare från detaljerna kring hur vi kan utforma ett mer demokratiskt finansiellt system till hur vi når dit rent politiskt. Det är förstås fint att föreställa sig ett alternativ till den nuvarande ordningen, men vi vet att kapitalister inte kommer att ge upp sin makt frivilligt. Vi måste därför organisera arbetarklassen för att tvinga fram ett alternativt samhälle, och för att kunna göra detta behöver vi först förstå hur klasspolitik fungerar. Du har i flera interventioner varit kritisk till något du kallar "klassabstraktionism" bland delar av den amerikanska vänstern. Vad är klassabstraktionism, och varför missförstår den klasspolitikens natur?

MM: Jag ska försöka relatera svaret till finanssektorn, även om det kan verka långsökt. Det finns två centrala begrepp som marxister lägger mycket fokus på. Å ena sidan frågan om klasstruktur och å andra sidan frågan om klassformering. Klasstruktur handlar om hur vi förstår vad klass är och hur vi kan kartlägga den inom ett produktionssätt eller en social formation. Här hamnar vi förstås i alla möjliga debatter om vem som ingår i varje klass, var man drar gränsen mellan klasser och så vidare. Klassformering, å andra sidan, handlar om hur klasser kommer att organiseras politiskt och kämpa. Det handlar om hur klasser går från en klass i sig till en klass för sig.

I USA finns det många inom vänstern som baserar sin analys av klassformering på en mycket abstrakt förståelse av klasstrukturen. Den mest abstrakta förståelsen av klasstruktur är att det finns en arbetarklass och en kapitalistklass, och dessa klasser har helt enkelt motsatta materiella intressen. Problemet med klassabstraktionism uppstår när vi tar dessa grundläggande kategorier (som arbetare och kapitalist) och sedan uteslutande förlitar oss på dem för att förstå och förutsäga hur klassformering faktiskt fungerar. Klassabstraktionism är här helt enkelt idén att man kan förstå arbetarklassrörelser uttryckligen genom en abstrakt förståelse av arbetarklassens intressen.

Men detta är inte hur någon historisk arbetarklassrörelse faktiskt har uppstått. Arbetarklassrörelser artikuleras alltid utifrån olika delar av arbetarklassen, som har olika identiteter och specifika frågor de bryr sig om. Rörelser är alltid ett lapptäcke av segment; de är inte bara en kollektiv handling av tidigare atomiserade arbetare med mer eller mindre utbytbara intressen.

Det är här en demokratisk finanssektor kommer in. Det jag argumenterar för är institutioner som är dialogiska, som samlar människor som delar en liknande klassposition men som annars har olika identiteter eller erfarenheter och därför olika behov och önskemål. Det är precis vad arbetarklassen är: Ett differentierat *demos*, inte en homogen grupp. Det är endast genom dessa slags dialoger och överläggningar som man kan formulera politiska förslag som bemöter olika behov via ett gemensamt projekt.

Så kritiken mot klassabstraktionism är att den behandlar arbetarklassen som en homogen, enhetlig aktör, när arbetarklassen i själva verket inte är, och aldrig har varit, enhetlig. Arbetarklassen är en starkt differentierad grupp av människor som ser olika ut, arbetar i olika sektorer och inte har samma omedelbara behov och önskemål. Det är utmaningen som vänstern står inför: Hur formar man en politisk rörelse ur en sådan mångfacetterad grupp?

MO: Vi avslutar med en sista fråga som ytterligare konkretiserar ditt resonemang. Efter Donald Trump blev vald som president för andra gången har vissa röster inom den amerikanska vänstern mer eller mindre accepterat högerns tes att Trumps seger, åtminstone delvis, kan tillskrivas "vanliga arbetares" missnöje med radikal identitetspolitik eller så kallad "wokeness". Hur förstår du framväxten av det vi, i avsaknad av bättre begrepp, kan kalla en "anti-woke" vänster, och varför anser du att den går vilse?

MM: Jag är inte woke. Jag vet knappt längre vad ordet egentligen betyder i dagens politiska diskurs. Det verkar enbart fungera som en nedlåtande förolämpning, avsedd att ogiltigförklara en persons politik. Men jag är anti-anti-woke då jag finner anti-woke-trenden inom vänstern djupt destruktiv. Genom att upprepa konservativa talepunkter mot amerikansk liberalism, och använda dem som utgångspunkt för en vänsteranalys, blir politiken endast reaktiv.

Visst bör vi kritisera sättet på vilket Demokrater och liberaler har använt identitetspolitik för egna syften, men det är ett faktum att anti-woke-diskursen först uppstod på högerkanten som ett sätt att misskreditera Black Lives Matter-protesterna och legitima arbetarklassfrågor. De delar av den amerikanska vänstern som tagit denna talepunkt till sig menar att vänstern inte bör fokusera på identitetsfrågor, eller åtminstone inte leda med dem i politiken. I stället bör vänstern fokusera på universella frågor som ligger i hela arbetarklassens intresse.

För mig är denna utgångspunkt djupt felaktig och inte baserad på arbetande människors verklighet. Det har aldrig funnits en enad arbetarklass bestående av människor med utbytbara intressen. Det har aldrig funnits en klasspolitik som enbart representerar arbetarklassens universella intressen. De är alltid undergrupper inom arbetarklassen som organiserar sig och kämpar. De flesta strejker består exempelvis av enskilda grupper arbetare som kämpar för specifika krav, inte arbetarklassens intresse som sådant. Detsamma gäller i sammanhanget av ett partipolitiskt program eller en kandidat i ett val. I båda fallen lämnas vissa arbetare utanför. Det finns ingen enskild sak som är arbetarklassens intresse som sådant, bortsett från socialism, och ingen driver en kampanj för omedelbar socialism.

I stället bygger man en koalition genom att sy ihop olika segment av arbetarklassen. Det kräver varken ekonomisk populism eller identitetspolitik i strikt mening, utan ett politiskt program som tjänar både särskilda intressen, exempelvis olika identitetsgrupper, och det gemensamma intresset. Det är den svåra delen av faktisk klasspolitik, som de som tror att rätt slagord räcker ofta missar. Det kräver en sammansättning av olika krav, en artikulering av olika grupper inom arbetarklassen till en gemensam politisk kraft. Det är önsketänkande att tro att man kan göra detta genom att avfärda migranters, transpersoners, homosexuellas, eller kvinnors behov. Om man avfärdar dessa människors bekymmer kommer de att avvisa den koalition du försöker bygga. Och om man utesluter marginaliserade grupper för att tilltala någon mytologisk arbetarklassmajoritet kommer de man drar till sig förgifta solidariteten som är nödvändig för att vinna. Sättet att vinna vissa människor över till sin koalition är att tala till deras specifika behov, inte att avfärda deras intressen som otillräckligt förankrade i klassfrågan. Den amerikanska vänstern kommer att förlora om den tror att den kan bortse från detta. <<

*Meme-stocks är aktier som populariserats bland små investerare genom sociala medier.

ANTON TÖRNBERG & KJELL VOWLES

Klimatförnekelse i kulturkrigets tid

Från Koch-finansierade tankesmedjor till svenska Facebook-grupper som Bränsleupproret – **den klimatförnekande rörelsen är i dag en global och ideologiskt brokig allians**. Den samlar konservativa, marknadsliberaler, högerextrema och konspirationsteoretiker i ett gemensamt motstånd mot såväl vetenskapen som progressiv klimatpolitik. Men hur ser detta nätverk ut globalt och varför sticker Sverige ut?

Klimatförnekelse är i dag inte främst ett uttryck för okunskap. Det är ett organiserat politiskt projekt, tätt sammanflätat med högerpopulism, nationalism, marknadsfundamentalism och misstro mot etablerade institutioner. Projekt drivs av vad forskare har kallat en *förnekelsemaskin* – ett globalt ekosystem av konservativa tankesmedjor, lobbyorganisationer och alternativa medieplattformar, ofta med rötter i USA. Målet med detta organiserade motstånd är att undergräva klimatvetenskapens legitimitet och blockera politisk handling.

Denna maskin har varit en väloljad propagandaapparat ända sedan klimatfrågan på allvar började uppmärksammas i slutet på 1980-talet. Pengar från Exxon, Koch Industries och andra intressen inom fossilindustrin har pumpats in i tankesmedjor för att så tvivel, förvirring och förnekelse om klimatforskningen och därmed skydda fossilindustrins affärsverksamhet. Men det är inte längre ett fåtal eliter som driver denna agenda. Under det senaste decenniet har den digitala infrastrukturen möjliggjort en mycket bredare, decentraliserad och svåröverskådlig rörelse. Bloggar, Youtubekanaler, Reddittrådar, nyhetsbrev och konspiratoriska Facebookgrupper utgör idag en ny alternativ offentlighet där klimatförnekelse cirkulerar och förstärks.

Inte heller är det en ideologiskt homogen miljö. Här samlas libertarianer, maskulinitetsaktivister, antivaxare, konspirationsteoretiker och fascister i ett slags ideologiskt lapptäcke. Det som förenar dem är en gemensam fiendebild: klimatpolitiken ses som ett uttryck för global elitmakt, expertstyre och överstatlig kontroll.

Sverige som spegel – med särskilda drag

Forskning visar tydligt att motstånd mot klimatpolitik inte är slumpmässigt fördelad i samhället. En nyligen publicerad studie i *Journal of Environmental Psychology* visar att ju rikare ett land är, desto mer politiskt polariserad är klimatopinionen – och att politisk konservatism är den enskilt starkaste faktorn bakom förnekelse eller relativisering av klimatförändringens allvar. Klimatfrågan har därmed blivit en sorts symbolisk markör i kulturkriget: för eller emot vetenskap, globalism, feminism, kollektivt ansvar. Inte bara i USA – utan i hela västvärlden.

Sverige är inget undantag. Trots vårt rykte som klimatpolitiskt föredöme har klimatförnekelsen fått allt större spridning i den svenska offentligheten. Men Sverige uppvisar också vissa särdrag. Till skillnad från många andra europeiska länder sker spridningen här inte i första hand genom etablerade medier eller traditionell partipolitik – även om det också förekommer – utan genom en alternativ digital infrastruktur: bloggar, diskussionsforum, videoplattformar och sociala medier. Detta mönster har delvis historiska förklaringar.

I länder som USA och Storbritannien har fenomenet "falsk balans" varit utbrett – det vill säga att medier, i ambitionen att vara "objektiva", gett lika utrymme åt både klimatforskare och klimatskeptiker, oavsett vetenskaplig tyngd. I USA har medier som Fox News, med profiler som Tucker Carlson, länge gett legitimitet åt klimatskepsis, ofta genom att lyfta fram enskilda väderhändelser eller avvikande

forskningsrön för att undergräva klimatvetenskapens konsensus. I Storbritannien har exempelvis *Daily Mail* och vissa *BBC*-inslag spridit liknande skepticism, maskerat som "balanserad rapportering". I anglosaxiska länder har även ägandeförhållanden spelat roll, där medier som *Fox News*, som tillhör Rupert Murdoch-sfären, oftare har spridit tvivel om vetenskapen.

Detta är i tydlig kontrast mot det svenska medielandskapet, där public service traditionellt haft en stark ställning och journalistiken i högre grad förankrats i vetenskap och tydliga etiska riktlinjer. Denna struktur har historiskt marginaliserat klimatförnekande röster och tvingat dem att söka sig till alternativa digitala kanaler som bloggar, fringesajter och slutna grupper i sociala medier. Det har skapat särskilt gynnsamma förhållanden för framväxten av ett svenskt alternativt medieekosystem för klimatförnekelse.

Under senare år har dessa digitala nätverk fått ett konkret genomslag även i partipolitiken. Sverigedemokraterna har starka band till klimatskeptiska miljöer, och flera profilerade politiker har sina rötter i detta parallella medieuniversum. Ett tydligt exempel är Elsa Widding. Hon gjorde sig tidigt ett namn som politisk influerare via Youtube-kanalen Klimatkarusellen, en plattform med över 25 000 följare, där hon konsekvent kritiserade vad hon betraktade som "mainstream"-klimatvetenskap. 2022 valdes hon in i riksdagen för SD, där hon snabbt fick inflytande över partiets energipolitik. Genom Tidöavtalet, som slöts mellan SD och regeringen efter valet, bidrog hon till att flera svenska klimatmål revs upp. Hon blev dessutom den SD-kandidat i Stockholm som fick näst flest personröster – efter partiledaren – och den första riksdagsledamoten som öppet förnekar klimatförändringens existens. Nu har Widding lämnat SD och nyligen grundat det nya konservativa partiet Ambition Sverige som går till val bland annat med målsättningen att lägga ner klimatlagen och det klimatpolitiska rådet samt att omförhandla klimatmålen.

I artikelen "Assymetric Alliances in Climate Misinformation" har en av oss (Törnberg), tillsammans med en kollega, analyserat hur denna svenska klimatförnekande motrörelse på nätet – det vi kallar Climate Change Reactionary Movement – är organiserad. Genom nätverksanalys av länkstrukturer kartlade vi vilka svenska sajter, bloggar och plattformar som länkar till varandra, vilka internationella källor de använder och hur de är ideologiskt organiserade. Resultatet visar ett komplext men tydligt mönster: det rör sig om ett löst sammanhållet ekosystem uppdelat i flera kluster eller delnätverk, med olika funktioner, ideologisk färgning och globala kopplingar. Vissa producerar innehåll, andra agerar som spridare och förstärkare. Tillsammans utgör de en brokig men samverkande infrastruktur för klimatförnekelse.

Fyra kluster – en digital front av förnekelse

1. De klassiska klimatförnekarna

Här återfinns sidor som *Klimatupplysningen, Klimatbluffen, Klimatmyt* och *Klimatfakta*. Dessa fungerar som innehållsproducenter och publicerar texter som hänvisar till vetenskapliga källor, men drar egna, ofta vilseledande slutsatser. De länkar nästan uteslutande till internationella källor och välkända klimatskeptiska aktörer som Watts Up With That och Dr. Roy Spencer – och fungerar därmed som översättare av amerikanska klimatskeptiska narrativ till svensk kontext. Detta kluster tar formen av vad som kan kallas en "paravetenskaplig" arena, där klimatvetenskapen ifrågasätts med selektiv statistik, diagram och tekniska resonemang. Argumentet är att den som själv tittar på vad som anses vara objektiva data, kommer till andra slutsatser än påstått "korrupta aktörer" som FN:s klimatpanel IPCC.

2. Svenska anti-etablissemangsbloggar och populistiska grupper

Här finns svenska alternativmedier och bloggar, såsom *Nyheter idag*, *Fria tider*, *Samnytt*, samt stora diskussionsforum som Facebookgruppen Bränsleupproret med 560 000 medlemmar, och diskussioner på Flashback. Dessa aktörer fokuserar inte huvudsakligen på klimatförnekelse, men använder klimatfrågan som symbol för bredare missnöje – mot höga bränslepriser, urbana eliter, EU eller "miljöpartister i storstan". Klimatförnekande innehåll från kluster 1 plockas upp, ompaketeras och förstärks i populistiska berättelser om svek och kontroll.

3. Internationella alternativmedier

I detta kluster samsas sajter som *Gatestone Institute, Snaphanen, Frihetsportalen* och *Hodjasblog*. Innehållet är ofta starkt ideologiskt – islamfientligt, nationalistiskt och anti-globalistiskt – där klimatförnekelse framstår som ett vapen i ett större kulturkrig. Om kluster 1 fokuserar på att importera amerikanska klimat-

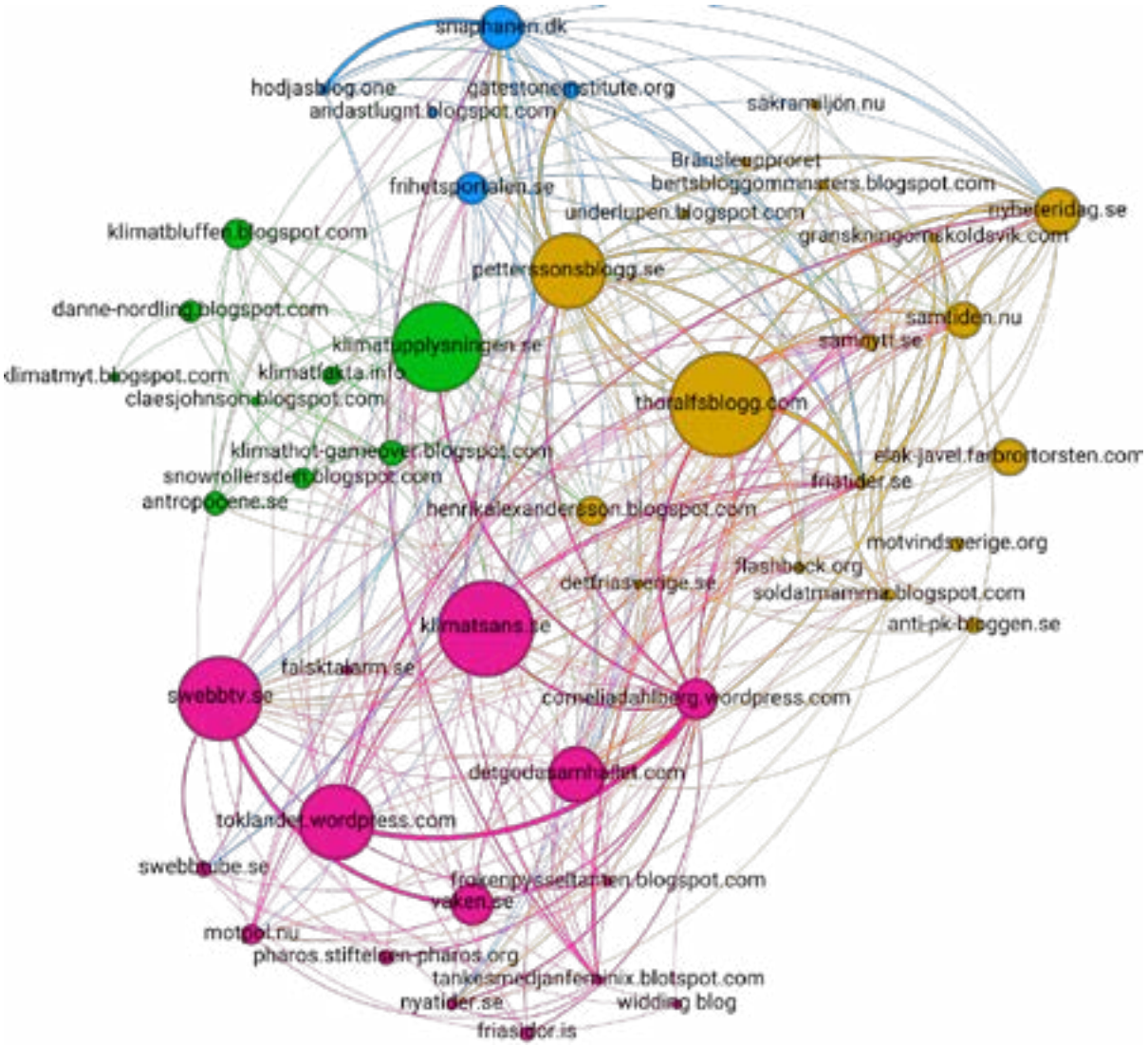

skeptiska narrativ in i Sverige, fokuserar detta kluster främst på att importera bredare populistiska och högerradikala idéer från sidor som *Breitbart, Gateway Pundit, American Thinker*, och *Bitchute*.

4. Konspiratoriska och högerextrema bloggar

Det fjärde klustret rymmer aktörer som *SwebbTV, Nya Tider, Det Goda Samhället, Motpol, Klimatsans*, Elsa Widdings blogg och *Vaken.se*. Här samsas klimatförnekelse med antivaccin-retorik, världselit-teorier och stöd till Putin. Klimatpolitiken framställs som ett verktyg för att kontrollera befolkningen, ta ifrån medborgare deras frihet eller införa en "grön diktatur". Länkarna går ofta till sociala medier och plattformar som *Telegram, BitChute* och den ryska nyhetskanalen *Russia Today*. Tonläget är alarmistiskt, affektivt och aggressivt.

En asymmetrisk allians

En av de mest slående insikterna från denna dissekerande analys av den svenska förnekelsemaskinen är att det inte rör sig om ett enhetligt ideologiskt block – utan om en *asymmetrisk* allians. De olika klustren fyller olika funktioner, men samverkar ändå i praktiken. De klassiska

klimatförnekarna (kluster 1), med grupper som *Klimatupplysningen* och *Klimatfakta*, länkar nästan uteslutande till internationella källor. Populister, konspirationsteoretiker och aktörer på den yttersta högerkanten (kluster 2 och 4), å andra sidan, länkar i sin tur till dessa svenska sajter och använder deras innehåll för att bygga egna narrativ.

Samarbetet inom nätverket sker inte enbart via hyperlänkar. Plattformar som *SwebbTV* har bjudit in och intervjuat profiler från exempelvis *Klimatupplysningen*. Dessa intervjuer har sedan plockats upp av aktörer som *Samnytt*, och används för att förstärka idéen att klimatkrisen är överdriven eller påhittad samt för att förstärka ett narrativ där klimatkrisen framställs som överdriven, iscensatt eller helt enkelt obefintlig – och därmed som förevändning för en onödig och farlig klimatpolitik.

På så vis fungerar klimatförnekelsen i Sverige inte främst som en inhemsk rörelse, utan som en översättningspraktik. Globala narrativ – ofta formulerade av amerikanska tankesmedjor – filtreras, omtolkas och placeras in i svensk kontext. De knyts till bränsleprotester, energipolitik, EU-kritik och föreställningar om sveket mot landsbygden. Forum som *Flashback* och *Bränsleupproret* diskuterar klimatfrågan i termer av kontroll, korruption och elitstyre.

Triggerbubblor: att demonisera genom citat

En särskilt intressant iakttagelse är att dessa miljöer inte fungerar som slutna ekokammare, något radikala digitala miljöer ofta beskrivs som. Det handlar inte om isolerade grupper som endast cirkulerar källor och material som bekräftar deras egna åsikter. Tvärtom: många användare söker aktivt upp innehåll från vetenskapliga rapporter, traditionella medier, myndigheter och även politiska motståndare – inklusive miljörörelsen.

Men syftet är inte dialog eller faktagranskning. Det handlar om att väcka indignation, förakt och förlöjligande. En rapport från IPCC, statistik från SMHI eller ett citat från *Sveriges Radio* används – inte för att visa på klimatkrisens allvar – utan som bevis på hur ”systemet” försöker manipulera sanningen. Fienden ges ordet – men bara för att demoniseras. Genom selektiv citering, retorisk förvrängning och visuella memes förvandlas innehållet till ammunition.

Denna praktik påminner mer om vad forskare har kallat ”triggerbubblor” än om traditionella ekokammare. Här filtreras inte det motsatta bort – det inkorporeras strategiskt för att provocera, väcka ilska och stärka den egna identiteten. Triggerbubblor frodas genom fientligt engagemang, där selektiv exponering av mainstream-källor används som ett verktyg för att konstruera sina egna narrativ och mobilisera sina anhängare genom att spela på starka känslor. I denna mening fungerar antagonism som ett slags skyddsmekanism – inte genom uteslutning, utan genom inramning och förvridning.

Vetenskaplig mimikry och känslopolitik

När vi tittar närmare på hur dessa klimatförnekande aktörer formar och paketerar sitt budskap framträder en tydlig strategi: att skapa en aura av vetenskaplighet. Detta sker genom en vetenskaplig estetik – med grafer, diagram och tekniska resonemang – ofta ackompanjerade av en retorik som signalerar neutralitet och objektivitet. Aktörerna positionerar sig som rationella sanningssägare, snarare än politiska ideologer.

Detta är en intressant form av strategisk dubbelhet. Klimatförnekelsen vänder sig således mot den etablerade vetenskapens slutsatser – men lånar samtidigt dess uttryck och estetik. Det är vad vi kan kalla en vetenskaplig mimikry: man avvisar forskarsamhällets auktoritet, men kopierar dess språk, form och visuella estetik för att vinna trovärdighet.

Denna betoning på rationalitet och förnuft står i stark kontrast till hur klimataktivister framställs: som irrationella, känslostyrda eller hysteriska. Den visuella kommunikationen bygger ofta på sarkastiska memes där klimataktivister framställs som skrikande, hotfulla eller förvirrade. Genusperspektivet är särskilt tydligt. Ända sedan Greta Thunberg påbörjade sin klimatstrejk har hon fungerat som ett rött skynke i dessa miljöer. Hon misstänkliggörs, hånas och avbildas i känsloladdade ögonblick – arg, gråtande, skrikande – vilket spelar på könsstereotyper om kvinnlig irrationalitet. På så vis målas klimataktivister upp som en ”domedagssekt” – styrda av affekter snarare än förnuft och rationella argument.

Denna affektiva estetik sträcker sig även till klimatpolitikens ideologiska rötter. En vanlig taktik är att associera klimatrörelsen med totalitära ideologier. Detta sker genom memes och

bilder som anspelar på Mao Zedong, med texter som "Climate-Culture Revolution", och "The Great Leap Forward". Andra använder bilder på Joseph Goebbels, med insinuationen att dagens klimatkommunikation är propaganda. I vissa fall ersätts hakkorset med återvinningssymbolen på en nazistliknande armbindel – en visuell strategi som målar miljörörelsen som auktoritär och manipulativ.

Klimatförnekelse som politisk strategi

Det är i denna kontext vi måste förstå klimatförnekelsens roll i Sverige. Det är inte ett udda fenomen i marginalen – utan en funktionell komponent av en bredare högerstrategi. En strategi som erbjuder berättelser, känslor och identitet till en ideologiskt splittrad men affektivt samstämd rörelse. För den radikala högern handlar den här berättelsen om att måla upp rekordåren som en förlorad nationell guldålder. De skapar en bild av ett tryggt, patriarkalt samhälle när industrin gick på högvarv och välfärden byggdes ut till dem som tillhörde nationen. I den här nostalgiska längtan finns det inte plats för internationell solidaritet, feministisk frigörelse eller miljöproblem som kan begränsa industrins och ekonomins eviga tillväxt.

Våra studier visar att klimatförnekelse i Sverige inte bara existerar – den är organiserad. Den har struktur, dynamik och internationella rötter. Den fungerar som en ideologisk distributionskedja där globala narrativ paketeras om för svenska konfliktytor. Den är intimt förknippad med högerpopulism, nationalism och ressentimentdriven systemkritik. För vänstern innebär detta en dubbel uppgift: att bemöta klimatförnekelsen som idé – men också som politisk infrastruktur. Det första kräver trovärdiga visioner om hur en rättvis omställning bort från fossila bränslen kan gå till. Denna omställning måste till sin natur vara radikal om klimatkrisens allvarligaste effekter ska undvikas, samtidigt måste den var djupgående för att bli beständig. Fallet med reduktionsplikten visar tydligt hur punktinsatser lätt bara blir hack i kurvan, om de enkelt kan dras tillbaka vid ett regeringsskifte.

Det senare, att förstå den politiska infrastrukturen, kräver att vänstern förstår rörelsens asymmetrier, dess affekter och dess roll i samtidens ideologiska omgrupperingar. Detta kräver också ett ökat fokus på digitala miljöer, för att kunna bemöta de internationella narrativ som plockas upp, översätts och sprids i en svensk alternativ offentlighet. <<

Lästips

Czarnek, G., Hornsey, M. J., Bucki, S., & Kossowska, M. (2025). As countries become more affluent, climate change attitudes are more politically polarised. *Journal of Environmental Psychology,* 103, 102579.

Törnberg, A., & Vallström, V. (2025). Asymmetric alliances in climate misinformation: A network analysis of the Swedish climate change countermovement, *Socius.*

Törnberg, A. & Törnberg, P. (2025) The aesthetics of climate misinformation: Computational multimodal framing analysis with BERTopic and CLIP, *Environmental Politics.*

Vowles, K. (2023). 'Talking heads and contrarian graphs: Televising the Swedish far right 's climate denialism'. In *Visualising Far-Right Environments Communication and the Politics of Nature*, edited by Bernhard Forchtner, 253–273. Manchester: Manchester University Press.

MARIA PERSDOTTER

Nyliberal nationalism

några tankar om kvalificeringskrav i välfärden

Motsättningen mellan frihetsälskande nyliberalism och nationalistisk konservatism framställs ofta som en avgörande konfliktlinje i vår tid. Tänk Macron versus Le Pen, Harris versus Trump, eller för den delen, Reinfeldts Nya Moderater versus Kristerssons Tidösamarbete. Utifrån en diskussion om regeringens förslag på kvalificeringskrav i välfärden – där **nyliberal åtstramningspolitik möter etnonationalistisk välfärdschauvinism** – ifrågasätter Maria Persdotter en sådan uppdelning.

Nu tar vi nästa steg för att för första gången på riktigt införa en arbetslinje i integrationspolitiken.

Så sade äldre- och socialförsäkringsminister Anna Tenje (M) när hon tidigare i år presenterade den statliga utredning som haft i uppdrag att utforma begränsningar och villkor för nyanländas tillgång till flera statliga trygghetssystem och välfärdsförmåner.

Förslaget är en del av en mer övergripande bidragsreform med det uttalade målet att motverka ”långvarigt bidragsberoende” och ”utanförskap” bland utrikesfödda, som även omfattar skärpta aktivitetskrav och ett bidragstak inom försörjningsstödet.

När detta skrivs har Tidöpartierna precis annonserat att de går vidare med reformen och att de hoppas att samtliga förslag godkänns av riksdagen under våren 2026, för att sedan kunna träda i kraft kort efter valet, i januari 2027. I denna text kommer jag att främst fokusera på förslaget att införa kvalificeringskrav i välfärden – ett förslag som jag menar exemplifierar giftermålet mellan de forna alliansspartiernas nyliberala åtstramningspolitik och Sverigedemokraternas etnonationalistiska välfärdschauvinism. Vissa benämner detta samtida ideologiska amalgam nyliberal nationalism och beskriver det som en muterad och monstruös form av tidigare varianter av nyliberalism.

Konkret innebär de föreslagna kvalificeringsreglerna att människor som flytt till Sverige undan förföljelse och krig, samt arbetskraftsinvandrare från länder utanför EU, måste vistas lagligt i Sverige i minst fem år utan avbrott för att få tillgång till flera av den svenska välfärdens mest grundläggande trygghetssystem. Och detta först efter att man beviljats uppehållstillstånd, en process som i sig kan ta flera år. Förslaget omfattar föräldrapenning på lägsta- och grundnivå, barnbidrag, bostadsbidrag, sjukersättning (tidigare sjukpension), flertalet ersättningar för föräldrar till sjuka och funktionshindrade barn samt äldreförsörjningsstöd.

Men, trots att det förslag som nu behandlas är ett av de mest systemförändrande i Tidöavtalet, har det rönt påfallande lite uppmärksamhet och debatt.

Reformen är systemförändrande eftersom den vänder upp och ner på själva grundpremissen för 1900-talets socialdemokratiska välfärds-modell. I stället för att, genom kollektiva sociala rättigheter, garantera en grundläggande ekonomisk trygghet för alla som på grund av ålderdom, sjukdom eller funktionsnedsättning inte kan försörja sig själva, innebär det aktuella förslaget att tillgången till välfärd blir ett privilegium som individen måste förtjäna, i första hand genom lönearbete, i andra hand genom bosättningstid. Samtidigt förskjuts ansvaret för försörjning och social omsorg från staten till familjen, privata lån och försäkringar samt välgörenhetssektorn.

Talande nog innehåller det aktuella förslaget ett snabbspår för dem som tjänar över en viss nivå.

Den som har en inkomst på drygt 38 600 kronor i månaden före skatt ska kunna kvalificera sig för välfärd efter sex månader, medan den som tjänar mindre än så, men mer än 20 150 kronor i månaden, måste vänta minst tolv månader. För alla som saknar inkomster från arbete eller vars löner ligger under denna nivå – vilket kan antas gälla många ofrivilliga deltidsarbetare – återstår inget annat än att försöka hålla sig flytande i fem år, tills de uppfyller det så kallade bosättningsvillkoret. På så sätt blir (heltids)arbete en förutsättning för att få tillgång till grundläggande statliga trygghetssystem. Det är just detta som Anna Tenje (M) syftar på när hon säger att arbetslinjen ska gälla i integrationspolitiken.

Ett tudelat välfärdssystem

Den socialdemokratiska välfärdsstaten har som politiskt projekt förvisso alltid byggt på en grundläggande motsättning. Å ena sidan utlovar den likvärdiga rättigheter, solidaritet och ett visst mått av ekonomisk omfördelning. Å andra sidan omfattar dessa ambitioner enbart dem som anses vara medlemmar i den politiska gemenskapen, det vill säga nationalstaten. Så har 1900-talets välfärdsstat dels bidragit till att neutralisera klasskonflikter inom nationen, och dels bidragit till att osynliggöra och rättfärdiga ekonomiska orättvisor och klasskonflikter vid och bortom dess gränser.

Det som framför allt är nytt med det aktuella kvalificeringskraven är att de förflyttar välfärdsstatens gränser från den yttre territoriella gränsen till dess inre rum, genom att skapa ett tudelad välfärdssystem med en viss ordning för svenska medborgare och långvarigt bofasta, och en annan för dem som är nya i landet.

För nyanlända som har små barn eller som är för gamla eller för sjuka för att arbeta skulle reformen innebära att de nekas tillgång till de ordinära socialförsäkringar som är avsedda att fungera som ett skyddsnät i just sådana situationer. I stället hänvisas de till att söka försörjningsstöd (tidigare socialbidrag). Det framstår som ett särskilt grymt moment 22 att just de som bedömts vara för gamla eller sjuka för att någonsin mer kunna arbeta, i och med den avsedda reformen, underställs krav om att kvalificera sig för grundläggande sjukersättning genom arbete.

Nyanlända barnfamiljer missgynnas också kraftigt, då de varken får tillgång till barnbidrag, bostadsbidrag eller föräldrapenning under sina första år som bosatta i landet. Enligt utredningen beräknas 60 000 barn påverkas av reformen.

Därtill passar Tidöpartierna också på att kapa den sista livlinan för en liten grupp som lever i papperslöshet: möjligheten att beviljas ekonomiskt bistånd. Att papperslösa får ekonomiskt bistånd har alltid varit ovanligt och har blivit än mer ovanligt på senare år, uppskattningsvis rör det sig om färre än hundra personer i hela landet som försörjer sig på detta sätt. Majoriteten kan antas vara personer som fått ett utvisningsbeslut, men som av praktiska skäl inte kan utvisas – ett tillstånd som kan vara i många år. Med det aktuella förslaget vill man införa en strikt regel som innebär att ekonomiskt bistånd endast får ges till den som vistas lagligt i landet, vilket innebär att alla som lever i papperslöshet – inklusive dem som faktiskt inte kan lämna landet, men även till exempel barnfamiljer – berövas alla möjligheter att beviljas offentligt inkomststöd.

De två andra delarna av reformen, aktivitetskravet och bidragstaket, omfattar samtliga som uppbär försörjningsstöd. Det sistnämnda – bidragstaket – är dock medvetet utformat på ett sätt som framför allt missgynnar stora barnfamiljer, varav den absoluta majoriteten har utländsk bakgrund.

Migrations- och integrationspolitik som regressiv klasspolitik

Det aktuella förslaget är uppenbart en förlängning av den restriktiva migrationspolitik som förts sedan 2015 och som få av de etablerade politiska partierna idag vågar ifrågasätta, än mindre utmana. Den arbetslinje som Anna Tenje (M) nu vill ska få större genomslag i integrationspolitiken har redan omformat asyl- och migrationspolitiken på ett genomgripande sätt.

Numera är möjligheten att beviljas permanent uppehållstillstånd och, i förlängningen, medborgarskap villkorad av krav på egen försörjning. Under det senaste decenniet har försörjningskraven för anhöriginvandring också skärpts avsevärt. Detta har skapat en situation där många, ännu mer än tidigare, är beroende av arbetsköpares välvilja och nycker för att få stanna i landet och ha en rimlig chans att återförenas med sina närmaste.

Så har rätten till skydd gjorts beroende av individens arbetsförmåga och ekonomiska prestation. Det är inhumant och en urholkning av asylrätten, men det är också – och kanske framför allt – en regressiv klasspolitik.

Det gångna decenniets migrationspolitik har format ett segment av arbetarklassen med en särskilt svag förhandlingsposition – en delvis rättslös och därför i hög grad exploaterbar arbetskraftsreserv. Det innebär inte bara en stor utsatthet för dem som direkt berörs, utan försvagar också arbetarkollektivet i stort.

Det aktuella förslaget om att införa kvalificeringskrav för grundläggande välfärd förstärker dessa tendenser. Detsamma gäller det tidigare nämnda bidragstaket, som kan förväntas skapa en desperat situation för de stora barnfamiljer som berörs. I de utredningar som ligger till grund för förslagen står det svart på vitt att reformerna kan förväntas förorsaka fördjupad fattigdom och social ojämlikhet, och därmed medför en risk för ökad kriminalitet bland dem som berörs. Detta framstår, i sin tur, särskilt cyniskt när man betänker att Tidöregering nyligen villkorat möjligheten att beviljas upphållstånd och medborgarskap med strikta vandelkrav.

Ekonomiskt obefogat men ideologiskt effektivt

I den mån de aktuella bidragsreformerna alls uppmärksammats i vänstermedia har de framställts som ogrundade och obefogade, sett ur ett samhällsekonomiskt perspektiv. I samband med att förslaget om ett bidragstak offentliggjordes anklagade Lisa Pelling i *Dagens arena* exempelvis regeringen för en ”pinsam brist på evidens” och påpekade – helt korrekt – att ersättningsnivåerna inom försörjningsstödet stadigt sjunkit i förhållande till inkomstutvecklingen sedan 1990-talet, samtidigt som det blivit allt svårare att beviljas ekonomiskt bistånd.[1]

Trots att vi befinner oss i en utdragen lågkonjunktur med rekordhög arbetslöshet och en alltjämt pågående levnadsomkostnadskris har mottagandet av försörjningsstöd minskat avsevärt under de senaste åren och är nu nere på historiskt låga nivåer. Vi ser i samma tendenser när det gäller flera av de socialförsäkringar som omfattas av de föreslagna kvalificeringskraven, även om regeringen nyligen aviserade en marginell höjning av bostadsbidraget. Att det finns de som väljer att leva gott på bidrag i stället för att arbeta är med andra ord en seglivad myt som, trots att fakta talar emot den, fortsätter att spridas.

Samma sak gäller föreställningen att människor söker sig till Sverige på grund av landets generösa välfärdssystem. Hypotesen om så kallad ”välfärdsmagnetism” är omstridd inom forskningen, och det finns i nuläget inga entydiga belägg för att den har någon större förklaringskraft. Människors migrationsval och migrationsvägar är betydligt mer komplexa än så. Vad som däremot är välbelagt i den internationella forskningslitteraturen är att själva föreställningen om ett samband mellan generösa välfärdsförmåner och inflyttning av oönskade grupper föranleder den politiska makten att sänka de välfärdspolitiska ambitionerna i syfte att förhindra detta.

De aktuella bidragsreformerna ska alltså inte främst förstås som ogrundade eller ineffektiva, utan som utpräglat ideologiska. Sammantaget kan de förstås som en förnyad och nationalistiskt präglad variant av Reinfeldtregeringens hårdföra politik mot långvarigt arbetslösa, sjuka och andra påstått ”bidragsberoende”, men denna gång med udden riktad mot vår tids ständiga slagpåsar – utrikesfödda som inte är självförsörjande genom lönearbete och därför inte anses tillräckligt integrerade.

Tidöpartierna framhåller gärna att den aktuella bidragsreformen är ett sätt att ta ansvar genom att ställa krav, och därmed ytterst ett sätt att visa omsorg om utrikesfödda i ”utanförskap”. I själva verket bidrar reform till att förstärka föreställningen om att utrikesfödda – framförallt flyktingar – utgör en stor belastning för statsbudgeten och för svensk ekonomi, samtidigt som den numera skyhöga arbetslösheten rasifieras genom att beskrivas som ett särskilt problem för en särskild grupp, snarare än som ett utslag av den rådande ekonomiska politiken.

Åtstramningspolitik och högernationalism

Vid det här laget vet vi att nyliberal åtstramningspolitik – i betydelsen strikt budgetdisciplin, nedskärningar och privatiseringar av offentliga verksamheter samt en ökad betoning på villkor och motprestationer i socialpolitiken

– är en bidragande orsak till det ökade stödet för högernationalistiska partier. Ett flertal aktuella studier visar på just ett sådant samband: där åtstramningspolitikens effekter är som mest kännbara är också stödet för dessa partier i regel störst.

Inom den samhällsvetenskapliga forskningen – men också inom vissa delar av vänstern – uppfattas detta inte sällan som ett uttryck för den vita arbetarklassens rättmätiga men missriktade missnöje. Högernationalism och rasism förstås i denna tolkning som en reaktion på åtstramningspolitiken – något som både logiskt och i praktiken följer på åtstramningar.

Problemet med en sådan förklaringsmodell är att det ofta förutsätts att nationalism och rasism finns latent hos framför allt vita män i arbetarklassen. I stället för att se hur sådana ideologiska föreställningar och värderingar aktivt mobiliseras av den ekonomiska och politiska makten, söker forskare inom fältet ofta förklaringar i en inneboende psykologi – som om fientlig rasism vore en självklar och spontan reaktion på upplevda orättvisor. Detta perspektiv bortser också i allmänhet från att de som drabbas allra hårdast av åtstramningspolitiken är den rasifierade arbetarklassen.
Ett alternativt sätt att förstå relationen mellan nyliberal åtstramningspolitik, nationalism och rasism är att fokusera på hur dessa ideologiska komplex ger näring åt, och ömsesidigt formar, varandra. Med ett sådant perspektiv framstår det ökade stödet för högernationalistiska och populistiska politiska förslag inte främst som en naturlig följd av år av nyliberal åtstramningspolitik. Nationalism och rasism framträder istället som centrala för att förstå hur fortsatta åtstramningar utformas, genomdrivs och rättfärdigas.

Nu invänder kanske någon att nyliberal åtstramningspolitik inte per definition behöver vara vare sig nationalistisk eller rasistisk – och att den historiskt sett inte alltid har varit det. Den progressiva nyliberalism som vi förknippar med 1990-talets ”tredje-vägens” socialdemokrater – liksom med den välfärdspolitik som formades under Alliansåren, i skuggan av den globala finanskrisen – förenade ett åtstramningspolitiskt program med ett bejakande av mångkulturella värderingar och ett någorlunda öppet förhållningssätt i frågor om asylrätt och invandring. Reinfeldts ”Öppna era hjärtan”-tal, från valåret 2014, får ofta stå som exempel på en humanitär och inkluderande hållning gentemot flyktingar, väsensskild från nuvarande regeringsföreträdares självbelåtna uttalanden om dagens rekordlåga asylinvandring. Vad som då ofta glöms bort

är att Reinfeldts huvudsakliga ärende i talet var att betona att flyktingmottagandet skulle minska reformutrymmet i statsbudgeten. På grund av det stora flyktingmottagandet sade han: ”lovar vi nära nog ingenting i den här valrörelsen”, och tillade därefter: ”det kommer inte att finnas utrymme för det.”

Både före – men framför allt efter 2015 – har budskapet om att kostnaderna för flyktingmottagandet är för höga, och att det därför inte finns pengar till välfärden, upprepats av såväl borgerliga som socialdemokratiska politiker. I takt med att antalet asylsökande nått nya bottennoteringar har fokus dock gradvis förflyttats från flyktingmottagandet till dem som redan är här, men som fortfarande anses ha misslyckats med att ”integreras”.

Nyliberal nationalism och fantasier om en etnoekonomi

Begrepp som nyliberal nationalism öppnar upp ett delvis nytt sätt att tänka kring relationen mellan nyliberal åtstramningspolitik och exkluderande nationalism och rasism så som den ter sig i dagens Sverige, och runtom i världen.

Motsättningen mellan den frihetsälskande, frihandelsvurmande och kosmopolitiska högern och dess auktoritära, protektionistiska och nationalistiska motpart framställs ofta som en avgörande politisk och ideologisk konfliktlinje i vår tid. Tänk Macron versus Le Pen, Harris versus Trump eller, för den delen, Reinfledts Nya Moderater versus Kristerssons Tidösamarbete. Begreppet nyliberal nationalism synliggör dock att sprickan mellan dessa fraktioner inom den politiska högern inte är så djup som den ibland kan framstå. Vissa saker är de trots allt överens om. Inte minst verkar de alltmer enas om en syn på den ideala medborgaren som bärare av ett visst, och i någon mån etniskt kodat, humankapital.

Den politiska sociologen Christian Joppke – författare till boken *Neoliberal Nationalism: Immigration and the Rise of the Populist Righ*t (2021) – menar att det är en förenkling att ställa den slutna etnonationalismen mot den formellt öppna, demokratiskt-liberala statsnationalismen, så som ofta görs i samtida samhällsvetenskaplig analys och debatt, exempelvis i relation till den svenska kulturkanon som nyligen presenterades. Joppke menar att den samtida europeiska migrationspolitiken präglas av en nationalism som inte direkt är etnisk och sluten, utan som istället vilar på exkluderande nyliberala logiker och värderingar. Enligt Joppke är detta en nationalism som har ersatt typiska liberala kärnvärden – såsom tron på individuella fri- och rättigheter – med en stark betoning på individuellt ansvar och prestation, meritokrati samt en övertygelse om konkurrensens värde, och som ytterst betraktar medborgarskap och rättigheter som något individen måste göra sig förtjänt av, företrädesvis genom arbete eller företagande.

Den migrationspolitik som tagit form i Sverige och många andra europeiska länder under det senaste dryga decenniet ska i ljuset av detta inte främst förstås som en reaktion mot den globalt orienterade nyliberalismen, utan som ett utslag av en ny politisk formation som införlivar nyliberalismens måttstockar och tillämpar dem för att markera gränsen mellan förtjänta och oförtjänta, mellan oss och dem. I praktiken går denna politik ofta ut på att attrahera högutbildad och högavlönad arbetskraft – samtidigt som övriga utestängs eller tilldelas en underordnad position som superexploaterbar arbetskraft.

På liknande sätt argumenterar historikern Quinn Slobodian för att den samtida alternativhögern, med Trumpismen som främsta exempel, ska förstås som en av nyliberalismens utlöpare. I *Hayek's Bastards: The Neoliberal Roots of the Populist Right* (2025) lyfter Slobodian fram begreppet etnoekonomi för att beskriva de värden och principer som präglar synen på invandring och invandringspolitik inom den samtida amerikanska alternativhögern. Han framhåller, i likhet med Joppke, att det inte är en fullständigt sluten etnisk nationalism som dominerar dagordningen, utan snarare uppfattningen att invandringspolitiken bör ordnas utifrån en viss idé om humankapital.

Den idé som förfäktas inom dessa sammanhang vilar dock på en rasbiologisk uppfattning om att vissa etniskt definierade grupper – genom sin intelligens och strävsamhet – har en naturlig fallenhet att nå ekonomiska framgångar, medan andra saknar samma medfödda talanger. Den migrationspolitiska ordning som tongivande röster inom den samtida nordamerikanska alternativhögern förespråkar har alltså inte främst som mål att upprätta en etnostat, utan just en slags etnoekonomi, baserad på etniskt

selektiva restriktioner som förenar en förnyad form av kulturrasism med en ekonomistisk syn på mänskligt värde som likställt med humankapital. Ytterst, menar Slobodian, vill man på så sätt försvara och återupprätta den ”fria världens” kapitalism.

Från etnoekonomi till kvalificeringskrav

I vilken mån hjärnorna bakom det aktuella förslaget om att införa kvalificeringskrav för välfärd ansluter sig till en sådan rasbiologiskt präglad vision låter jag förbli osagt. Klart är däremot att reformförslaget utgör ett tydligt exempel på hur tekniker hämtade från den nyliberala handboken i allt högre grad tillämpas för att avskräcka och motverka vissa typer av invandring och vissa grupper av invandrare.

Samtidigt visar den aktuella bidragsreformen på hur migrations- och integrationspolitiska ambitioner används som förevändning för att omforma välfärdsstaten som sådan – det som är kvar av den, vill säga. Givet att få numera tror att utförsäkringar är ett fungerande recept för att ”öka drivkrafterna till arbete” och därmed ”bryta ett långvarigt bidragsberoende” är det förstås strategiskt att rikta udden mot en grupp som är redan är grundligt ifrågasatt och misstänkliggjord – och som dessutom inte får rösta.

Den aktuella bidragsreformen är uppenbart ett försök att göra tillvaron ännu mer prekär för dem som sökt sig till Sverige på flykt undan förföljelse, krig eller malande fattigdom. Samtidigt utgör den ett angrepp på de återstående delarna av arbetarrörelsens samhällsbygge. Om Tidöregeringen lyckas i sina ambitioner att upprätta en tudelad välfärdsordning finns det alla skäl att ställa sig frågan vilka som står näst på tur att få sina sociala rättigheter inskränkta och villkorade.

Ännu är det dock inte för sent att stoppa reformen; regeringen hoppas att den ska godkännas av riksdagen under våren 2026. Det är en uppgift som borde engagera vänstern i allmänhet och arbetarrörelsen i synnerhet.

Den rådande socialdemokratiska politiken går ut på att försvara en ordning byggd på inkludering-inom-territoriet, parat med en fortsatt ”stram migrationspolitik”. Så hoppas man alltjämt på att migrationsfrågan ska försvinna från den politiska dagordningen tillsammans med alla de migranter som numera stoppas redan vid gränsen mellan Turkiet och EU eller riskerar allt på livsfarliga smugglingsvägar.

Ett annat sätt att bemöta det aktuella förslaget, och det samtida giftermålet mellan nyliberal åtstramningspolitik och etnonationalistisk välfärdschauvinism, är att, som statsvetaren Peo Hansen, påpeka att det inte alls är någon förlustaffär att ta emot flyktingar. Den så kallade flyktingkrisen 2015 föranledde en injektion av statliga investeringar som fick tillväxtens hjul att snurra och som inte minst gynnade småkommuner och avfolkningsorter. Det är det Keynesianska argumentet.

Ytterligare ett sätt är att betrakta den samtida migrations- och integrationspolitiken som både ett medel och en arena för klasskamp – regressiv såväl som progressiv. Migrationspolitiken kan inte ses isolerat från ekonomiska frågor eftersom asylfrågan inte enbart är en värderingsfråga, utan en fråga om villkoren för solidaritet. Den samtida nationalistiskt och rasistiskt präglade åtstramningspolitiken vill få oss att tro att det finns en absolut motsättning mellan ett generöst flyktingmottagande och välfärd, men den fördelningspolitiska konflikten har aldrig stått mellan den inhemska arbetarklassen och mindre bemedlade migranter, utan mellan olika transnationella klassintressen.

Om den rådande nyliberala nationalismen sår split och försvagar arbetarrörelsens maktposition, måste vänstern svara genom att bygga allianser som återupprättar solidaritet och stärker arbetarklassens maktposition, inom och bortom landets gränser.

Det som är bra för flyktingar är påfallande ofta bra för arbetarklassen i stort. <<

[1]Pelling, L. (2025). Färre än någonsin är "bidragsberoende". *Dagens arena*, 20 februari. https://www.dagensarena.se/opinion/farre-nagonsin-ar-bidragsberoende/

”Vi kan inte få något annat än det vi är beredda att kämpa för”

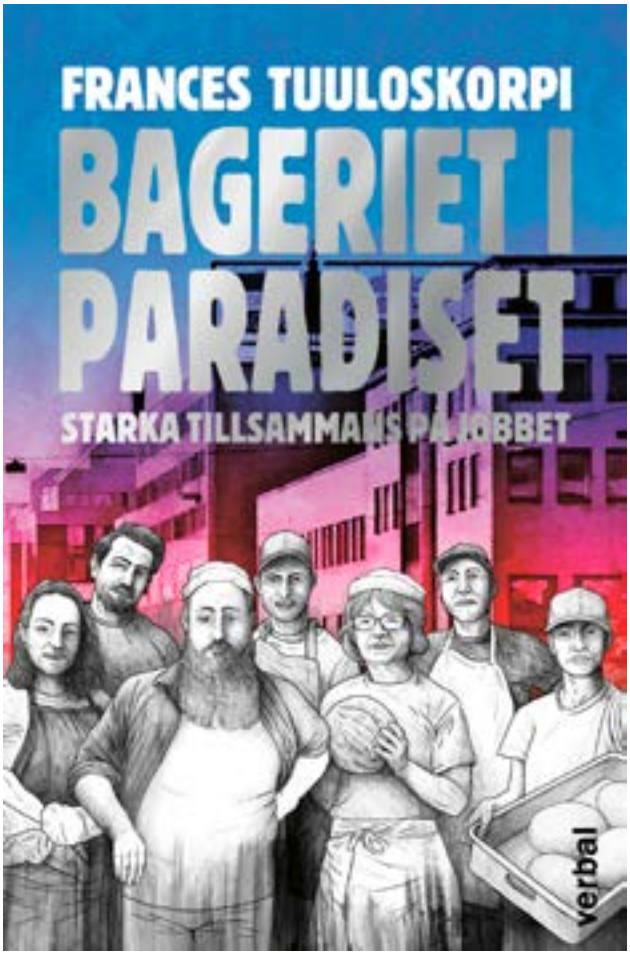

Vad är det som hänt på våra arbetsplatser? Hur går det till när anställningarna blir osäkrare, kraven tyngre och arbetstiderna sämre? Går det att vända? Det är frågor som **Frances Tuuloskorpi**, utifrån decennier av facklig organisering, resonerar kring i boken ***Bageriet i paradiset***. Till detta boksymposium har Röda rummet fått tillstånd av författaren att publicera ett utdrag ur boken. Efter utdraget följer varsin kommentar från Lars Henriksson, Daria Bogdanska och Frida Tånghag som läst boken med utgångspunkt i sina egna erfarenheter av att stärka arbetarkollektiv. Symposiet avslutas med ett svar från författaren själv.

I en ny klubb

Utdrag ur Frances Tuuloskorpis *Bageriet i paradiset* (Verbal förlag , 2025)

Produktionen flyttas över till San Remo 1 december 2003, utlastning och transport i början av 2004. Fastigheten säljs och fabriken rivs. Många av oss fortsätter arbeta på San Remo och vi blir medlemmar i San Remos Livsklubb. Det är en aktiv klubb med positiva sidor. Det är flera i den klubben som åker ut till små arbetsplatser och informerar arbetarna där om deras rättigheter. Några är också aktiva med att planera och genomföra blockader vid strider om kollektivavtal. De är bättre fackliga aktivister än vi på det sättet. Den styrka vi tillför är den kollektiva mobiliseringen och stridsberedskapen. Bra kombo, eller som Regina uttrycker det när klubbstyrelserna träffas första gången: ”Det vore jäkligt kul faktiskt att få hit lite av er lite mer galna linje.”

De sista numren av *Livstecken* innan Bagarn stänger sprider vi också på San Remo. Sen kommer San Remos *Livstecken* igång, och det blir ett lyft med flera nya skribenter.

Expeditionen

Jag får jobb i expeditionen, San Remos version av karusellen. Arbetsuppgiften är i princip densamma, men här står vi inte vid ett löpande band. I den stora expeditionshallen kryssar vi mellan de höga travarna av brödlådor, med ordersedlar och pallyftar eller rullvagnar, och plockar ihop brödet som butikerna beställt. Liksom på Bagarn ligger produktionen på de övre planen. Arbetarna i expeditionen känns ganska splittrade och lite rädda, medan det verkar finnas mer vana vid att stå på sig uppe i bageriet. Vi är ett rätt stort gäng från Bagarn som kommer till expeditionen, och bland det första som händer är att vi säger ifrån om att vi inte accepterar övertidsarbete utan att bli förvarnade.

Efter några månader berättar en av våra arbetskamrater: ”Det har förändrats oerhört mycket på den här avdelningen sen ni från Bagarn kom hit. Innan ni kom så sprang folk omkring med brödtravarna. De var rädda hela tiden, rädda för arbetsledarna och för varann. Folk snackade skit om varann och tävlade om att vara duktiga och skvallrade på varann. Nu har det blivit annorlunda, för ni kom hit med helt annan sammanhållning och är inte rädda och det smittar av sig. Vi springer inte längre, allt har blivit mycket coolare. Det finns fortfarande dom som snackar skit och skvallrar, men inte lika många som förut. Folk har börjat snacka med varann i stället och ta det mycket lugnare och skratta. Ni anar inte vilken skillnad det är.”

Schemastrid

Företaget vill driva igenom ändrade arbetstider i fabriken. I korthet ska alla scheman skjutas framåt tre timmar. I expeditionen betyder det start klockan 02 på natten i stället för 23 på kvällen. Det blir svårt att ta sig till jobbet och föräldrar hinner inte hem innan barnen ska iväg till skolan. Liknande problem på de andra avdelningarna, väldigt människo- och familjeovänliga scheman. Cheferna kan inte ge något begripligt skäl till förändringen.

En arbetskamrat frågar arbetsledaren: ”Och när ska jag ha nått socialt liv? Ska jag gå och lägga mig klockan 12 på dan eller klockan 6 på kvällen?”

”När man jobbar här, har man inget socialt liv”, svarar arbetsledaren, som antagligen också skulle drabbas.

Vi diskuterar på rastmöten på avdelningarna, och sen beslutar vi på ett medlemsmöte att klubben ska säga nej. Det blir förhandlingar. Jag har vid det laget blivit invald i San Remos klubbstyrelse genom ett fyllnadsval, så jag får vara med. När det inte går att få förhandlarna att ändra sig, försöker cheferna splittra oss ute i fabriken. Arbetsledare säger till arbetarna: Det är redan bestämt, ingen idé att bråka om saken, det blir så i alla fall. Sen meddelar cheferna att

de ska gå ut och fråga varje arbetare personligen om de kan komma på de ändrade tiderna. De hoppas förstås att det bara är klubbstyrelsen som trilskas och att folk inte ska våga säga nej en och en.

En arbetskamrat uppe i bageriet beskriver i ett meddelande hur det går:

ARBETSLEDAREN: P, kan du komma på de nya tiderna?
P: Okej, om jag får tjänstebil.
ARBETSLEDAREN: :(
ARBETSLEDAREN: M, kan du komma på de nya tiderna?
M: Nix.
ARBETSLEDAREN: Men du har ju bil?
M: Den kan jag sälja i morrn.
ARBETSLEDAREN: :(

Arbetsledarna får så mycket mothugg att de snart ger upp. Nästa medlemsmöte bestämmer återigen, enhälligt i sluten omröstning, att vi ska fortsätta att säga nej. Om företaget försöker genomdriva ändringen i alla fall, utifrån sin rätt att leda och fördela arbetet, ska vi ändå fortsätta komma på våra vanliga tider. Det meddelar vi till företaget. Vågar alla stå fast vid vårt beslut om vi verkligen hamnar där? Jag tror det, folk är så arga. Men vi blir inte synade. Företaget drar tillbaka schemaändringen.

Visstidsuppror

Vi hade tänkt jobba på att fler skulle få riktiga anställningar när vi kommit över till San Remo. I stället kommer nya nedskärningar, då viss produktion ska flyttas till ett annat bageri i den stora flyttkarusellen. Men cheferna tar i för mycket. De vill säga upp fler än produktionsminskningen motiverar. En del som förlorar sitt heltidsjobb ska erbjudas deltid i stället, men vår bedömning är att de fortfarande kommer att behövas på heltid. Cheferna räknar med att deltidarna ska sitta vid telefon och vänta på att bli inringda. De vill alltså genomföra det som några år senare blir en populär arbetsgivartrend – hyvling. Det finns redan för många osäkra anställningar på San Remo, och när vi på ett medlemsmöte pratar om att situationen är likadan på massor av arbetsplatser beslutar vi att ta initiativ till ett *visstidsuppror*.

I förhandlingarna går det hyfsat bra, vi räddar flera heltider och får fram ett paket med betald arbetsfri uppsägningstid för arbetskamrater som vill sluta frivilligt. Det finns de som vill. Koncernens brödförsäljning har minskat i Stockholmsområdet efter stängningen av Bagarn, och även de fasta anställningarna på San Remo börjar kännas svajiga. Vi anar att nästa nedläggning väntar runt hörnet. Det surras om att en ny fabrik någonstans i Sörmland ska ersätta både San Remo och bageriet i Eskilstuna.

Tanken med ett visstidsuppror är inte att skapa en organisation, utan att sprida ett uppror, från person till person, till morsan och brorsan, från arbetsplats till arbetsplats. ”Tänk efter – om alla ofrivilliga visstidare och deltidare på alla jobb i hela Sverige skulle stanna hemma en dag – då skulle väldigt mycket stå still! Fabriker och vårdhem, bussar och restauranger. Så utbredd är visstidssjukan – den har spritt sig som en löpeld det senaste årtiondet.”

Klubbens nya ordförande Åsa och styrelseledamoten Anders blir intervjuade i teve om upprorsuppropet. Inslaget avslutas med att reportern och fotografen vänder kameran mot sig själva och berättar om sina egna osäkra anställningar. Det är modigt av dem.

Sen kommer beskedet om nedläggning. Strider om uppsägningsvillkoren och praktiskt fackligt jobb och kamratstöd i samband med nedläggningen gör att visstidsupproret tyvärr rinner ut i sanden. Tiden och orken räcker inte till.

Nedläggningen

Eskilstunakuriren i februari 2005: ”Skogaholm har bagerier i Eskilstuna, Umeå, Stockholm, Örebro, Göteborg och Lund. För att öka lönsamheten utreder företaget nu att lägga ner samtliga bagerier utom Umeå och ersätta dessa med ett stort bageri. Men ännu har det inte fattats några beslut om bagerinedläggningar inom Cerealia-koncernen, skriver bolaget i ett pressmeddelande”. I april 2005 får vi veta att produktionen på San Remo ska flyttas till bageriet i Eskilstuna. Vi förstår att det kommer att få riktigt dåliga konsekvenser. Det blir omöjligt att hinna med i Eskilstuna, om de inte först bygger en ny ugnslinje där och större utrymmen för postning (orderplock). Det går lätt att räkna ut att det kommer att gå åt pipan.

Chaufförshopsnack

Endast distribution ska finnas kvar i Stockholm, på ett nytt omlastningsställe, 20 av våra 30–35 brödbilschaufförer ska få jobb där, enligt företaget. Chaufförerna får blanketter, där de ska kryssa i om de vill jobba på det nya stället, till en sänkt lön som står på blanketten. Chaufförerna snackar ihop sig. De kryssar i att de vill ha jobbet men alla, utom en, stryker över den sänkta lönen och skriver dit den nuvarande. Det leder till ändrat beslut: Hela transportavdelningen ska flyttas över till det nya stället, med bibehållna löner. Det där med att bara 20 jobb skulle erbjudas var säkert ett trick för att chaufförerna skulle bli oroliga och godta en sänkt lön. Antagligen har våra chefer fått råd av experter som vet hur man ska manipulera arbetare. Men det funkar inte bra mot hopsnackade arbetarkollektiv.

Kaos

Nedläggningen av produktionen på San Remo år 2006 leder till kaos i Eskilstuna. Gammalt bröd och flera timmar försenade leveranser gör att försäljningen, särskilt i Stockholmsområdet, sjunker kraftigt. Den återhämtar sig aldrig helt, trots desperata räddningsförsök i flera månader med nya omflyttningar av produktion och postning. En högre chef utbrister: ”Vi måste få ut färskt bröd i butikerna!” Men, som vi brukar säga, det är för sent att knäppa hängslena när man redan har tappat brallorna. En positiv sak är ändå att ett redan fattat beslut om nedläggning av bageriet i Lund upphävs, just med hänvisning till behovet av ”färskt bröd i butikerna” åtminstone i södra Sverige.

Senare erkänns det öppet inom Lantmännen, koncernens ägare, att nedläggningen av produktionen i Stockholm är det dummaste man gjort inom företaget. ”Vi tappade 35 procent av försäljningen och det lär vi aldrig kunna ta igen”. En rad ansvariga chefer får sparken. Det blir inget nybygge. Lantmännen säljer sin färskbrödsverksamhet i Sverige till finska Fazer. De som har koll, det vill säga de som gör jobbet, förklarar: Det här kommer inte att funka. Ingen ansvarig lyssnar. Sen skiter det sig. Nämen HUR kunde det bli så?! Det kunde vi ju inte veta!, säger de ansvariga. Det kunde de visst, men de ville inte. Känns det igen? <<

Lars Herniksson: Organisering för folkrörelsemakt

Det är rätt svårt att hitta någon som inte upplever försämringar på sin arbetsplats. Ändå är debatten kring den fackliga rörelsens inriktning i det närmaste obefintlig i Sverige. En och annan rapport om sjunkande medlemssiffror och en del vardagsgnäll vid fikaborden, men utanför en rätt trång krets av aktivister är det rätt tyst om hur denna, den största folkrörelsen, ska kunna stärka sina positioner.

En av få som i någon mån brutit igenom tystnaden är Frances Tuuloskorpi som oförtröttligt argumenterat för en facklig strategi som skulle kunna sammanfattas i parollen: Anställda på alla arbetsplatser, snacka ihop er! Boken *Bageriet i paradiset* är ett slags fackligt testamente, ett destillat av 45 års erfarenheter av fackligt vardagsliv – och en del högtidsdagar – präglade av Tuuloskorpis första budord: Vi får bara det vi är beredda att kämpa för tillsammans. Till stora delar är boken en berättelse om hur hon och hennes arbetskamrater på Stockholmsbagarn lärde upp sig själva i konsten att försvara och förbättra sina arbetsvillkor och hur de med framgång använde den styrkan i en tid när de flesta andra backade.

I avsnittet *Det försämrade arbetslivet* sätter Tuuloskorpi in de enskilda erfarenheterna i den utveckling som skett på de flesta arbetsplatser. Hon beskriver hur de osäkra anställningarna brett ut sig, bemanningen minskat, anställningsskyddet tunnats ur, stressen ökat och cheferna fått bestämma mer över våra arbetstider. Kort sagt hur arbetsgivarna fått mer makt. Hennes huvudtes är att trots att det ofta handlat om förändrad lagstiftning så har – som en av kapitelrubrikerna lyder – allt börjat på arbetsplatserna. Det är vår oförmåga att slåss och organisera oss tillsammans på arbetsplatserna som ligger bakom arbetsgivarnas framsteg på den politiska nivån.

Precis som arbetarrörelsen en gång kämpade underifrån för sina rättigheter och så småningom lyckades få igenom lagstiftning kring alltifrån åttatimmarsdag till anställningsskydd, har arbetsgivarna under de senaste fyrtio åren systematiskt drivit igenom lokala försämringar. Med tiden har lagarna blivit så urholkade att de varit svåra att försvara och arbetsgivarnas politiska representanter har utan större motstånd kunnat formalisera de förändrade maktförhållandena genom riksdagsbeslut. Minns till exempel hur argumenten löd från såväl fackligt håll som företagare när Lag om anställningsskydd (LAS) skulle försämras: lagen skulle anpassas till verkligheten.

När vi diskuterar makten på jobbet är det viktigt att komma ihåg att den inte vilar på lagar. Företagsledare och chefer har inte bett riksdagen om lov för att flytta jobb till låglöneländer, lägga ner arbetsplatser, stressa upp tempot, införa detaljstyrda arbetsledningssystem och minimal bemanning. De gör det i kraft av något betydligt starkare än lagar: sitt ägande och sin kontroll över produktionen. Lyckligtvis är vår möjliga makt ännu större. De kan fatta vilka beslut som helst men om inte vi gör jobbet så händer ingenting. Det är dock en makt som går på tvärs mot vardagen i det kapitalistiska systemet. Redan genom att gå till jobbet inordnar vi oss varje dag i deras system och stärker kapitalets makt över oss. Vi simmar ständigt mot strömmen. När vi revolterar och vinner mark behöver vi göra oavbrutet motstånd för att behålla vad vi erövrat. För att klara detta behöver vi organisering och institutioner, fackföreningar, kollektivavtal och lagar som förmår upprätthålla det vi vunnit även när vardagslunken är tillbaka.

Liksom vi behöver avtal för att slippa strida varje gång lönen betalas ut behöver vi också slå fast övergripande rättigheter på samhällsnivå, genom lagar. Även om lagar stiftas inom de ramar som klasskampen sätter och förskjuter så skriver den fackliga kampen inga lagar på egen hand, sådana beslut fattas i politiska församlingar. Då behöver vi också organisering på den politiska nivån som kan växla in de fackliga framgångarna i politiska beslut när vi lyckas förskjuta ramarna åt vårt håll.

Det som är styrkan med institutioner är också en risk. I tider av låg aktivitet i basen finns en tendens att den verksamhet som hålls uppe av de människor som befolkar institutionerna tar överhanden och bidrar till att ytterligare mins-

ka aktiviteten underifrån. När "de fackliga" eller politikerna tar hand om saker och ting så behöver vi inte göra det själva. Vi vänjer oss vid det och representanterna börjar förväxla den makt som rörelser ger dem med sin egen makt och förträfflighet.

De arbetarpartier som bildades underifrån i symbios med fackföreningarna runt förra sekelskiftet är svåra att tänka sig idag. Det är fortfarande större möjligheter att sätta tryck på partier som är socialt och organisatoriskt knutna till arbetarklassen – även om banden idag tänjts till bristningsgränsen – än på partier som är knutna till kapitalet. Även om det går att tänka sig nya partier får vi tills vidare jobba med dem vi har.

Skulle då Tuuloskorpi och andra som bitit sig fast vid fackligt harvande på golvet gjort mer nytta som politiker? Knappast. Det råder ingen brist på kloka människor som mer än gärna tar på sig parlamentariska uppdrag. Desto större brist är det på folk som lägger ner ett långsiktigt engagemang för att bygga upp stridbara kollektiv på arbetsplatserna. Problemen har sina rötter på arbetsplatserna och kan bara lösas där. Åtminstone kommer de inte att kunna lösas om motståndet och organiseringen saknas där.

Ett av problemen med partipolitik, förutom den splittring det kan skapa i ett kollektiv som lyckats ena sig kring gemensamma intressen och strider, är att den drar bort aktivitet och människor från arbetsplatsen. Partier har en tendens att ”belöna” bra aktivister med parlamentariska poster och bekräftar därmed budskapet att sådana uppdrag är viktigare än det vi gör i vardagen, på jobbet. Det parlamentariska arbetet har också en tendens att sluka de politiska organisationerna. Jag vet inte hur många människor som till exempel Vänsterpartiet har som arbetar heltid kring den parlamentariska verksamheten i form av kommunalråd, riksdagsledamöter, politiska sekreterare och så vidare, men det är säkert flera hundra. Som en kontrast har partiet en (1) central tjänst för att stötta medlemmar som är aktiva i den fackliga rörelsen.
Finns det då vägar att knyta rörelsearbete till den institutionella politiken utan att slukas av den? I boken *A New Politics From the Left* från 2018 resonerar den brittiska sociologen och aktivisten Hilary Wainwright om behovet av att kombinera arbete i institutioner med folkrörelsemakt. Problemet med den senare är dess tillfälliga natur. Strejker och demonstrationer är utbrott som klingar av och är svåra att ständigt hålla igång. Statens och politikens maskinerier tenderar å andra sidan att anpassa aktivisterna och deras organisationer till det samhälle dessa apparater byggts upp för att bevara, exemplen är otaliga på partier och aktivister som burits fram av folkliga rörelser men snabbt slukats av det bestående och själva blivit delar av problemet.

Den väg Wainwright skissar är samverkan mellan politiska rörelser i valda församlingar och folkrörelser som behöver uppbackning av institutioner för att driva igenom sina krav och utveckla sin makt, något som måste basera sig på starka rörelser med självförtroende, intern demokrati och egen förmåga att producera och utbyta kunskap. Och, vill jag tillägga, en förståelse för byråkratiseringens problem och mekanismer både i folkrörelser och politiska organisationer.

En organiserad samverkan mellan folkrörelser och politik kan inte vara den "facklig-politiska samverkan" som råder i de svenska LO-facken. Där har det blivit kodord för ett obrottsligt stöd till det socialdemokratiska partiet och innefattar en långt gången personallians mellan de fackliga ledningarna och partiet med krav på partibok för högre fackliga poster. En garanti för byråkratisering och motsatsen till folkrörelsearbete. Vad som krävs är snarare oberoende rörelser, fast förankrade i kollektiv som skaffat sig makt och självförtroende genom sina egna erfarenheter. Något åt det håll som kort glimtar förbi i boken, försöket att starta ett "visstidsuppror" på San Remobageriet, en proteströrelse på golvet mot de allt vanligare osäkra anställningarna. Att initiativet kom av sig på grund av den fabriksnedläggning som drabbade bageriet strax efter det att idén väcktes visar på en av många svårigheter med lokala initiativ Det är ändå en tanke värd att ta vidare.

Daria Bogdanska: Organisatörens roll i stärkandet av den kollektiva förmågan

I boken *Bageriet i paradiset* beskriver Frances Tuuloskorpi de strider som arbetarkollektivet på Bagarn och senare San Remo har drivit genom åren. På båda arbetsplatserna sker de verkliga förhandlingarna utanför förhandlingsrummet och utan formell förhandlingsordning. Det som avgör är inte vilken part som har rätt enligt reglerna, utan vem som faktiskt har den reella makten. De konflikter som beskrivs slutar oftast med att företaget inser att försök att köra över de anställdas vilja kommer att bli en kostsam affär. I de flesta av fallen lyckas därför arbetarna få igenom sina krav. Detta hade såklart inte varit möjligt utan att de anställda först visat att de är redo att agera gemensamt.

Det är just uppbyggnaden av den kollektiva förmågan som är den röda tråden i boken. Tuuloskorpi beskriver en omvandling från den byråkratiserade, representativa ombudsmanna- och klubbmodellen till en mer direktdemokratisk modell, där alla medlemmar deltar och tillsammans fattar beslut. De metoder som beskrivs är ganska enkla: snacka ihop sig, informera, inkludera, förankra och lita på medlemmarna. Detta görs bland annat genom regelbundna medlemsmöten, kommunikation via medlemstidningen, omröstningar och genom att inte glömma dem som står längst bak.

Denna samling metoder, som Frances kallar för *folkrörelselinjen*, gör att hela arbetsplatsen är redo för konflikt. Om företaget inte drar tillbaka ett beslut om försämringar blir det arbetsstopp. Om företaget ändrar arbetstiderna till mindre fördelaktiga ignorerar de anställda det och fortsätter som tidigare. Arbetsgivarnas splittringsstrategier förblir verkningslösa. De lokala kämpande fackklubbar där Tuuloskorpi ofta fungerat som ordförande eller suttit i styrelsen lyckas vinna inte bara en, utan många strider – och under många år.

I boken beskrivs dessa strider i korta referat av nyckelhändelser, vävda med reflektioner. Den litterära sparsamheten gör boken lättillgänglig och speglar den rättframma attityd som genomsyrar folkrörelselinjen. Den får basorganisering att framstå som något enkelt, möjligt – och vinsterna som dess självklara resultat.

Tuuloskorpi är en fantastisk agitator, och berättelserna ger inte bara hopp – de inspirerar, väcker tankar och får en ofta att skratta. När jag läser de korta kapitlen ser jag också det som inte nämns i texten. Mellan raderna finns Tuuloskorpis och andras enorma, systematiska organiseringsarbete. Jag tänker på det som sker mellan klubbmöten och omröstningar: de individuella samtalen med arbetskamrater som tvekar, hanteringen av interna konflikter, svåra vägval. I sin bok utgår Tuuloskorpi dock sällan från sig själv och sina egna erfarenheter. Hon redogör främst för hela arbetskollektivets agerande – typiskt för en bra organisatör som lyfter andra. Men samtidigt synliggör hon inte sin egen roll som facklig organisatör. Jag önskar att hon gjorde det. Inte för att det ska handla om henne som person, utan för att organisatörernas arbete inte ska underskattas. Alla de demokratiska strukturer som Tuuloskorpi skriver om måste ju först byggas upp. Att bryta med ombudsmannaväldet kräver förståelse för att facklig organisering inte slutar efter värvningen – men också ett jäkla driv. Med *organisatör* (eller facklig ledare eller nyckelperson – beteckningen spelar mindre roll) menar jag inte de ”medvetna” vänsterpersoner som Tuuloskorpi ofta varnar för i sina böcker. Jag menar en person som fungerar som katalysator för basfackligt arbete – som samlar, lyfter och stöttar andra, samtidigt som hen tänker strategiskt. Det är uppenbart att Tuuloskorpi och många av hennes kollegor på arbetsplatsen helt enkelt är riktigt bra organisatörer. Organisatörens roll är inte att koncentrera makten, utan att aktivt arbeta för att se till att den finns hos arbetskamraterna. Det lyckas klubbstyrelsen och andra aktiva och drivna medlemmar på Bagarn och San Remo med. Att synliggöra och förstå organisatörernas roll hjälper oss att förstå hela organiseringsprocessen från början. Jag önskar därför mer av Frances eget perspektiv.

I slutet av boken, i kapitlet *Maktkamp*, nämner Frances att ”nästan på varenda arbetsplats finns det någon eller några som kan ta initiativ

och ’väcka’ folkrörelsen”. Jag skulle vilja veta mer om just den delen – om startskotten. Var det Frances helt själv som drev ”väckelsen” på hennes arbetsplatser? Fanns det andra som var lika drivna från början? Hur arbetade de tillsammans med att tillämpa och utveckla folkrörelsemetoder i praktiken? När Frances börjar på Bagarn och San Remo finns det redan klubbar på arbetsplatserna. På den första blir hon snabbt ordförande. Jag är säker på att det inte enbart var hennes formella ledarroller som gjorde att hon och andra organisatörer fick till en facklig verksamhet som verkligen var medlemsstyrd. Dessa mer individuella erfarenheter av det relationella arbetet beskrivs dock inte riktigt i detalj. Dessa kunskaper är samtidigt viktiga att föra vidare, särskilt med tanke på att många arbetsplatser idag saknar facklig infrastruktur och där organiseringen främst börjar med det relationsbyggande arbetet. De migrantarbetare jag möter börjar ofta från noll, och mitt stöd för deras organisering handlar till stor del om att inte bara informera om deras rättigheter utan hjälpa dem med att bygga upp strukturer och hantera utmaningar som att omvandla kollegornas missnöje till agerande. Jag är därför också nyfiken på fler reflektioner kring de interna utmaningarna, svåra vägvalen och även konflikterna. Jag vill veta mer om allt detta. Tuuloskorpi kanske tycker att sådant kan ha en avskräckande effekt, men jag tänker att dessa delar är minst lika intressanta – eftersom de alltid finns med i organiseringen.

Att vara en bra organisatör är ingen medfödd talang – det är något man kan lära sig. Genom att lyfta organisatörens roll och utmaningar fortsätter vi att avmystifiera organisering. Inget händer av sig själv – det är inte ödet, tidsandan eller slumpen som avgör om man lyckas med arbetsplatskamp eller inte. Det är ett mödosamt och metodiskt arbete. Och även om folkrörelselinjen handlar om att aktivera alla arbetskamrater, är organisatörer som Frances viktiga för att göra det möjligt.

Frida Tånghag: Folkrörelselinjens första tröskel

I *Bageriet i paradiset* tar Frances Tuuloskorpi med läsaren på en tidsresa som börjar 1977 för att sluta i dagboksanteckningar från 2009. Boken är en berättelse om vad fackföreningsrörelsen en gång varit, hon beskriver en plats där jag kunde önska att vi hade stannat och kunnat utvecklas ifrån. Har man läst Tuuloskorpis tidigare böcker i serien *Folkrörelse på arbetsplatsen* finns det saker man känner igen och en röd tråd som följer med, men jag märker snabbt att det tillkommer en fördjupad bild som denna gång utgår från hennes egna erfarenheter. En stor del av boken utspelar sig på 1980-talet, vilket jag som är född 1989 skulle kunna tänka ligga nära i tiden men om man räknar på det är det en bra bit bort, jag är helt enkelt äldre än vad jag vill erkänna för mig själv. Men bokens början är faktiskt något jag känner igen mig i och som går att applicera direkt på arbetet och de arbetsvillkor som finns inom Hotell- och restaurangbranschen idag. Det är en bransch som i stor utsträckning omfattas av oseriösa anställningar, orimliga scheman och låga löner. Något jag känner igen mig lite extra i är Tuuloskorpis beskrivning av arbetet på Bagarn på 1980- och 90-talen: “Vi har låg lön, tunga lyft och vridmoment mellan brödtravarna och banan”. Det är en formulering som för mig träffar rätt, som en beskrivning av mitt och mina kollegors arbete och fysiska arbetsmiljö. När författaren dessutom i den efterföljande meningen lägger till att det fanns arbetsledare som kunde skrika “Idioter” direkt till anställda blir det ett ytterligare exempel på den psykiska arbetsmiljön som fortfarande finns inom min bransch. Något som också träffar mig är beskrivningen av den kärlek som finns till ens arbetskamrater och vilket värde som finns i det, att det är det som gör hela jobbet och är avgörande för att man stannar kvar.

Boken är lätt att ta till sig och man kan lätt göra nedslag vid det som intresserar en själv just i stunden utan att behöva läsa den från pärm till pärm, tack vare den enkla och tydliga kapitelindelningen. Man behöver inte ha omfattande erfarenhet av vad facket är för att förstå boken. Den är snarare som en snabbkurs i det

fackliga arbetet tillsammans med en grundläggande genomgång av den "moderna" arbetsmarknaden i kapitlet *Det försämrade arbetslivet*. Boken är motiverande för den visar hur långt man kan komma. Det som behövs är en stark gemenskap som är solidariskt förankrad, där det finns plats för alla, även de som inte vill synas eller höras. Ibland ligger värdet i att bara vara med i facket och kanske är det förståelsen för det som har glömts bort idag.

En fråga jag skulle vilja ställa till Tuuloskorpi är var de som jobbar på arbetsplatser där facket är svagt och sammanhållningen mellan arbetskamrater är svag kan börja för att röra sig mot den folkrörelselinje som hon argumenterar för? Det verkar svårt att direkt lyfta ut och applicera det fackliga arbetet som beskrivs i boken såsom omfattande medlemsomröstningar och egenorganiserande strejker. Det svåra är att den fackliga rörelsen är så pass svag idag och maktförhållandena på arbetsmarknaden och dagens arbetsplatser har förskjutits så pass långt till arbetsgivarens fördel att den i vissa fall kan jämföras med det som rådde under Per Anders Fogelströms tidiga 1900-tal. Jag upplever att det i boken finns en uppmuntran till att kunna drömma om en tid vi vill komma tillbaka till även om uppförsbacken idag gör att vi i många avseenden måste börja om helt och uppfinna hjulet på nytt om och om igen, släcka bränder och att mota försämringar, stora som små. Frågan är hur vi gör för att röra oss i rätt riktning.

Tuuloskorpi har med sig en nykterhet om hur det faktiskt ser ut idag, men en ännu viktigare nykterhet hos författaren finns i att vi arbetare som kollektiv borde resa oss upp och gå, alternativt sätta oss ner och inte resa oss igen, förrän vi har fått igenom de förändringar vi vill ha.

Boken är ärlig i sin kritik med vad fackföreningsrörelsen har blivit och det med all rätt om man ser i vilken riktning utvecklingen har gått. Som läsare behöver man ha med sig att fackligt arbete och organisering har fått mycket stryk sedan 1990-talet. Under många år har politiken dikterat villkoren på arbetsmarknaden på sätt som direkt har lett till försämringar och skapat otrygghet för arbetare. Det viktigaste jag tar med mig som läsare är det som jag tidigare har nämnt, att boken ger bra exempel på grundläggande facklig skolning. En introduktion som inkluderar både det som är bra på arbetsmarknaden men utan att gömma de svåra utmaningarna som fackföreningsrörelsen har att jobba mot. Boken är lätt att förstå och ett bra exempel på en grundkurs i vad det innebär att jobba fackligt. Om det så skulle vara genom egen läsning eller inom en bokcirkel.

Frances Tuuloskorpi: En kämpande fackförening som "sitter i väggarna"

Tre kloka personer med facklig erfarenhet har läst min bok *Bageriet i paradiset* och skrivit om den. Det är jag väldigt glad för. Egentligen tycker jag att det räcker så, det är bara att tacka och ta emot. Jag är erfarenhetsförmedlare, inte debattör. Men jag ska i alla fall ta mig an några frågeställningar.

Henriksson fokuserar på *Det försämrade arbetslivet*. Att ha med det kapitlet i boken var viktigt för mig. Jag har talat och skrivit om försämringarna i arbetslivet under många år, bland annat på *francesblogg.com*, men här är det för första gången presenterat sammanhängande. Henriksson och jag verkar överens om att arbetsgivarsidan/kapitalet har dikterat politiken genom att skickligt bedriva klasskamp på arbetsplatserna. De har djärvt och tålmodigt urholkat de regelverk som tillkom när arbetarklassen var på offensiven. När urholkningen genomförts på många arbetsplatser, då är nästa steg att försämra regelverken: arbetsrätten. Det motstånd som möjligen kan bjudas då, är att försöka mildra och plåstra. Utvecklingen fortsätter åt samma håll, fler försämringar väntar.

Om det är så som jag påstår, att det är på arbetsplatserna utvecklingen bestäms, inte i de centrala förhandlingsrummen och inte i partipolitiken, vilka slutsatser ska vi dra av det? Ska vi bara skita i politiken? "Ja" vill jag gärna säga, men Henriksson säger:

> *"När vi revolterar och vinner mark behöver vi göra oavbrutet motstånd för att behålla vad*

"Jag är partilös,
slipper valkampanjer,
brandkårsutryckningar
och intern maktkamp
och kan fokusera
på mitt långsiktiga
engagemang."
- Frances Tuuloskorpi

vi erövrat. För att klara detta behöver vi organisering och institutioner, fackföreningar, kollektivavtal och lagar som förmår upprätthålla det vi vunnit även när vardagslunken är tillbaka."

"Även om lagar stiftas inom de ramar som klasskampen sätter och förskjuter så skriver den fackliga kampen inga lagar på egen hand, sådana beslut fattas i politiska församlingar."

Fast det vi ser idag är ju mest att kollektivavtal och lagar slår fast vad vi förlorat? OK, jag antar att det inte skulle bli bättre av att partipolitiskt engagerade bara la av, allt annat lika. Men när det gäller arbetslivet skulle det väl bli bättre om vi kan prioritera, satsa mer på att bidra till att många ska orka säga nej till försämringar på arbetsplatsen, stoppa urholkningen. Eller ännu bättre - förskjuta ramarna åt rätt håll, eller till och med revoltera och vinna mark? Om det är vi nog, egentligen, överens. Henriksson skriver om obalansen mellan parlamentariskt och fackligt fokus i Vänsterpartiet som ett exempel.

Jag är partilös, slipper valkampanjer, brandkårsutryckningar och intern maktkamp och kan fokusera på mitt långsiktiga engagemang. Jag har också understrukit att "folkrörelselinjen" inte är eller ska bli en organisation. Samtidigt är det ett faktum att många som tappert står ut med sådant som jag slipper, också är de som hjälper till med spridningen av erfarenheter. Det är fackklubbar och studieorganisatörer men också SSU:are och vänsterpartister och vänster-om-vänsterpartister som ordnar studiecirklar och föreläsningar och köper in böcker. Hur stod sig min mission utan dem? Jag lämnar denna fråga hängande i luften och går vidare till annat.

Daria Bogdanska skriver "att synliggöra och förstå organisatörernas roll hjälper oss att förstå hela organiseringsprocessen från början" och att hon önskar mer av mitt eget perspektiv. Jag förstår vad Bogdanska önskar. Men min bok är inte organisatörens handbok, den är arbetarkollektivens inspirationsbok (hoppas jag). De som läser ska kunna tänka "sånt där kanske vi kan göra hos oss" snarare än "så där skulle jag kunna göra". Det är klart att de perspektiven hänger ihop och det är jag, organisatören, som berättar. Jag påbörjade och skrotade det här bokprojektet flera gånger för att det tog emot att skriva så många "jag". Även om det finns ännu fler "vi" i boken, så är det ändå ett jag-fokus som jag egentligen inte är bekväm med. Även när jag är självkritisk så är det ju ett jag-fokus. Jag har inte lust att vara ännu mer personlig, beskriva i detalj hur just jag gjorde för att snacka in mig med folk, att peppa, att överkomma motsättningar och kriser. Vi kan organisera fast vi är olika. Några grundläggande saker nämner jag – att lyssna förstås, och att prata både med arbetskamrater som direkt verkar intresserade av att göra något och de som verkar ointresserade eller blyga. Det tror jag kan vara generella råd. Jag tror också att avsnittet *Till dig som är lite bakom* är något för en organisatör att bita i, alltså att få arbetskamrater som gärna håller sig i bakgrunden, att förstå hur viktiga de ändå är. Och att själva förstå det.

När nya kamrater blev invalda i klubbstyrelsen på Bagarn, så var inte det viktigaste att plussa på med fler uppdrag eller skicka dem på externa utbildningar, utan att skicka ut dem och deras öron i fabriken, även på andra avdelningar än den egna. Dels för att arbetskamraterna får förtroende för fler förtroendevalda än bara de mest kända i huset. Dels för att ge de nya tid och anledning att prata med alla, att lyssna, att ta reda på saker. Och så det här rättesnöret: "Var ödmjuk mot dom som är i underläge eller tror att dom är det. Var hård, om det behövs, mot dom som är i överläge eller tror att dom är det. Var kamratlig mot dom som går jämsides". Se, nu lockade Bogdanska fram några råd i alla fall, som nog kunde varit med i boken.

Jag snackar då och då med folk som vill rådgöra om en konflikt på sin arbetsplats. Då kan jag komma med frågor, förslag och tips om hur andra gjort. Men jag understryker alltid att mina råd kommer från läktaren. Det kan bli fel att följa dem rakt av. Likaså är det en risk att säga: "Gör så här" om tillvägagångsätt som passar just mig som organisatör. Det är bättre att prata om sådant i dialog, i samtal där vi är flera som deltar och det inte är just mitt sätt som är det enda sättet i rummet. En bra grej är träffar där

deltagarna kan samtala utifrån sina arbetsplatser om organisering och folkrörelsestrategi.

Frida Tånghag lyfter frågan om var de som jobbar på arbetsplatser där facket är svagt och sammanhållningen mellan arbetskamrater är svag kan börja för att röra sig mot den folkrörelselinje som jag argumenterar för. Ja, hur rör man sig ditåt? Prata med varandra. Hitta plats och tillfällen att göra det. Påminn varandra om rättigheter. Försök visa att ni kan ha varandras rygg. Berätta om något bra som hänt på en annan arbetsplats, eller som hänt på er arbetsplats, om det finns äldre arbetskamrater som minns. Håll utkik efter ett startskott, någon mindre fråga eller krav, något som de flesta av er bryr sig om och som verkar överkomligt att vinna. Försök driva det tillsammans. Har ni inflytande över en lokal facklig organisation, sök sätt att göra arbetskamraterna mer informerade och inblandade, till exempel genom enkäter och omröstningar.

När jag började på Bagarn var facket svagt. Jag hade själv ingen facklig skolning. Arbetskamraterna var älskansvärda, men sammanhållning och kamp var inte en självklarhet. Det tog ett år innan vi i karusellen lyckades ena oss om ett gemensamt krav (att vi skulle få fem minuters paus i timmen). När jag, ett par år senare, blev klubbordförande så hade det hunnit hända mycket mer i karusellen och även på andra avdelningar. Utvecklingen av det fackliga arbetssättet var en fortsättning och förstärkning av hopsnacken och småstriderna. Men i boken kanske de där första åren på Bagarn passeras lite för snabbt. Så jag vill lyfta fram ett annat avsnitt - *Köket under jorden* i kapitlet *På nya äventyr*.

I Köket tas några steg av folkrörelseorganisering, på en arbetsplats där jag hör till de osäkert anställda. Det finns ett fack men det är långt borta. Sammanhållningen är svag - ”I köket under jorden finns trevligt folk men också en delvis tråkig och splittrande kultur. Det tjallas till cheferna, det finns hierarkier inom arbetarkollektivet och en del osämja.”

Jag berättar om den första tiden – lyssna och lära – och om det första riktiga hopsnacket (om att vikarier och timmisar borde få övertidsersättning). I Köket gick det fortare än på Bagarn att komma dit. Sen följer andra små strider om anställning och tillräcklig bemanning. Vi var några visstidsanställda som blev en liten kämpande grupp inom kollektivet, inte formad av åsikter utan av att vi jobbade tillsammans. Men också den större gruppen arbetskamrater påverkades av det vi gjorde. Det är samma sak som när våra framgångar i karusellen på Bagarn gjorde att arbetskamrater i andra delar av fabriken blev nyfikna på vad vi höll på med. Det är ett sätt att börja.

Jag skriver i avsnittet om Köket att ”det handlar om att ett antal var för sig svaga individer kan agera som ett kollektiv, även om vi bara jobbar på samma ställe under en begränsad tid”. Men jag tänkte också som då jag var ny på Bagarn: ”Här behövs en kämpande fackförening, och det tar förmodligen tio år att bli en sådan, så att det sitter i väggarna”. Om inte produktionen flyttats, om vi hade blivit kvar, så hade hela Köket med tiden blivit ett kämpande kollektiv, det är jag hundra på. Eller nittio. Ett uttryck för organisatörens hybris? Kanske, men framför allt tillit till arbetskamraterna och klassen. Jag vet att det går. Ok, åttio.

Fast det skrev jag inte i boken. Jag ville bara beskriva det som verkligen hann hända och inte obekräftade spekulationer. Men jag kunde ha understrukit att det handlar om samma process i Köket som på Bagarn, fast med mer fokus på de första stegen, eftersom vi inte hann längre. Jag ångrar lite att jag inte envisades med att ge boken titeln ”Bageriet i paradiset och köket under jorden” för att markera vikten av den delen. I bokens sista kapitel, *Hopsamlat*, diskuterar jag strategi och taktik utifrån några av de många insamlade berättelser som finns på hemsidan *hopsnackat.se*. Inspirerad av Tånghags fråga har jag nu lagt till en ny etikett i etikettmolnet på hemsidan: *HurBörjarMan*. Klicka på den etiketten!

Det finns också mycket annat på hemsidan som jag tror kan inspirera till att försöka använda och utveckla den kollektiva styrka som går på sparlåga. Vi kan inte få något annat än det vi är beredda att kämpa för. <<

Imperialism och den konfliktfyllda världsordningen

Med Israels folkmord på palestiner, Rysslands angreppskrig mot Ukrania och det svenska medlemskapet i NATO har frågan om imperialism återigen väckt intensiv debatt. Medan vissa menar att den klassiska marxistiska förståelsen av imperialismen är förlegad menar andra att det endast är genom att återuppliva densamma som vänstern har möjlighet att navigera i en våldsam och ojämlik värld. Här samlar vi fem texter som på olika sätt berör frågor om imperialism och den konfliktfyllda världsordningen. Först ut är en översättning av den amerikanska vänsterskribenten **Branko Marcetics** katalogisering av Israels krigs- och folkrättsbrott från augusti i år. Marcetic erbjuder ingen ny analys av den långvariga ockupationens orsaker, utan visar på hur distanserad analys ibland måste stå tillbaka för en detaljerad beskrivning av krigets fasor. Därefter publicerar vi en nyskriven text av den danske marxisten och före detta stadsgerillakämpen **Torkil Lauesen**, som tecknar en kartbild över imperialismens långa historia från 1400-talets kolonisering av Amerika till USA:s hegemoniska fall under Donald Trumps vanstyre. Mest kontroversiellt i Lauesens text är en uppvärdering av Kinas förmåga att agera motkraft till den USA-ledda västvärldens exploatering av det globala Syd. Därför publicerar vi även två texter som ger en annan bild av Kina som en kapitalistisk och imperialistisk makt. Där Lauesen skriver att Kina präglas av ett ”övergående produktionssätt” mellan kapitalism och socialism menar den amerikanske sociologen och Kina-experten **Eli Friedman** i stället att dagens Kina i alla relevanta avseenden bör betraktas som ett helt igenom kapitalistiskt samhälle, inte minst för att arbetarklassen i Kina – precis som i västvärlden – för sitt uppehälle är beroende av att sälja sin arbetskraft på en marknad. Röda rummets redaktionsmedlem **Anders Karlsson** bygger sedan vidare på Friedmans artikel för att analysera hur Kina inte bara bör ses som ett kapitalistiskt samhälle utan även en imperialistisk världsmakt i sin egen rätt. Snarare än att sätta sitt hopp till Kina menar dessa två skribenter att endast livskraftiga folkrörelser i både Öst och Väst kan störta den imperialistiska världsordningen. Slutgiltligen publicerar vi Latinamerikakännaren **Rolf Bergqvists** analys av den vänsterprofilerade Gustav Petros presidentskap i Colombia, landet som under decennier utgjorde den amerikanska imperialismens främsta fästpunkt på den sydamerikanska kontinenten. Petro valdes på en tydlig vänsterplattform i efterdyningarna av stora folkliga protester, men hans presidentskap visar på svårigheterna för ett enskilt land att navigera sin egen väg under trycket från global kapitalistisk konkurrens och motstånd från den inhemska eliten.

FOTO: NEIL MORALEE @FLICKR CC BY-NC-ND 2.0

BRANKO MARCETIC

Israels krig i Gaza är ett av historiens största brott

Försök att förstå hur illa situationen är i Gaza. Tänk dig alla människor du växte upp med och kände: Din mamma och pappa, dina far- och morföräldrar, mostrar, farbröder, kusiner, dina barndomsvänner, vänners vänner, grannar, affärsinnehavaren du brukade skämta med, och restaurangägaren som tyckte om dig och alltid gav dig något extra.

Tänk dig nu att alla är borta. Några kanske dog i flyganfall — som din egen familj. Tillsammans ligger de begravda under ruinerna av ert hus; dina bröder, dina föräldrar, din mormor, din hund. Enbart du och din syster har mirakulöst överlevt. Helt plötsligt är hela din värld borta, och detsamma gäller dina grannar och dina vänner. De är också döda tillsammans med sina familjer. Om någon av dem överlevt så skulle du inte känna till det, eftersom du är på flykt.

Inom ett och ett halvt år har du och din lillasyster tvingats flytta tre gånger. Ni sätter upp provisoriska tält som ni tvingas överge för att gå miltals till ytterligare en bombad ”säker zon”. Döden finns överallt, och varje dag spenderas med att hitta mat och rent vatten, samt hålla din lillasyster vid liv. Hon har samtidigt förlorat båda sina ben under en bombning som du klarade dig oskadd från. När hennes ben amputerades tog hon din hand eftersom sjukhuset hade slut på bedövningsmedel.

Du vet inte vad som har hänt med ett flertal av de människor som du har känt under hela ditt liv, ibland vet du och det är värre. När året är slut är platsen som du växte upp på borta: Den familjära stämningen i ditt hem, din barndoms skola, universitetet där du tog din examen, gatorna där du cyklade, platserna du lekte på medan du växte upp, kompisars hus där födelsedagar firades, stället där du hade din första dejt. Allt detta är borta och ersatt av utbrända ruiner.

Du har inte ätit på dagar och du svälter. Du har hört att folk skjuts ihjäl på biståndscentren. Men din lillasyster är sjuk och har blivit smal som ett skelett, så i desperation går du dit. När du tvingar dig genom den svettiga folkmassan, sökande efter en säck med mjöl, hör du skott och faller till marken. Dina sista tankar går till din svältande syster och vem som nu ska ta hand om henne.

Detta är inte en verklig historia om en specifik person. Men den ger en nedtonad beskrivning, som du kommer att se, av verkliga händelser som de senaste två åren drabbat folket i Gaza.

Efter två månader av krig varnade vi på *Jacobin*, utifrån mängder av bevis och vittnesmål, att vad vi såg i Gaza inte bara var ett fruktansvärt krig, utan något ännu värre. Det är nu nitton månader sedan och utifrån objektiva siffror är det än tydligare att vad Israel gjort i Gaza är ett av de värsta övergreppen i modern tid som genomförts av en grupp människor mot en annan grupp människor.

En räcka av grymheter

Orden ”oöverträffad och ”värsta situationen någonsin” används ofta i relation till Gaza. De stora orden har bekräftats av statistik från tjänstepersoner såsom läkare, hjälparbetare, experter och forskare som studerat allvarliga krigsbrott i historien. Efter tre månaders krig hade den israeliska militären i genomsnitt dödat 250 människor per dag. Detta är högre dödstal än Ukraina, Irak, Jemen, ja högre än någon annan konflikt under 2000-talet. Näst högst dödstal, som inte ens var hälften så högt, observerades

under inbördeskriget i Syrien (96,5 per dag). För att hitta en konflikt med ett så högt dödstal under de första hundra dagarna måste vi gå tillbaka till folkmordet i Rwanda 1994.

Sedan dess har antalet officiellt dödade per dag gått ned. Men det beror till viss del på att Israel har förstört sjukhusen i Gaza, vilket gjort det svårt att göra korrekta beräkningar över antalet dödade. Om vi utgår från officiella siffror, så var antalet dödade cirka 60 000 den 30:e juli 2025, vilket förmodligen är en alldeles för låg siffra i relation till det verkliga antalet döda. Trots en sådan låg uppskattning, innebär 60 000 döda att 91 Gazabor dött varje dag sedan kriget startade, vilket är högre än än alla konflikter förutom Syrien. Som journalisten Peter Beinart påpekat, innebär det att fler palestinier dödats varje dag än det antal som dog i några av historiens mest chockerande massakrer, som den i Sharpville i Sydafrika (69 dödade) och den blodiga söndagen i Irland (26 dödade).

Men det handlar inte bara om dödandets omfattning, utan också om vem som dödas. Efter ett år av krig är det minst 902 familjer vars samtliga familjemedlemmar har dödats. Dessutom fanns 3500 familjer med enbart två överlevande familjemedlemmar, och 1364 familjer med enbart en överlevande familjemedlem. Vid några tillfällen har Israel dödat tre eller fyra generationer av en familj under ett och samma flygangrepp. Sådana incidenter har också inträffat i andra krig, men inte i närheten av de proportioner som vi ser i Gaza. Av antalet dödade har en exceptionellt hög andel varit civila. I september 2024, när antalet döda var mycket färre än i dag, hade fler kvinnor och barn dödats i Gaza än under motsvarande tidsperiod i någon annan konflikt under de senaste två decennierna.

Utifrån en väldigt försiktig uppskattning, om vi bortser från oidentifierade offer och accepterar Israels absurda påstående att 20 000 Hamaskrigare dödats (vilket om det vore sant skulle innebära att nästan alla män som dödats i konflikten varit medlemmar av Hamas), så utgör kvinnor, barn, gamla och män som inte tillhör Hamas 64 procent av de dödade i Gaza. Med andra ord, även utifrån en sannolik underskattning av andelen dödade som varit civila, så är andelen långt högre än genomsnittet på 50 procent civila dödade under andra krig på 1900-talet. Det innebär att kriget i Gaza har den högsta andelen civila dödsoffer under de senaste 70 åren. Detta inkluderar Vietnamkriget, krigen i Jugoslavien, Syrien och Jemen. Vad Israel gör i Gaza är oacceptabelt och fruktansvärt ur ett historiskt perspektiv.

Våldet mot barn har haft en häpnadsväckande omfattning. Bara under de första fyra månaderna av krig hade Gaza det högsta antalet dödade barn jämfört med någon annan konflikt i närtid – nästan 10 gånger antalet dödade barn i Syrien och 45 gånger antalet dödade barn i Jemen. Detta innebär att till och med 30 juli 2025 så dödades ett barn i timmen under kriget i Gaza, eller som UNICEF:s chef förklarade det ”ett helt klassrum barn har dödats varje dag under nästan två år”. Detta inkluderar tusentals spädbarn under två år. När Gazas hälsoministerium publicerade en detaljerad lista, från de yngsta till de äldsta över alla som dödats under kriget, var det först på sidan 486 som ett barn var över sex månader gammalt.

Under de tre första månaderna av kriget hade i genomsnitt tio barn per dag förlorat ett eller båda sina ben i Gaza. Det innebär att det finns fler barn med amputerade ben i Gaza i förhållande till invånarantalet än någon annan plats i världen. På grund av Israels blockad har en stor del av dessa amputationer genomförts utan bedövningsmedel. Några av dessa barn är bland de 17 000 som har blivit föräldralösa på grund av kriget. En helt ny term har konstrueras eftersom det blivit så vanligt: WCNSF, eller *skadat barn, ingen överlevande familj* [Wounded Child, No Surviving Family]. Besökande läkare har rapporterat att dessa barn, varav många har allvarliga skador och ingen som kan ta hand om dem, har uttryckt en önskan att dö.

Det finns bevis för att barn i Gaza har angripits avsiktligt. Det finns rapporter från sjukvårdspersonal om att barn avsiktligt har blivit skjutna i huvudet, halsen, magen och pungen. Många av dem uppger att israeliska soldater verkar ha använt barn som mål för skytteträning. Israeliska soldater har använt unga pojkar som mänskliga sköldar. Dessutom har hundratals barn i Gaza arresterats och skickats till israeliska fängelser där många av dem torterats. Detta utöver den vanliga tortyren mot arresterade vuxna i form av elchocker, hundar och

sexuellt våld, vilket i många fall lett till behov av vård på sjukhus.

Sedan sommaren 2025, när hela befolkningen i Gaza drabbades av matbrist, kan dödssiffran bland barn förväntas stiga ytterligare. En expert på svält har sagt om situationen i Gaza att ”inte sedan andra världskriget har det funnits ett fall där svält så utstuderat skapats och kontrollerats”. Tusentals barn kommer att dö eller bli handikappade under de kommande månaderna om svälten fortsätter. Chefen för FN:s livsmedelsprograms nödhjälp har sagt att ”det är som inget annat vi har sett under detta århundrade”, och jämförde situationen med svältkatastrofer under 1900-talet. Detta är ytterligare ett exempel på de grymheter som karaktäriserar Israels krig, samtidigt som dess militär fortsätter att massakrera palestinier varje dag med vanliga metoder så som kulor och bomber.

Oöverträffad fysisk förstörelse

Det är inte bara antalet dödade som gör att Gaza sticker ut. Israels massiva angrepp har skapat en oerhörd fysisk förstörelse av de byggnader och institutioner som möjliggör ett drägligt liv i enklaven. I februari 2025 var 92 procent av hemmen i Gaza antingen skadade eller förstörda, och två tredjedelar av territoriets bebyggelse var förstörd. FN har sagt att förstörelsen är på en nivå som är oöverträffad sedan efter andra världskriget. Om kriget tagit slut 2024 hade det tagit ända till 2040 att återuppföra bebyggelsen.

På grund av Israels blockad av elektricitet och bränsle så var fem av Gazas avloppsverk och de flesta pumpstationer utslagna efter en månads krig. Detta ledde till att orenat avloppsvatten förorenade kustvatten, jord och färskvatten. Efter ett år av krig var 70 procent av alla vattenreningsverk skadade eller förstörda. I juni 2025 fungerade bara 49 procent av vattenverken.

Begrepp vi sällan eller aldrig hört tidigare har behövt uppfinnas för att beskriva det som pågår i Gaza: ”Urbicide” för att 92 procent av huvudvägarna och 70 procent av alla byggnader förstörts; ”scholasticide” för att 90 procent av alla Gazas skolor och universitet utplånats; ”domicide” för att en majoritet av hushåll/hem helt förstörts; ”ecocide” för vad FN kallat oöverträffade, och möjligen oåterkalleliga, skador på ekosystemet.

Ecocide i Gaza inkluderade, till och med april 2025, förstörelse av 83 procent av den brukbara jorden, dödandet av 95 procent av nötboskap och 40 procent av alla får och getter. Norra Gaza, där två tredjedelar av jordbruksmarken i området en gång fanns, har omvandlats till en ödemark. Tillsammans med bombningen av Gazas enda kvarn, stängningen av samtliga bagerier, förstörelsen av 72 procent av fiskeflottan och fiskets upphörande, kan Gaza inte längre föda sig självt, i dag eller i framtiden. Detta har lett till att Gaza blivit helt beroende av bistånd, som en av Israel anställd amerikansk före detta specialförbandssoldat beskrivit som ”dödsfällor”. Cirka 25 palestinier dör varje dag när de medvetet utsätts för beskjutning när de köar för mat. Ett groteskt fenomen som vi inte heller har sett i tidigare konflikter.

Mer än hälften av Gazas kulturminnesplatser, och en tredjedel av dess moskéer har skadats eller förstörts. Andra uppskattningar är ännu högre. Här inkluderas två av Gazaremsans äldsta byggnader. För det första, den heliga och århundraden gamla Stora Omarimoskén, som nästan helt förstörts i ett flygangrepp. För det andra, det Samariska badhuset med forntida anor, som sägs härstamma från Israels bibliska stammar och som det moderna Israel paradoxalt nog bombat sönder och schaktat över. Talibanernas och ISIS förstörelse av kulturminnesmärken var länge ett huvudargument till varför de utgjorde ett globalt hot. På samma sätt har nazisternas förstörelse av judisk kultur setts som centralt i deras ambition att utrota Europas judar, vilket uppmärksammats av USA:s förintelsemuseum.

Israels attacker på sjukvården i Gaza har varit särskilt skoningslösa. Minst 94 procent av Gazas sjukhus har skadats eller förstörts. Det sista helt fungerade sjukhuset i territoriet förstördes delvis i april 2025; och i nästan hälften pågår inte längre någon verksamhet. Det är nästan samma nivå som i Jemen (50 procent) efter nio års krig, och mer än Syrien (37 procent), Ukraina (37,5 procent), och Irak (7 procent förstördes i invasionen 2003). Sjukhus, i likhet med kulturminnesmärken och skolor, är skyddsobjekt enligt krigets lagar. Attacker på sjukhus anses så förkastligt att när USA under Obama 2015 av misstag bombade ett afghanskt

sjukhus försökte Pentagon desperat hitta en ursäkt. Tre utredningar genomfördes, presidenten bad personligen om ursäkt och sexton personer straffades. Det var en stor internationell skandal. I jämförelse med detta har Israel rättfärdigat angrepp på sjukhus, i likhet med attacker på skolor och helgedomar.

Sjukvårdspersonal är också skyddade av krigets lagar. Men under två månaders krig hade Israel dödat ett större antal sjukvårdspersonal än i någon motsvarande konflikt under ett och samma år sedan 2016. Ett antal som har ökat sedan dess. Även med en låg uppskattning dödades 557 personer anställda på sjukhus mellan 7 oktober 2023 fram till 30 juli 2025; över en tredjedel av all sjukvårdspersonal som dödats globalt under de åtta år som föregick kriget. Till detta ska läggas de hundratals sjukvårdsarbetare som israeliska soldater har bortfört med våld, varav några torterats till döds i fängelser.

Under ett års krig bombade Israel i genomsnitt ett biståndsfördelningscenter var femtonde dag, en skola och sjukhus var fjärde dag, ett tältläger och andra tillfälliga bostäder varje sjuttonde timme, och någons hem var fjärde timme. Som ett resultat av detta har Israel många rekord: Flest sjukvårdspersonal dödade senaste decenniet, flest FN-personal dödade, det dödligaste kriget för biståndsarbetare och det dödligaste kriget för journalister i historien. Fler reportrar har dödats under kriget i Gaza än som totalt dödades under sju stora krig där USA varit inblandat, inklusive världskrigen och det amerikanska inbördeskriget.

En bombkampanj av ofattbar omfattning

Mycket av detta är resultatet av en ovanligt urskillningslös och intensiv bombkampanj. Utifrån en låg uppskattning har Israel släppt mer än 70 000 ton bomber över Gaza under kriget. Dessa bomber har haft samma sprängverkan som ungefär sex Hiroshimabomber, och det på ett område som är mindre än hälften så stort som Hiroshima men som har en sex gånger så stor befolkning. Den mest intensiva bombperioden var under krigets första tre månader. Under denna tid släppte Israel 25 000 ton bomber med ungefär samma sprängverkan som två Hiroshimabomber.

Det innebar att Israels förstörelse av norra Gaza under sex veckor har haft samma omfattning som bombningen av de tyska städerna Dresden, Hamburg och Köln under andra världskriget. När kriget gick in på sin tredje månad hade Israel förstört fler byggnader (33 procent) i Gaza än vad de allierade förstörde i Tysklands städer (10 procent) under tre år. Den amerikanske militärhistorikern Robert Pape, som skrivit många viktiga böcker om luftkrig under 1900-talet, har bedömt bombningen av Gaza ”som en av de största straffexpeditionerna mot civila i historien” och ”bland de 25 procent mest förödande bombkampanjerna någonsin”. Experter menar att enbart under denna tidiga period av kriget översteg förstörelsen i Gaza varje motsvarande händelse i modern tid (som har blivit synonym med total förstörelse): Aleppo i Syrien, Mariupol i Ukraina, Mosul i Irak, och Groznyj i Tjetjenien som FN en gång beskrev som ”den mest förstörda staden på jorden”. En forskare som kartlade och jämförde krigsskador under olika krig har sagt att ”bombningarnas intensitet överträffar allt inom en så kort tidsrymd”. Efter 18 månaders krig sa professor emeritus Paul Rogers, som skrivit flera böcker om modern krigföring, att Israels jämnande av Gaza med marken är ”oöverträffad efter andra världskriget” och kan bara jämföras med bombningen av Tokyo. Detta är inte förvånande givet våldsamheten i bombningen av Gaza, särskilt under krigets första tre månader. De 25 000 ton bomberna som släppts över Gaza under krigets första tre månader är mycket mer än de allierade släppte under bombningen av Hamburg (9000 ton) och Dresden (3900 ton). Bombningar som USA:s nationella museum för andra världskriget kallat för ”apokalyptiska”. Det är också mer bomber än nazisterna släppte över London under den åtta månader långa Blitzen (18 300 ton).

De 22 000 angrepp som Israel enligt egen utsago utfört inom mindre än två månader, var fler än de 13 598 angrepp som den USA-ledda koalitionen utförde mot ISIS i Irak under mer än fyra år. Israel genomförde 60 procent fler flygangrepp under en mycket kortare tid, på en yta som är en tusendel så stor som Iraks. Israels antal attacker överträffade också de drygt 17 000 attackerna på Syrien under lika lång tid, ett land som är ungefär 400 gånger större än Gaza.

Då ska man komma ihåg att de skador som tillfogades ISIS (Operation Inherent Resolve) har beskrivits som ett ”förintelsekrig”, ”svårt att förstå” och ett ”Stalingrad”.

Efter endast fem dagars krig skröt Israel om att de hade släppt 6000 bomber över Gaza. För att ge perspektiv på detta så släppte USA aldrig mer än 7000 bomber i Afghanistan under något år av kriget, vilket var ungefär samma mängd bomber som NATO släppte över Libyen under åtta månaders krig 2011. Mellan åren 2013 och 2018 fanns inget år då USA släppte mer än 4400 bomber över Afghanistan, ett land som är nästan 1800 gånger större än Gaza. Antalet bomber under Operation Inherent Resolve mot ISIS var, förutom under en månad, aldrig mer än 5000.

Efter två månaders krig i Gaza hade Israel släppt 29 000 bomber, vilket enligt chefen för fredsorganisationen Airwars har varit ”mycket högre än vad vi sett i någon annan konflikt under de senaste tjugo åren.” Ett undantag är den första månaden av Irakkriget 2004, då fler bomber släpptes, men Irak är ett mycket större land. Det är faktiskt fler bomber än USA släppte över hela världen 2016, och fler än det antal bomber Donald Trump släppte över hela världen under sina första sex månader som president.

Med nästan 500 bomber per dag, överträffar bombningen av Gaza USA:s medeltal på 46 bomber om dagen över hela världen de senaste tjugo åren. Det slår också Rysslands massiva bombkampanj mot Ukraina som under 2025 har uppgått till 367 bomber per dag, varav merparten skjuts ned av Ukraina, defensiva vapen som saknas i Gaza.

Detta skulle varit dödligt nog i sig självt. Men Israel har också använt de mest kraftfulla bomberna tillgängliga under bombkampanjen. Under de första två månadernas krig användes vid ungefär 40 procent av flyganfallen ”dumma” bomber. En andel som en vapenexpert på Pentagon kallade chockerande givet dagens normer för krigföring. Efter Vietnamkriget har USA oftast använt 227-kilos bomber, det var exempelvis den mest kraftfulla bomben som användes mot ISIS i Mosul och Raqqa. I jämförelse var 90 procent av bomberna Israel använde under första två veckors krig tyngre än 450 kilo. Israel har fällt dessa bomber, som kan döda eller skada människor inom en radie på 300 meter, och som lämnat efter sig gigantiska kratrar i marken, över marknadsplatser, flyktingläger, bostadshus och sjukhus.

Det finns inga ord

På ett plan spelar det ingen roll om Israel gör detta medvetet (även om det utan tvivel är medvetet) eller om kriget ska betecknas som ett folkmord (vilket det sannerligen är). Redan vid en snabb betraktelse av ovanstående framstår det tydligt att vad Israel gör mot Gaza, hur man än definierar det, är oacceptabelt och fruktansvärt i ett världshistoriskt perspektiv.

Det finns krig som har haft fler döda, och där en större andel av de dödade har varit civila. Det finns länder som har bombats i ännu högre utsträckning än Gaza. Andra regeringar har dödat fler barn och sadistiskt torterat dem. Andra länder har upplevt en motsvarande fysisk förstörelse och en förgiftad miljö. Sjukvårdspersonal och biståndsarbetare har dödats i andra krig och sjukhus har förstörts. Det finns andra konflikter där svält skapats medvetet.

Vad som gör att Gazakriget sticker ut från dessa konflikter och krig är inte bara att det innefattar alla dessa aspekter, utan att det är kanske det värsta exemplet på död och förstörelse de senaste decennierna, och i vissa avseenden oöverträffat i ett världshistoriskt perspektiv. Det finns skäl till att folk som har ägnat sina karriärer och liv åt humanitärt arbete i konflikter, som observatörer och/eller forskare, hela tiden sagt att de aldrig sett något så illa som det vi ser i Gaza. Det vi ser i Gaza är inte bara något hemskt som händer långt borta i världen. Kriget är ojämförligt grymt och omänskligt även i jämförelse med andra fruktansvärda konflikter och krig.

Vad vi har sett och fortsatt ser, är förintelsen av ett samhälle bestående av två miljoner människor. Den israeliska militären har förstört varje aspekt av modern civilisation, och varje grund för att upprätthålla mänskligt liv i Gaza. Och nu ser vi en gradvis men tilltagande massdöd av folket som levde där en gång genom svält, sjukdomar och mord. <<

Artikeln publicerades ursprungligen i Jacobin 5:e augusti 2025.
Översättning *Mattias Börjesson.*

TORKIL LAUESEN

Imperialismens slut som kapitalismens slut

Med begreppet den ”huvudsakliga motsättningen” som mitt analytiska verktyg[1] och ”ojämlikt utbyte” som min teori om imperialism[2], kommer jag att presentera imperialismens historia i en mycket koncentrerad form, från kolonial imperialism, via nykolonial imperialism och nyliberal imperialism, till den nuvarande förnyade geopolitiska kampen och de kriser som denna innebär för det kapitalistiska produktionssättet.

Kolonialism & kapitalismens födelse

Det var Lenin som 1917 introducerade begreppet ”imperialism” i sin bok *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*.[3] Men imperialismen, i form av kolonialism, är lika gammal som kapitalismen själv.

Kapitalismens födelse och skapandet av den moderna världen var en och samma process, som sträckte sig från de italienska stadsstaterna under mitten av 1400-talet, via Europas kolonisering av världen under de följande århundradena, och avslutades med genombrottet för den industriella kapitalismen i Storbritannien i början av 1800-talet. Det var en process av kolonial exploatering och bosättarkolonialism som skapade europeiska satelliter i Nordamerika, Australien, Nya Zeeland, Algeriet, Rhodesia och Sydafrika, där ursprungsbefolkningen trängdes undan och utrotades.

Ett överförande av värde – själva kärnan i imperialismen – var en nödvändig och integrerad del av den industriella kapitalismens uppgång i Europa. Silver och guld från Latinamerika blev de mynt som satte fart på den kapitalistiska tillverkningen i nordvästra Europa, den så kallade ursprungliga ackumulationen. Socker, kaffe, kakao, tobak, te och bomull – alla koloniala produkter – producerade av slavar och superexploaterad arbetskraft och konsumerade i Europa och Nordamerika, var del av en global ackumulationsprocess som polariserade världssystemet i en centrum–periferistruktur.

Staterna i den globala kärnan tillhandahöll de politiska och militära ramarna för imperialismen. Genom interimperialistiska krig har vi bevittnat växlande hegemoniska staters uppgång och fall inom kapitalismen.

Vid 1880-talet hade denna ojämlika relation mellan centrum och periferi cementerats. Endast existensminimum – eller mindre – betalades ut i kolonierna, medan lönerna började stiga i centrum som en följd av facklig kamp. Den europeiska emigrationen i form av bosättarkolonialism minskade avsevärt den ”industriella reservarmén”, vilket skapade bättre förutsättningar för de kvarvarande arbetarnas lönekamp; och superprofiter från den koloniala exploateringen gjorde det möjligt för kapitalet att tillmötesgå fackföreningarnas krav, inom ramarna för en fortsatt lönsam kapitalackumulation.[4]

Den europeiska kapitalismen omslöt världen och expanderade den internationella handeln genom att importera råvaror och jordbruksprodukter och exportera industrivaror. De låga lönerna i kolonierna och den stigande lönenivån i centrum innebar ett ojämlikt värdeutbyte när varor handlades på världsmarknaden.

Mekanismen för ojämlikt utbyte kan förklaras inom ramen för marxistisk värdeteori. Varans karaktär är inte bara dubbel i form av bruksvärde och bytesvärde. Själva bytesvärdet har också en dubbel natur. Dess storlek kan mätas på två olika sätt. Antingen externt som varornas marknadsbytesförhållande: två rockar för en stol, motsvarande till exempel 100 dollar – ett marknadspris. Eller inneboende, mätt som

kvantiteten samhälleligt nödvändigt abstrakt arbete – ett antal timmar på en viss kompetensnivå.[5]

Priset på varor tenderar att globaliseras, men inte priset på arbetskraften – lönen. Historiskt växte löneskillnaden mellan centrum och periferi under 1900-talet, från i genomsnitt 3:1 år 1900, till 10:1 idag.

Den imperialistiska värdeöverföringen är avgörande för att kapitalismen ska fungera. Den löste det grundläggande problemet med överproduktion inom kapitalismen, som Marx skrev:

> *Överproduktionen är specifikt betingad av den allmänna lagen för kapitalets produktion: att producera till gränsen som sätts av produktivkrafterna, det vill säga att exploatera största möjliga mängd arbete med det givna kapitalet, utan hänsyn till marknadens faktiska gränser eller de behov som understöds av betalningsförmåga.*[6]

Å ena sidan behöver kapitalisterna hålla lönerna så låga som möjligt för att kunna göra så stora vinster som möjligt. Å andra sidan utgör lönerna en betydande del av den köpkraft som krävs för att realisera vinsten genom försäljning.

Kolonial imperialism (1500–1945)

Imperialismen blev den historiska lösningen på problemet med otillräcklig köpkraft, först i form av kolonialism. Marx skrev:

> *Ju mer den kapitalistiska produktionen utvecklas, desto mer tvingas den att producera i en skala som inte har något att göra med den omedelbara efterfrågan utan beror på den ständiga expansionen av världsmarknaden.*[7]

Öppnandet av nya marknader i Afrika och Asien samt exporten av kapital till Amerika utlovade att tillfälligt skjuta upp kapitalismens förestående kollaps. Men lättnaden skulle inte bli långvarig. Den slutliga följden av en sådan expansion av kapitalismen skulle bara bli mer ackumulation och en ny, ännu värre överproduktionskris.

Marx förutsägelser visade sig vara felaktiga. Inte därför att hans analys av kapitalismen var fel: Det kapitalistiska systemet, så som det fungerade fram till mitten av 1900-talet, plågades av allt värre kriser. Men det Marx inte förutsåg var att det europeiska proletariatets kamp för bättre levnadsvillkor skulle initiera en ny form av imperialistisk ackumulation, som i sin tur skulle vitalisera den globala kapitalismen. På detta specifika sätt fann historien en väg där den kapitalistiska produktionsformens inneboende motsättning tillfälligt löstes på global skala. Superexploateringen i periferin säkrade profitkvoten, och den stigande lönenivån i centrum skapade en konsumtionskraft som realiserade vinsten genom varuförsäljning. Uppdelningen av världen i ett centrum och en periferi lade grunden för kapitalismens tillväxt och långvarighet, med en dynamisk utveckling av produktivkrafterna i centrum, samtidigt som samma utveckling blockerades i periferin.

Därmed fanns inget ”behov” av – och inga framgångsrika – revolutioner i centrum; där hade kapitalismen inte ”spelat ut sin roll”. I periferin däremot urholkade kapitalismen de förkapitalistiska produktionssätten, men utvecklingen av produktivkrafterna blockerades av superexploatering och värdeflödet mot centrum. Endast en revolutionär process kunde få de ekonomiska hjulen att börja snurra igen, genom att initiera utvecklingen av ett ”övergående produktionssätt” på vägen mot socialism. Det måste vara ”övergående” eftersom världssystemet som helhet dominerades av kapitalismen. Den bristande utvecklingen av produktivkrafterna i periferin och det fientliga världssystemet hindrade en övergång till en mer avancerad socialistisk modernitet. Detta är historien om de sovjetiska och kinesiska revolutionerna, och andra av Tredje världens försök att utveckla socialism under 1900-talet.

Å ena sidan var revolutionära rörelser i dessa länder tvungna att försvara sin hårt vunna statsmakt. Å andra sidan behövde de inkorporera sina länder med det omgivande kapitalistiska världssystemet för att utveckla ländernas produktivkrafter. Dessa övergångsstater tvingades kryssa mot vinden och navigera de föränderliga motsättningarna i världssystemet genom hela 1900-talet. Från kolonialism till nykolonialism till nyliberal globalisering.[8]

Kolonialismen var endast en tillfällig lösning,

eftersom den skapade problem för den fortsatta utvecklingen av det kapitalistiska produktionssättet. De administrativa och militära kostnaderna för att driva ett kolonialt imperium blev en allt tyngre börda för statsbudgeten. Uppdelningen av världssystemet i kolonialimperier, styrda av olika europeiska makter, med Storbritannien som övergripande hegemon, gav upphov till intensiv interimperialistisk rivalitet. Växande kapitalistiska makter som Tyskland och USA hade mycket begränsad tillgång till råvaror, arbetskraft och marknader inom de brittiska, franska, nederländska och belgiska kolonialimperierna. Förskjutningar i den ekonomiska balansen mellan de imperialistiska länderna kunde endast lösas genom konflikter om direkt kontroll över territorier – en revidering av världssystemet. Världen fick genomlida två stora interimperialistiska krig innan USA kunde träda fram som den nya hegemoniska makten i världssystemet, och kolonialismen kunde omvandlas till nykolonialism, vilket tillfälligt löste de imperialistiska motsättningarna kring direkt territoriell kontroll.

Nykolonial imperialism (1945–1975)

Under de trettio åren efter andra världskriget var USA den dominerande aktören i tre centrala motsättningar:

- USA mot de gamla kolonialmakterna (England, Frankrike, Tyskland, Japan).
- USA mot det socialistiska blocket (Sovjetunionen, Österuropa, Kina).
- USA mot Tredje världen.

USA mot kolonialmakterna

Med USA:s hegemoni blev kapitalismen avsevärt mer transnationell. Många internationella avtal undertecknades och ekonomiska, politiska och militära institutioner grundades för att administrera den expanderande globala kapitalismen. Det internationella finans- och banksystemet omorganiserades genom Bretton Woods-avtalet, vilket gjorde den amerikanska dollarn till ”världsvaluta” och befäste USA:s ledande globala position. USA etablerade också ett globalt nätverk av omkring 800 flott- och flygbaser i 177 länder. Dessa möjliggjorde för den amerikanska regeringen att ingripa militärt nästan var som helst i världen med mycket kort varsel. Vid slutet av andra världskriget hade USA demonstrerat kärnvapnens makt i Hiroshima och Nagasaki. Efter kriget ledde USA världens mäktigaste militära allians, NATO, som grundades i Washington, D.C. 1949. Det amerikanska kapitalet krävde ”fri företagsamhet” och pressade de europeiska kolonialmakterna att ge upp sina kolonier i Asien och Afrika och öppna dem för amerikanskt kapital. (Latinamerika hade redan behandlats som USA:s exklusiva bakgård sedan Monroe-doktrinen 1823). Kort sagt var USA från 1950-talet till 1970-talet den oomstridda ledaren för en alltmer globaliserad kapitalism.

USA mot övergångsstaterna

Motsättningen mellan USA och övergångsstaterna ledda av Sovjetunionen intensifierades efter andra världskriget. Kommunistiska motståndsrörelser – både i Europa och i kolonierna – hade spelat en viktig roll i kampen mot axelmakterna. Österuropas länder hade befriats från tysk kontroll i slutet av kriget av Röda armén, och Östtyskland, Polen, Ungern, Tjeckoslovakien, Bulgarien och Rumänien förklarades som folkrepubliker i slutet av 1940-talet. Jugoslavien och Albanien hamnade också under kommunistisk kontroll. Viktigast var att Kina blev en folkrepublik under Kommunistpartiets ledning 1949. I praktiken spärrade det socialistiska blocket av västkapitalismen från ungefär en tredjedel av världen.

USA mot Tredje världen

Denna motsättning var inte ny. USA hade länge spelat en imperialistisk roll i Central- och Sydamerika, Karibien och Filippinerna. Men med avkoloniseringen och nykolonialismen blev motsättningen mer framträdande. Det globala nätverket av amerikanska flott- och flygbaser etablerades inte bara för att bekämpa kommunismen, utan också för att öka USA:s inflytande i Tredje världen.

Vid Bandungkonferensen 1955 betonade många asiatiska och afrikanska länder vikten av självständighet från både öst och väst samt utvecklingen av sina nationella ekonomier. Iran nationaliserade sin oljeindustri 1951; Egypten tog kontroll över Suezkanalen 1956; Irak natio-

naliserade sin oljeindustri 1958. I länder från Vietnam, Thailand och Filippinerna till Angola, Algeriet, Kuba och Guatemala var anti-imperialistiska befrielserörelser på offensiven. Om de segrade skulle imperialismens räckvidd krympa ytterligare. Med andra ord måste de bekämpas.

USA:s hållning till avkoloniseringen präglades därför av två inställningar:
(1) kravet på avkolonisering i kontexten av motsättningen ”USA mot de gamla kolonialmakterna”;
(2) att regeringarna i de nybildade självständiga länderna måste passa in i USA:s ekonomiska, strategiska och politiska planer i kontexten av motsättningen ”USA mot det socialistiska blocket”.

Efter andra världskriget och den efterföljande vågen av avkolonisering föddes över hundra nya nationer. Men dessa länder var inte stora som Sovjetunionen och Kina, där en mer diversifierad ekonomi, jordreformer och planekonomi gjorde det möjligt att bygga livskraftiga nationella ekonomier.

Den internationella arbetsdelningen under nykolonialismen var lik den under tidigare kolonialism. Det som nu kallades Tredje världen levererade råvaror, jordbruksprodukter och vissa arbetsintensiva lågteknologiska industriprodukter. De imperialistiska länderna var fortfarande centrum för industriproduktion. Men denna position upprätthölls genom råvaror – framför allt råolja – som till stor del utvanns från Tredje världen.

De flesta av de nybildade självständiga länderna i Tredje världen förblev beroende av internationell export för att överleva. De fastnade i beroende och exploaterades genom ojämlikt utbyte. För att få utländsk valuta för att importera teknologi tvingades de exportera sina råvaror och jordbruksprodukter till världsmarknadspriser. Den politiska självständigheten ledde i de flesta fall till kapitalistiska tillämpningar av ”utvecklingsekonomi”, vilket resulterade i enorm skuldsättning och en återgång till en exploaterad position i den globala kapitalismen.

Nyliberal imperialism (1975–2008)

Liksom i fallet med kolonialismen löste inte heller nykolonialismen motsättningen i det kapitalistiska produktionssättet, utan skapade enbart nya motsättningar. Den blockerade utvecklingen i periferin gav upphov till ett stadigt motstånd mot kapitalismen. Sovjetunionen, Östeuropa och Kina lyckades hålla delar av världssystemet utom räckhåll för kapitalet. Nationella befrielserörelser i Tredje världen hade ambitionen att förvandla nationell befrielse till ekonomisk befrielse från imperialismen och dra sig ur det kapitalistiska centrumets kontroll. De krävde alla en ny världsordning. Utöver detta krävde arbetarklassen i det globala Nord, organiserad i reformistiska partier som ofta innehade statsmakten, en större del av kakan. Den nykoloniala förvaltningen av imperialismen kom under ökande press i början av 1970-talet och kulminerade i ”oljekriserna” med ekonomisk stagflation, orsakad av att OPEC – organisationen för oljeproducerande länder – plötsligt fyrdubblade oljepriset.

Den imperialistiska aspekten i motsättningen utvecklades emellertid också under decennierna efter andra världskriget. Det kapitalistiska produktionssättet var fortfarande dynamiskt och kunde generera en kraftfull motoffensiv i form av nyliberal globalisering.

Kapitalet koncentrerades i multinationella företag baserade i USA, Västeuropa och Japan, som i allt högre grad agerade transnationellt och etablerade filialer i andra länder för att säkra tillgång till råvaror och marknader. Multinationella företag omfamnade nyliberalismen eftersom den lovade att minska trycket från nationalstatliga regleringar på investeringar, handel, arbetsvillkor och skatter; de ville gå från att vara multinationella till att bli globala, inte bara vad gäller investeringar och handel, utan även själva produktionsprocessen. De ville expandera exploateringen av låglönearbete från råvaru- och jordbruksproduktion till alla sektorer av industriell produktion och tjänster, och de ville integrera hundratals miljoner nya proletärer från övergångsstater och det globala Syd i globala produktionskedjor.

Den nyliberala globaliseringen hade inte varit möjlig utan en viss utveckling av produktivkrafterna, särskilt inom transport, informationshantering och kommunikation. Införandet av standardiserade containrar, som enkelt kunde flyttas från fartyg till tåg och lastbilar, var en sådan innovation. Kostnaderna för långväga sjötransporter minskade med 97 procent. Sedan 1980 har containertransporter till sjöss vuxit med 1 550 procent.[9] Utvecklingen av datorer, mobiltelefoner, internet och andra former av kommunikationsteknologi gjorde det möjligt att styra och kontrollera produktionen över långa avstånd och i detalj. De gjorde det möjligt att dela upp produktionsprocessen i många steg som inte behövde vara geografiskt sammankopplade. Komponenter till en bil eller en dator kunde produceras och monteras i många olika länder. Det avgörande blev priset på produktionsfaktorerna – oberoende av geografisk plats – och viktigast av allt var priset på arbetskraft. Genom utvecklingen av produktivkrafter inom produktion och transport blev den geografiska kopplingen mellan produktions- och konsumtionsort också av mindre betydelse. Länder i det globala Syd kunde nu industrialiseras, utan att vara beroende av den inhemska marknadens köpkraft, genom att exportera till det globala Nord.

Det nyliberala genombrottet skedde när liberala tankesmedjor och lobbyister från multinationella företag knöt band med konservativa politiska krafter. I England satte Margaret Thatcher genast igång med att skära ner i välfärdsstaten, privatisera statliga företag och på alla sätt försöka begränsa fackföreningsrörelsens inflytande. När Ronald Reagan vann presidentvalet i USA 1981 markerade det ett globalt genombrott för nyliberalismen. Den nyliberala statens främsta prioritet är att säkra de bästa möjliga villkoren för kapitalet, i konkurrens med andra stater i världssystemet. Frigjort från statens kontroll över kapitalflöden och handel samt fackföreningarnas makt kunde kapitalet initiera en ny omvandling av den globala arbetsdelningen.

Den huvudsakliga motsättningen i den nyliberala globaliseringen blev det transnationella kapitalets försök att underminera nationalstatens gränser kontra nationalstaternas strävan att styra samhället, inklusive ekonomin, inom sina gränser. Under de första decennierna av denna process var det transnationella kapitalet den dominerande parten. Nyliberalismen innebar en global ekonomisk, politisk och kulturell integration på kapitalets villkor. Investeringar, valuta- och värdepappershandel mångdubblades, i en ständig kasinokapitalism. Den nyliberala globaliseringen utlöste en snabb utveckling av produktivkrafterna, både kvalitativt och kvantitativt, i form av industrialisering av det globala Syd - särskilt Asien - vilket integrerade hundratals miljoner nya proletärer i världsekonomin.

Den nya globala arbetsdelningen

Under de senaste fyrtio åren har det skett en grundläggande förändring i den globala arbetsdelningen. På 1950-talet utgjorde industrivaror endast 15 procent av den samlade exporten från alla länder i Tredje världen. År 2009 hade siffran stigit till 70 procent.[10] Totalt ökade den globala arbetskraften inom den kapitalistiska produktionen från 1,9 till 3,1 miljarder människor mellan 1980 och 2011. Det är en ökning med 61 procent. Tre fjärdedelar av denna arbetskraft lever i det globala Syd. Tillsammans står Kina och Indien för 40 procent av världens arbetskraft.[11] Efter Sovjetunionens kollaps integrerades de sovjetiska republikerna och länderna i Östeuropa i den globala kapitalistiska marknaden. År 1980 var antalet industriarbetare i det globala Syd och det globala Nord ungefär lika stort. År 2010 fanns det 541 miljoner industriarbetare i det globala Syd, medan endast 145 miljoner återstod i det globala Nord.[12] Tyngdpunkten för den globala industriproduktionen ligger inte längre i det globala Nord, utan i det globala Syd. Världen delades in i producent- och konsumentnationer.

Den "glada" och den "sura" smileykurvan

Den nya internationella arbetsdelningen tar sig inte bara uttryck i globala produktionskedjor, utan också i globala värdekedjor. I dessa globala värdekedjor möter vi återigen de dubbla formerna för att mäta bytesvärdet, utvecklad på global nivå. Å ena sidan har vi bildandet av globala marknadspriser. Å andra sidan bytesvärdet för varan mätt i den samhälleligt nödvändiga

arbetstid som krävs för att producera den. Det senare kan kvantifieras som arbetskraftens pris – timlönen. I denna alltmer globaliserade kapitalism har vi en situation där priserna på varor tenderar att globaliseras, med undantag för en vara – arbetskraften – vars pris skiljer sig med ungefär en faktor 1:10 mellan det globala Syd och Nord.

Vi kan visualisera skillnaden mellan de två formerna av bytesvärde. Den ena, en ”glad” smileykurva, visar det värde som adderas längs en produktionskedja och som genererar varans marknadspris. Den andra, en ”sur” smileykurva, visar det värde som adderas i varje steg av produktionskedjan i termer av det globaliserade värdet av arbetskraften.

I nyliberal ekonomisk teori beskrivs bildandet av marknadspriset, exempelvis på en dator, som en produktionskedja där varje steg adderar ”värde” till produkten. Processen finansieras, styrs och kontrolleras av varumärkesägande företag, huvudsakligen belägna i det globala Nord. I de första stegen hanteras forskning, utveckling och design i Nord. Här är lönerna och kostnader höga, därför adderas mycket ”värde”, och kurvan börjar på en hög nivå. Sedan flyttas produktionskedjan till Syd, där låglönearbete producerar komponenterna och monterar produkten; här adderas lite ”värde”, och kurvan faller. Slutligen, när produkten återvänder till Nord för varumärkeshantering och marknadsföring, adderas återigen mycket ”värde”. I nyliberal teori betyder lägre löner mindre ”värdeaddering”. Därför får ”värdeadderingskurvan” i en global produktionskedja som går från Nord till Syd och tillbaka formen av en ”glad” smiley.[13]

Men detta är inte en kurva över ”värdeaddering” i marxistisk mening, utan en kurva som illustrerar bildandet av marknadspriset. Den visualiserar inte värdet mätt i den samhälleligt nödvändiga tid det tar att producera produkten. Om vi tillämpar Marx värdebegrepp ser kurvan annorlunda ut. Om man ritar en kurva för värdeadderingen under produktionen av en dator eller ett par sneakers enligt Marx’ teori, får den formen av en ”sur” smiley, raka motsatsen till den kurva som nyliberala ekonomer ritar. Detta betyder inte att den ”glada” smileykurvan är fel. Den illustrerar helt enkelt prisskapandet, medan den ”sura” smileyn illustrerar värdeskapandet i termer av arbetstid. Anledningen till att arbete i det globala Syd är mycket billigare än i Nord är inte att arbetet i Syd skapar mindre värde. Anledningen är att arbetarna i Syd är mer förtryckta och exploaterade.

Under den nyliberala globaliseringen nådde värdeöverföringen genom ojämlikt utbyte nya höjder. En ny studie av Jason Hickel, Morena Hanbury Lemos och Felix Barbour har kvantifierat omfattningen av detta ojämlika utbyte:

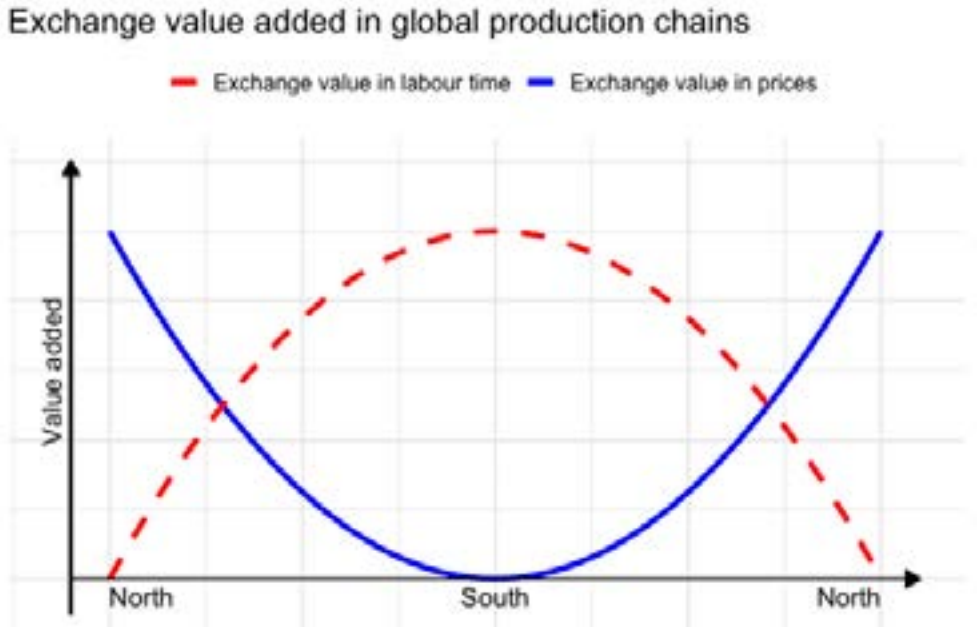

Vi finner att det globala Nords ekonomier år 2021 nettoapproprierade 826 miljarder timmar förkroppsligat arbete från det globala Syd, över alla kompetensnivåer och sektorer. Lönevärdet av detta nettoapproprierade arbete motsvarade 16,9 biljoner euro i nordliga priser, justerat för kompetensnivå. Denna appropriering fördubblar i stort sett den arbetsmängd som är tillgänglig för konsumtion i Nord, men tömmer Syd på produktiv kapacitet som istället skulle kunna användas för lokala mänskliga behov och utveckling. Ojämlikt utbyte drivs delvis av systematiska löneskillnader. Vi finner att lönerna i Syd är 87–95 % lägre än lönerna i Nord för arbete av lika kompetens. Medan arbetare i Syd bidrar med 90 % av det arbete som driver världsekonomin, får de endast 21 % av den globala inkomsten. [14]

Om man tar historisk ackumulation i beaktande är dessa siffror tillräckliga för att förklara den globala klyftan mellan rika och fattiga länder.

Men liksom i fallet med nykolonialismen löste inte heller den nyliberala globaliseringen motsättningarna i det kapitalistiska produktionssättet. Det var en form där kapitalismen kunde utvecklas under en viss tid, men som återigen skapade ett nytt mönster av motsättningar.

Nationalstaten gör comeback

Nyliberalismen gav kapitalismen trettio gyllene år med höga vinster för kapitalet och billiga varor för konsumenterna i det globala Nord. Men motsättningar utvecklas, och deras aspekter står i ständig kamp. Kort sagt var det oundvikligt att nyliberalismen skulle möta motstånd.

När den nyliberala globaliseringen utvecklades blev de negativa konsekvenserna allt tydligare, både i det globala Syd och Nord. Utflyttningen av industrin innebar förlust av arbetstillfällen och lönestagnation. Privatisering urholkade den kapitalistiska välfärdsstaten. Global ojämlikhet och imperialistiska krig i Mellanöstern ledde till miljoner flyktingar som i Nord uppfattades som konkurrenter om både löner och sociala tjänster, inte minst av de samhällsgrupper som hade drabbats hårdast av välfärdssystemets erosion. För en stor del av befolkningen i det globala Nord väckte pressen på löner, välfärdsstatens urholkning och ”migrationsproblemet” nostalgi för den starka nationalstaten, som en sköld mot globaliseringens destruktiva krafter. Högernationalistisk populism blev den politiska trend som vann på motståndet mot den nyliberala globaliseringens konsekvenser i Nord: Le Pen i Frankrike, Alternative für Deutschland i Tyskland, Brexit i Storbritannien, och till viss del Trump i USA.

I Syd möttes de ”strukturanpassningar” som nyliberalismen krävde också av motstånd, ofta i form av vänsterpopulism. Finanskrisen 2008 förstärkte ytterligare kraven på statlig kontroll över kapitalet, både i Nord och Syd. Balansen i den huvudsakliga motsättningen började tippa mot nationalism och nationalstatens återkomst.

Dock utmanade ett specifikt nationellt projekt den nyliberala globaliseringen och USA:s hegemoni mer än andra. Å ena sidan resulterade nyliberal globalisering i en ökad värdeöverföring till Nord. Å andra sidan började den enorma utvecklingen av de produktiva krafterna i Syd att vända på spelplanen. I sin iver att maximera vinsterna genom utflyttning av industriell produktion till låglöneländer industrialiserade det transnationella kapitalet Syd, och överförde teknik och kunskap, vilket förändrade den ekonomiska maktbalansen i världssystemet. Kinas uppgång som världens ledande industrimakt har brutit den polariserande dynamiken mellan centrum och periferi, för första gången på tvåhundra år.

Mellan 1979 och 2018 var Kinas genomsnittliga årliga tillväxttakt 9,5 %, beskriven av Världsbanken som ”den snabbaste långvariga expansionen av en större ekonomi i historien.”[15] Kina blev världens ledande industriproducent. Finanskrisen blev en väckarklocka för Kinas ledning – insikten att nyliberalismen inte längre var en dynamisk kraft för att utveckla de produktiva krafterna, utan snarare ett problem i form av ekonomisk stagnation, social ojämlikhet och miljöförstöring. Den nyliberala globala kapitalismens glansdagar var över. Kina gick från strategin ”några blir rika först” till ”gemensamt välstånd” och fattigdomsbekämpning på landsbygden, samt från exportberoende av Nord till ökad handel inom Syd och en expan-

derande hemmamarknad. Lönerna i Kina har ökat från omkring 1 dollar per timme 2005 till över 8 dollar per timme. Detta har inneburit en ökande motsättning mellan Kinas nationella utvecklingsprojekt och global kapitalism. Högre löner innebär minskade vinster för västerländska företag som verkar i Kina och reducerar deras möjlighet till ojämlikt utbyte.

Kinas möte med nyliberalismen skiljer sig åt från Rysslands, resten av Asiens, Afrikas eller Latinamerikas. Dessa regioner tvingades genom ”strukturanpassningar” att öppna sina ekonomier för exploatering av transnationella bolag. Kina däremot behöll sitt nationella projekt intakt (”socialism med kinesiska särdrag”). Deng Xiaopings kung-fustrategi mot nyliberalismen var att böja sig för trycket från den kapitalistiska offensiven utan att bryta kommunistpartiets makt. Därefter att använda nyliberalismens dynamiska kraft mot sig själv, genom att låta den utveckla Kinas produktiva krafter. Politiken stod hela tiden över ekonomin. Kina hade den organisatoriska, sociala och politiska kapaciteten att använda tekniköverföringen för att utveckla förutsättningarna för att röra sig mot socialismen. Genom Kinas uppgång och utvecklingen av ett multipolärt världssystem genomgår världen en djupgående förändring.

På 1970-talet krävde Tredje världens stater en ny världsordning – idag bygger de den. På 1970-talet kunde härskarklassen lansera en kraftfull motoffensiv i form av nyliberal globalisering. Idag är härskarklassen förvirrad; de kan inte längre styra på det gamla sättet. USA är fortfarande en farlig hegemon rent militärt, men Syd är på en ekonomisk offensiv. Medan Tredje världens omvandlande kraft på 1970-talet baserades på ”den revolutionära andan” – det ideologiska försöket att dominera den ekonomiska utvecklingen – är det globala Syds omvandlande kraft idag baserad på dess ekonomiska styrka.

Geopolitiskt imperialism

Med den nyliberala globaliseringens kris, USA:s hegemoni i nedgång, Kinas uppgång och utvecklingen av ett multipolärt världssystem har vi nått en punkt där den kapitalistiska produktionsformen inte längre är det mest effektiva sättet att utveckla de produktiva krafterna, utan har blivit irrationell – den förstör både mänskligt liv och jorden.

Samtidigt har den övergångsform av produktion som utvecklats i kapitalismens skugga visat sig vara mer effektiv för att utveckla produktivkrafterna. Investeringar i den statligt ägda sektorn i Kina ökar återigen, och strategiskt koordinerad statlig planering har, enligt *The Australian Strategic Policy Institute*, gjort Kina ledande inom 57 av 64 kritiska teknologier under perioden 2019–2023.[16] Dessa teknologier sträcker sig från försvar, rymd, energi, miljö, artificiell intelligens, bioteknik, robotik, cyber- och datorteknik, avancerade material till nyckelområden inom kvantteknologi. USA kan inte längre konkurrera med Kina, som håller på att bli världens ledande innovativa ekonomiska makt.

Det globala handelsmönstret är under omvandling. Efter hundra år minskar handeln mellan Nord–Syd, medan handeln mellan Syd–Syd ökar. Detta manifesteras i utvecklingen av transport- och infrastrukturprojekt i det globala Syd som underlättar detta nya handelsmönster. Den globala värdeöverföringen genom ojämlikt utbyte från Syd till Nord har börjat minska för första gången på 150 år. Handelsstrukturens omvandling åtföljs av förändringar i världssystemets finans- och banksfär. Alternativ till Bretton Woods-institutionerna – Världsbanken och IMF – utvecklas i BRICS-kontexten. Detta ger det globala Syd möjligheter att investera och handla i egna valutor istället för i dollar, och att låna pengar utan krav på strukturanpassningar och andra politiska villkor. Staterna i det globala Syd vinner därmed ekonomiskt utrymme och möjligheter att inta en antiimperialistisk hållning.

När USA förlorar sin ekonomiska överlägsenhet har landet vänt sig till politiskt tryck och militära medel i en geopolitisk kamp om dominans. USA stärker de gamla militärallianserna och bygger nya i ett försök att omvandla sin militära makt till förnyad ekonomisk dominans. USA drar in Europa – och därmed också Sverige – i en konfrontation med Ryssland, Kina och det globala Syd i allmänhet. NATO-medlemskap är ingen à la cartemeny; Europa måste svälja hela den amerikanska menyn, inklusive USA:s politik i Mellanöstern och Fjärran Östern.

Trumps MAGA-strategi

Eftersom USA inte längre kan upprätthålla sin hegemoni genom ekonomisk överlägsenhet, använder landet i stället sitt inflytande över globala finans- och bankinstitutioner i denna konfrontation. I stället för den tidigare nyliberala konkurrensen används ekonomin som vapen genom handelskrig, sanktioner och blockader.

Trump försöker utnyttja USA:s ställning som världens största konsumentmarknad som ett verktyg för att pressa fram tribut från övriga världen i form av tullar för att få tillträde till den amerikanska marknaden. Denna press backas upp av olika former av politiska och militära hot.

USA har haft underskott i både handelsbalansen och statsbudgeten sedan början av 1970-talet. Båda har nu nått astronomiska nivåer. Dessa underskott är ett uttryck för USA:s nedgång som produktiv nation och dess förvandling till en parasitär konsumentnation baserad på finansialisering.

Anledningen till att USA har kunnat göra detta är dess kontroll över det globala finansiella systemet. Efter andra världskriget lyckades USA, genom Bretton Woods-institutionerna, göra dollarn till världens handelsvaluta. Internationell handel, till exempel oljehandel, avräknas i dollar även om USA inte är direkt involverat i affären. Detta är orsaken till att alla världens centralbanker måste ha dollarreserver. Sedan början av 1970-talet har USA tryckt dollar utan täckning i produktion eller motsvarande guldreserver för att finansiera sitt handels- och budgetunderskott.

På grund av USA:s militarisering av finansinstitutionerna söker nu det globala Syd avdollarisering. Detta har mötts av Trumps hot om strafftullar mot varje stat som driver avdollarisering. Problemet för USA är att det är lättare för det globala Syd att klara sig utan amerikanska konsumenter än det är för de amerikanska konsumenterna att klara sig utan exploateringen av låglönearbete i det globala Syd. Trumps tullar, ekonomiska sanktioner och blockader bidrar till en erosion av den nyliberala världsmarknaden. Detta är ett enormt problem för länder som Sverige, som är beroende av en öppen global marknad.

Trumps politik – hur märklig den än kan verka – svarar mot ett verkligt problem: Att USA inte längre har den ekonomiska överlägsenheten som krävs för att upprätthålla sin hegemoni. Trumps krav på att EU ska bidra till finansieringen av USA:s militärapparat är ett exempel på detta problem. Hans vilja att annektera Grönland, Kanada och Panamakanalen har också en egen logik i att säkra USA:s kontroll över sina tre omgivande världshav, och därmed befästa sin position i konfrontationen med Kina och Ryssland.

Europeiska unionen – och därmed även Sverige – har valt att ställa sig bakom USA:s hegemoni i hopp om att NATO-alliansen ska kunna upprätthålla västvärldens privilegierade ställning i världssystemet. I dag upprepar de skandinaviska socialdemokratierna, och till och med den parlamentariska vänstern, samma misstag som socialisterna i Andra internationalen gjorde 1914 – de röstar för upprustning, vilket leder in i ett världskrig. Genom att stödja NATO identifierar de sig med de imperialistiska nationalstaternas intressen.

På grund av världssystemets instabilitet är det svårt att förutse framtiden, även på kort sikt. En sak är dock säker: Krisen för det kapitalistiska produktionssättet kommer att fördjupas: ekonomiskt, politiskt och ekologiskt.

Vi lever i dramatiska och farliga tider. Vi kan inte utesluta storskaliga krig. I värsta fall ett kärnvapenkrig. Vi kan inte heller utesluta en klimatkollaps vid seklets slut om vi inte lyckas förändra produktionssättet. De kommande årtiondena blir avgörande, inte bara i kampen mot kapitalism och imperialism – utan för mänskligheten och planetens framtid.

Som Immanuel Wallerstein menade tror jag att 2000-talet är kapitalismens slutspel. I sin sista reflektion innan han dog 2019 skrev Wallerstein: ”Jag tror att det finns 50–50 chans för en transformerande förändring, men bara 50–50.”[17] Men utgången är inte en fråga om att singla slant – den beror på människorna, på oss. Kapitalismens strukturella kris innebär att systemet är i obalans och att konjunkturer inte kommer i regelbundna vågor, utan i plötsliga, okontrollerbara och djupa svängningar. Detta är omständigheter där aktören – de subjektiva revolutionära krafterna – kan göra skillnad.

Avslutning

Den grundläggande motsättningen inom kapitalismen – mellan imperativet att expandera produktionen och bristen på konsumtionskraft – fann en historisk form som möjliggjorde dess fortsatta existens genom värdeöverföring från periferin till den imperialistiska kärnan. Imperialismen förlängde kapitalismens livslängd med två århundraden. Men imperialismen var inte den slutliga lösningen på kapitalismens motsättningar, utan skapade istället en rad nya huvudmotsättningar. Vi har sett hur imperialismens former har förändrats – från kolonialism till USA-ledd nykolonialism, nyliberal globalisering och fram till dagens geopolitiska kamp.

Dessa omvandlingar har drivits fram av de skiftande huvudmotsättningarna: Interimperialistisk rivalitet, USA-ledd imperialism kontra Tredje världen, transnationellt kapital kontra nationalstaten, och den nuvarande nedgången för USA:s hegemoni kontra Kinas uppgång och en multipolär världsordning.

Imperialismen befinner sig i kris, värdeöverföringen minskar och den hegemoniska makten kan inte längre styra på det gamla sättet – detta markerar kapitalismens slut. Lenin definierade imperialismen som kapitalismens högsta stadium, vilket innebär att imperialismens slut också implicerar kapitalismens fall. <<

Noter:

1 Lauesen, Torkil. 2020. *The Principal Contradiction*. Montreal: Kersplebedeb.

2 Emmanuel, Arghiri. 1972. *Unequal Exchange – a study of the Imperialism of Trade*. New York: Monthly Review Press.

3 Lenin, V.I. 2024 [1917]. *Imperialismen som Kapitalismens Högsta Stadium*. Göteborg: Bokförlaget Stormklockan.

4 Lauesen, Torkil. 2018. *The Global Perspective*. Montreal: Kersplebedeb: 60-67.

5 Marx, Karl. 1969. [1867]. *Kapitalet: Kritik av Den Politisk Ekonomin: Första Boken*. Lund: Bo Cavefors Bokförlag: 55.

6 Marx, Karl. 1975 [1861]. "Economic Manuscripts, 1861–63: Theories of Surplus Value." I *Karl Marx & Frederick Engels: Collected Works*, Volume 32. Moscow: Progress Publishers: 80

7 Marx, Karl. 1975 [1861]. "Economic Manuscripts, 1861–63: Theories of Surplus Value." In Karl Marx & Frederick Engels: Collected Works, Volume 32. Moscow: Progress Publishers: 101

8 Lauesen, Torkil. 2024. *The Long Transition to Socialism and the End of Capitalism.* Iskra Books.

9 Kneller, Richard, Bernhofen, Daniel and El- Sahli, Zouheir. 2016. "Estimating the effects of the container revolution on world trade." *Journal of International Economics*. Vol. 98: 36-50.

10 UNCTAD. 2009. *Handbook of Statistics, 1980–2009*. New York: United Nations. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/tdstat45_en.pdf (unctad.org)

11 ILO. 2011. World of Work Report 2011. Geneva: International Labour Organization. Available at: wcms_166021.pdf (ilo.org)

12 Suwandi, Intan and Foster, John Bellamy. 2016. "Multinational Corporations and the Globalization of Monopoly Capital." Monthly Review. Vol. 68, no. 3, July-August.

13 Dedrick, J., Kraemer K. L., & Tsai T. (1999). ACER: An IT company learning to use information technology to compete. P.156. Center for Research on Information Technology and Organization, University of California. pcic.merage.uci.edu

14 Hickel, Jason, Morena Hanbury Lemos och Felix Barbour. 2024. "Unequal Exchange of Labour in the World Economy," Nature Communications. Vol 15 (July): 6298.

15 Congressional Research Service. 2019. China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States. Washington, D.C.: Congressional Research Service.

16 Australian Strategic Policy Institute. 2024. ASPI's two-decade Critical Technology Tracker: The rewards of long-term research investment. Canberra: Australian Strategic Policy Institute. Available at: https://www.aspi.org.au/report/aspis-two-decade-critical-technology-tracker/

17 Wallerstein, Immanuel. 2019. "This is the end; this is the beginning." Available at: https://iwallerstein.com/this-is-the-end-this-is-the-beginning/.

ELI FRIEDMAN

Varför Kina är kapitalistiskt

Kina är idag kapitalistiskt. Detta har inneburit en oerhörd omvandling av ett land som i princip hade avskaffat privat ägande av produktionsmedlen under 1950-talet. Dessutom genomförde Kina några av 1900-talets mest radikala politiska experiment under det följande decenniet. Trots den djupgående förändringen av produktionsförhållandena under de senaste fyrtio åren, behåller Kommunistpartiet (KKP) sitt maktmonopol. Partiet utger sig fortfarande för att vara socialistiskt, om än med ”kinesiska särdrag”.

Kinas kommunistiska väg till kapitalism har skapat en djup förvirring inom vänstern (både i Kina och globalt) om hur man ska beskriva dagens situation.[1] Att klargöra denna fråga är mycket viktigt för antikapitalistisk kamp, och blir allt viktigare givet Kinas växande globala makt. I slutändan handlar frågan om följande: Tror vi att den kinesiska staten och dess opposition mot den USA-ledda världsordningen bidrar till en frigörande politik eller inte? Om svaret är nej och vi förstår Kina som låst i en kamp med USA om kontrollen över systemet – snarare än ett försök att överskrida kapitalismen – leder det till en helt annan politisk slutsats: Att vi själva, i opposition till alla stater, måste skapa en radikal oberoende väg till frigörelse.

Kapitalism är ett notoriskt komplext begrepp, och jag kan bara behandla vissa fundamentala frågor här. I grunden är det ett system där mänskliga behov underordnas produktion av värde. Värdeproduktionen institutionaliseras genom ett allmänt beroende av marknaden, utifrån vilken varuformen blir grunden för mänskliga relationer. Kapitalets logik visar sig inte bara i den ekonomiska exploateringen av arbete och dess följande klassbaserade sociala relationer. Utan även i andra former, såsom politisk dominans på arbetsplatsen, i staten och samhället. Trots viktiga skillnader mellan Kina och den liberala angloamerikanska modellen, kommer vi se att Kina blivit helt och hållet kapitalistiskt.

Tecknen på kapitalism finns överallt i Kina. Landets metropoler är utsmyckade med Ferraribilar och Gucci-butiker, inhemska och utländska företagslogotyper lyser över skyskraporna, som med sina lyxiga bostäder finns i varje större stadskärna. Kinas snabba utveckling från ett av världens mest ekonomiskt jämlika länder till ett av de mest ojämlika ger en skymt av att landet har förändrats strukturellt.[2] Till detta kan tilläggas Kinas medlemskap i WTO, regeringens upprepade försäkringar att landet är en marknadsekonomi, Xi Jinpings försvar av globalisering i Davos, samt hans krav att marknaden ska spela en ”avgörande roll” i resursfördelningen. Alla tydliga tecken på att Kina omfamnar kapitalismen.[3] På samma sätt speglar kulturen en kapitalistisk grundinställning, som hyllandet av hårt arbete, rå konsumism, och dyrkan av företagsikoner som Steve Jobs och Jack Ma som unika genier.

Det vore dock ett misstag att förväxla effekter av kapitalism med kapitalism som system. För att mer utförligt förstå hur kapitalet blivit den styrande principen för Kinas stat och ekonomi måste vi undersöka frågan mer på djupet.

Ekonomi, arbete och social reproduktion

En radikal kritik av kapitalet kan, likt Marx, börja med varan. En vara är både användbar för någon och har ett bytesvärde. I ett kapitalistiskt produktionssystem dominerar bytesvärdet, det

vill säga vilka varor som produceras avgörs av möjligheten till profit snarare än deras användbarhet. Marx inleder *Kapitalet* med en analys av varuformen eftersom han antog att en förståelse av den var nyckeln till att förstå kapitalismen som system.

Om vi studerar Kina i dag råder det ingen tvekan om att varuproduktionen har blivit allmänt gällande. Detta blir tydligt om vi tittar på de enorma transnationella leveranskedjor som är centrerade i Kina. Exploateringen av kinesiska fabriksarbetare, som producerar allt från mobiltelefoner till bilar, medicinsk utrustning, kläder och möbler, har berikat både inhemska och utländska företag. Detta har lett till en exportboom av aldrig tidigare skådat slag.[4] Kinesiska teknikjättar som Tencent, Alibaba, Baidu och ByteDance skiljer sig till viss del från företag i Silicon Valley, men i likhet med dem är deras målsättning att producera teknik som i första hand är inriktad på varufiering av information. På samma sätt är återkommande fastighetsbubblor och extremt lönsamma utvecklingsbolag en indikation på att bostäder produceras utifrån efterfrågan på marknaden.[5] I många sektorer är det tydligt att produktionen i första hand är inriktad på att generera profit, snarare än att möta mänskliga behov.

En analys av varuproduktion är upplysande, men det är mer politiskt kraftfullt att närma sig frågan från ett annat håll: Snarare än att fråga vad kapitalet kräver för att säkerställa sin fortsatta expansion bör vi fråga hur människor överlever. Hur säkerställer det kinesiska proletariatet – en grupp människor vars enda produktiva egendom är deras egen arbetskraft – sin sociala reproduktion? Svaret är, som i alla andra kapitalistiska samhällen, att proletärerna måste hitta ett sätt att knyta sig till kapitalet för att överleva. Grundläggande behov som mat, bostad, utbildning, sjukvård, transporter samt tid för fritid och socialt umgänge är inte självklart garanterade. Snarare kan den stora majoriteten av människor i Kina bara säkra dessa behov om de först kan göra sig användbara för kapitalet.

Det kinesiska samhället är naturligtvis mycket heterogent, uppdelat efter socioekonomiska skillnader, och från dessa följer att det finns många olika försörjningsstrategier. Den demografiskt och politiskt mest relevanta kategorin, för att belysa argumentet, är den inhemska migrantarbetaren. De utgör nästan trehundra miljoner människor som inte lever på sin officiella hushållsregistrering (hukou). Denna arbetskraft utgör ryggraden i Kinas industriella omvandling.[6] När en migrantarbetare lämnar platsen för sin hukou-registrering avstår de från alla rättigheter till statligt subventionerad reproduktion. I praktiken gör det dem till andra klassens medborgare i sitt eget land. Den enda anledningen till att hundratals miljoner människor gör detta val, vilket kanske är uppenbart, är att de tvingats av marknadskrafter att migrera till städerna. De kan inte överleva i sina fattiga hembyar på landsbygden.

Införandet av kapitalistiska arbetsrelationer i Kina under slutet av 1970-talet var politiskt kontroversiellt. Många inom KKP var fortfarande maoister och förespråkade systemet av livstidsanställningar för industriarbetare.[7] Men på 1990-talet var debatten över, vilket blev tydligt med 1994 års arbetslag. Den innebar att en rättslig mall för lönearbete etablerades. Snarare än att etablera en hårt reglerad arbetsmarknad i socialdemokratisk anda (som många av 1970-talets kinesiska reformatorer önskade) har arbetskraften varufierats och en mycket större andel har tvingats till informella anställningar.[8] Trots införandet av 2008 års arbetskontraktslag, som specifikt syftade till att öka förekomsten av juridiskt bindande anställningskontrakt, dominerar fortfarande informella anställningsformer. Andelen migrantarbetare som täcktes av kontrakt sjönk under tidigt 2010-talet till endast 35,1 procent 2016.

Arbetare utan kontrakt har inget rättsligt skydd, vilket gör det extremt svårt att hantera brott mot arbetsrätten. Dessutom är socialförsäkringar – inklusive sjukförsäkring, pensioner, arbetsskadeförsäkring, arbetslöshetsförsäkring och ”födelseförsäkring” – kopplade till arbetsgivaren. Att tvingas till informell anställning producerar andra former av exkludering och beroende av marknaden för människor som lever utanför sitt hukou-område. Om en person utan lokal registrering, till exempel, vill skriva in sitt barn på en offentlig stadsskola måste

man kunna visa upp ett lokalt arbetskontrakt. Enbart detta krav utesluter en stor majoritet av migranterna från offentliga skolor. Dessutom finns stora skillnader i riktlinjer gällande fördelning av offentliga välfärdstjänster mellan städer. Den allmänna logiken är att gynna dem som enligt staten är användbara för att utveckla den lokala ekonomin.[9] Många stora städer har ”poängbaserade” system där sökande måste samla poäng baserat utifrån en mängd kriterier som exempelvis utbildningsnivå, yrkescertifikat och ”mönsterarbetare”-utmärkelser för att få tillgång till välfärdstjänster.[10] De som inte når de nödvändiga kraven eller poängen lämnas åt marknadens nycker.

Situationen är något annorlunda för stadsproletärer som arbetar på samma plats som sin hukou-registrering, och villkoren är definitivt bättre i ett materiellt perspektiv. De har tillgång till offentliga skolor, ibland vissa bostadssubventioner, och har juridiskt bindande arbetskontrakt i mycket högre utsträckning. Välfärdsförmånerna är dock inte generösa i Kina, sociala utgifter som andel av BNP ligger långt under OECD-genomsnittet även om stadsbor har en bättre chans att få tillgång till dem.[11] På grund av stora hål i de sociala skyddsnäten tvingas även relativt privilegierade grupper göra sig själva användbara för kapitalet för att säkra en adekvat sjukvård, en anständig bostad eller trygghet på ålderdomens höst. Försörjningsprogrammen är inte tillräckliga, och är inte heller avsedda att stödja arbetarens sociala reproduktion på en samhälleligt acceptabel nivå.[12]

Politisk makt

Det är inte bara Kinas ekonomi som är kapitalistisk. Även staten styr i kapitalets allmänna intresse. I likhet med varje annat kapitalistiskt land har den kinesiska staten sin egen relativa autonomi i förhållande till kapitalismens krav. Även om man kan diskutera vilken stat som har mest autonomi, är det tydligt att den kinesiska staten har bundit sig till kapitalet, vilket representerar en djupgående förändring av styrelseskicket.

Ett särskilt framträdande exempel var den våldsamma polisrepressionen 2014 av en strejk med fyrtiotusen arbetare på den taiwanesiskägda skofabriken Yue Yuen – den historiska ironin att kravallpolis ingrep till förmån för taiwanesiska kapitalister gick inte arbetarna förbi.[13] Kina har under de senaste tre decennierna sett en explosion av arbetaruppror och landet är globalt ledande i vilda strejker.[14] Hur agerar staten när arbetare undanhåller sitt arbete från kapitalet? Strejker har oundvikligen var och en sin egen unika karaktär, men oavsett finns polisen nästan uteslutande på chefens sida – en tjänst de erbjuder till inhemska såväl som utländska kapitalister och statligt ägda företag. Det finns oräkneliga fall där polisen eller statligt sponsrade ligister använt våld för att bryta strejker. Om en strejk ställer frågan ”på vems sida står du?”, så är den kinesiska statens val tydligt. Den kapitalcentrerade logiken är uppenbar på verkstadsgolvet.

Statligt våld har också använts av polisen för att kontrollera informella arbetare i det offentliga stadsrummet. Den mycket hatade chengguan – en parapolisstyrka bildad 1997 i syfte att upprätthålla ordningsstadgarna – har vid otaliga tillfällen använt chockerande våldsamma metoder för att rensa bort gatuförsäljare och andra informella arbetare från gatorna.[15] Regelbunden polisbrutalitet har genererat ett djupt och utbrett hat, och upplopp mot chengguan är vanliga bland landets informella arbetare. I det kanske mest spektakulära och våldsamma fallet tog migrantarbetare 2011 i Zengcheng, Guangdong, till gatorna i massprotester. Ett rykte hade spritts om att en gravid kvinna fått missfall efter att hon blivit misshandlad under en chengguan-operation. Efter flera dagar av spridda upplopp slog Folkets befrielsearmé brutalt ned upproret.[16]

Om vi betraktar kapitalet inte bara som en ekonomisk relation baserad på exploatering, utan också som en politisk relation där arbete är underordnat, finns det andra viktiga händelser utifrån vilka statens agerande är förenligt med kapitalets logik.[17] Precis när Folkrepubliken Kina inledde sin övergång till kapitalism beslutade Deng Xiaoping 1982 att ta bort strejkrätten från konstitutionen. I linje med denna inskränkning av arbetarnas rättigheter har det under lång tid funnits ett förbud mot arbetares självständiga

organisering. Den enda lagliga fackföreningen är den Allkinesiska fackföreningsfederationen, en organisation som uttryckligen är underställd KKP och som i praktiken är underställd kapitalet på arbetsplatsen. Det är exempelvis vanligt att personalchefer i företag utses till ordförande i företagsfacket, utan ens en rökridå av demokratisk delaktighet för arbetarna. Det säger sig självt att arbetare inte uppfattar dessa fackföreningar som meningsfulla representanter för sina intressen. Alla försök att bygga autonoma organisationer har mötts med hårt förtryck.

Proletariatets politiska underkastelse sträcker sig också till statliga strukturer. I likhet med alla kinesiska medborgare har arbetare ingen möjlighet till självständig organisering i civilsamhället, att bilda politiska partier, eller någon form av självständig politisk representation. Därmed är de helt beroende av KKP:s välvilja att representera dem. Partiet påstår sig inte längre representera arbetarnas och böndernas intressen gentemot deras klassfiender. Sedan man tillät kapitalister att gå med i partiet, och introducerade konceptet ”Tre representationer”, det vill säga att partiet representerar (i) produktiva produktivkrafter, (ii) progressiv kultur, och (iii) hela folkets intressen. Under Jiang Zemin har KKP haft som mål att representera ”fundamentala intressena hos det överväldigande flertalet av det kinesiska folket.”[18] I kombination med att staten i praktiken har förbjudit erkännande av klassantagonism blir det tydligt att den sociala basen för enpartistyret har genomgått en djup kontrarevolution.

En snabb översikt av centralregeringens sociala konstitution räcker för att se att kapitalet inte bara har god tillgång till statsmakten, kapitalet är fundamentalt oskiljbar från den. Antalet arbetarrepresentanter i Nationella folkkongressen (NPK) sjönk till endast 2,89 procent under mandatperioden 2003–2008, en dramatisk nedgång sedan 1970-talet. Den häpnadsväckande koncentrationen av rika i NPK och Kinesiska folkets politiskt rådgivande konferens är det mest talande exemplet på formaliseringen av kapitalets politiska makt. År 2018 hade de rikaste 153 medlemmarna i dessa två centrala statliga organ en uppskattad sammanlagd förmögenhet på 6110 miljarder kr.[19] Nationella folkkongressen har också försökt att inkludera personer, så som Ma Huateng (chef för internetjätten Tencent), som har tjänat miljarder i den privata sektorn. Men kopplingarna mellan ekonomisk och politisk makt fungerar även i motsatt riktning: Familjen till Wen Jiabao (den tidigare premiärministern) utnyttjade sina politiska kontakter för att bygga en personlig förmögenhet uppskattad till 25,4 miljarder kr.[20] I 2000-talets Folkrepubliken Kina föder kapital politisk makt, precis som politisk makt föder kapital.

Det styrande partiets påstående att Kina är socialistiskt stöds helt enkelt inte av verkligheten. Dock har landets ekonomi några särdrag som skiljer landet från merparten av kapitalistiska länder idag. Därför förtjänar dessa särdrag något mer uppmärksamhet.

Statlig involvering i ekonomin

Det råder inga tvivel om att den kinesiska statens interventioner i ekonomin är större än i de flesta kapitalistiska länder. Men om vi betraktar kapitalismen som helhet, och inte bara dess relativt nya nyliberala form, framstår inte Kina som särskilt exceptionellt. De statsägda företagen i Kina bidrar med mellan 23 och 28 procent av BNP, vilket är högt i dagens värld. Men statsintervention (dirigisme) är inget nytt för kapitalismen, synligt inte enbart i sitt hemland Frankrike, utan också i en mängd olika fascistiska länder och det självständiga Indien under 1900-talet. Till och med i Taiwan under KMT bidrog statsägda företag så sent som i slutet av 1980-talet med nästan en fjärdedel av BNP.[21] Statsintervention för ökad effektivitet, lönsamhet och förutsägbarhet är inte i motsättning till kapitalism, utan en nödvändig komponent. Från arbetarnas perspektiv är det en minimal skillnad mellan privat och statligt kapital. Tiotals miljoner statsanställda fick sparken under 1990-talet och tidigt 2000-tal som en del av statens kampanj mot livstidsanställningar för arbetare.[22] Inkastade på en arbetsmarknad som de var totalt oförberedda för skapade denna privatiseringskampanj försörjningskriser och mötte ett massivt motstånd från den delen av arbetarklassen som gynnats av det tidigare systemet med livstidsanställningar.[23]

Efter denna omvälvning följde en stöld av arbetares pensioner och annan offentlig egendom. De kvarvarande statliga företagen har underställts hårda budgetregler och marknadskrafter, inklusive en marknadsbaserad arbetsregim.[24] Som sociologen Joel Andreas dokumenterat har experimenten med demokrati på arbetsplatsen under Maoeran, om än ofullständiga, halshuggits av marknadiseringen. Arbetare är idag lika underställda ledningen i statliga företag som i privata.[25] Statliga företag är inte i någon egentlig mening offentlig egendom – de tillhör och kontrolleras av en stat som inte är ansvarig inför folket.

Jordfrågan i Kina är besläktad med frågan om offentligt ägande, men har sina specifika kännetecken. Allt land i städerna ägs av staten, och allt land på landsbygden ägs kollektivt av lokalinvånarna. Omfattande forskning har dock visat att separationen av användarrättigheter och äganderättigheter har lett till en kapitalistisk användning av marken. I städerna har detta lett till en historiskt oöverträffad konstruktion av bostäder och som redan noterats är den helt styrd av efterfrågan på marknaden. Lokala styren i städerna är i hög utsträckning finansiellt beroende av vinster från landauktioner, vilket gör att deras intressen är sammanflätade med bostadsutvecklarens.[26]

Hukou-hemman på landsbygden har rätt till en bit jord. Men den massiva migrationen från landsbygden till städerna gör det tydligt att jorden sällan har tillräckligt hög kvalitet för social reproduktion. Städernas geografiska expansion har lett till massiv fördrivning av bönder. Precis som arbetare i statliga företag har bönder och deras ledare små möjligheter att säkerställa, kontrollera och försvara sin (nominellt) kollektivt ägda mark. Konsekvensen har blivit en serie av landavyttringar under vilka bönder generellt får en bråkdel av jordens marknadsvärde, medan partitoppar och bostadsutvecklare tar vinsterna.[27] Slutligen, för de personer på landsbygden som fortfarande har jord, så har jordbruket i Kina genomgått en kapitalistisk transformation under vilken användarrättigheter till land har koncentrerats till stora jordbruksföretag samtidigt som insatsvaror i jordbruket har varufierats. Att jorden formellt ägs kollektivt har betytt lite för att hindra denna process.

Logiken av kapitalistisk värdeproduktion har bäddat in sig i ekonomin och staten. Något som i grunden förändrat Kinas sociala struktur. Men att förstå klassrelationerna i det nutida Kina är bara ett första steg. En mer omfattande utvärdering av den komplexa samverkan mellan klass och andra former av sociala hierarkier, så som baserade på etnicitet, genus, geografi och medborgarskap, är nödvändig för att formulera ett ändamålsenligt politiskt svar till dagens djupa kris. Det finns många akuta praktiska frågor som inte kan lösas enbart genom klassanalys, för att inte tala om analyser från dominerande liberala eller etnonationalistiska modeller.

Hur ska vi tolka den kinesiska statens försök att politiskt kväva det sociala motståndet i Hong Kong, Kinas löften om att annektera Taiwan, och Han-kinesisk bosättarkolonialism i Xinjiang och Tibet? Är de enorma globala investeringsökningarna genom initiativet ”Ett bälte, en väg” en indikation på ett framväxande kapitalistiskt imperium? Vad skulle kunna vara ett radikalt antinationalistiskt och antiimperialistiskt svar på den intensifierade konflikten mellan USA och Kina? Detta är några av de mest brännande frågorna som vänstern möter idag, och det finns inga enkla svar. Men detta är säkert: den kinesiska statens falska löften om att ensamt leda världen in i en socialistisk framtid måste helt avvisas av antikapitalister. Som Marx och Engels skrev i *Den tyska ideologin*:

> *Kommunism är för oss inte ett tillstånd som skall uppnås, ett ideal efter vilket verkligheten skall inrätta sig. Det vi kallar kommunism är den verkliga rörelse som upphäver det nuvarande tillståndet. Betingelserna för denna rörelse framgår ur de nu bestående förutsättningarna.*

Hur lockande det än kan vara att lita på en framväxande supermakt, är det en illusion att tro att den kommer skapa den värld vi vill ha. Det är vi själva som måste bygga den världen. <<

Artikeln publicerades ursprungligen i *Spectre Magazine* 15 juli 2020.
Bearbetad översättning av *Mattias Börjesson*

NOTER

[1] Ralf Ruckus, *The Communist Road to Capitalism: How Social Unrest and Containment Have Pushed China's (R)evolution since 1949* (Oakland CA: PM Press, 2021).

[2] Sara Hsu, "High Income Inequality Still Festering in China", *Forbes*, november 18, 2016.

[3] Bryce Baschuk, "China Loses Landmark WTO Dispute against EU", *Bloomberg*, juni 16, Xinhua, "Full Text: Xi Jinping's keynote speech at the World Economic Forum," The State Council Information Office, The People's Republic of China, april 6, 2017, "Xi stresses decisive role of market in resource allocation," NPK & CPPCC, årlig session, 2020.

[4] Ho-Fung Hung, *The China Boom: Why China Will Not Rule the World* (New York: Columbia University Press, 2017).

[5] "Ledande kinesiska bostadsbolag på Fortune China 500, ranking 2023, efter inkomster (i miljarder yuan)," Statista, hämtad juli 14, 2020.

[6] Kam Wing Chan, "China's hukou system at 60: continuity and reform," i *Handbook on Urban Development in China*, red. Ray Yep, June Wang, and Thomas Johnson (Cheltenham UK: Edward Elgar Publishing, 2019), 59–78.

[7] Xibao Lü and Elizabeth J. Perry, red., Danwei: *The Changing Chinese Workplace in Historical and Comparative Perspective* (Armonk, NY: M. E. Sharpe, 1997).

[8] Sarosh Kuruvilla, Chaing Kwan Lee, and Mary E. Gallagher, red., *From Iron Rice Bowl to Informalization: Markets, Workers, and the State in a Changing China* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2011).

[9] Eli Friedman, "Just-in-Time Urbanization? Managing Migration, Citizenship, and Schooling in the Chinese City," *Critical Sociology* 44, no. 3 (2017): 503–18.

[10] Yiming Dong and Charlotte Goodburn, "Residence Permits and Points Systems: New Forms of Educational and Social Stratification in Urban China", *Journal of Contemporary China* 29, no. 125 (2019): 647–66.

[11] "Left to Rot: The Crisis in China's Pension System", 闯 *Chuǎng* (blogg), mars 2, 2020.

[12] Dorothy J. Solinger, "The Urban Dibao: Guarantee for Minimum Livelihood or for Minimal Turmoil?", i *Marginalization in Urban China: Comparative Perspectives*, ed., Fulong Wu and Chris Webster (New York: Palgrave and Macmillan, 2010), 253–77.

[13] Stefan Schmalz, Brandon Summer, and Hui Xu, "The Yue Yuen Strike: Industrial Transformation and Labour Unrest in the Pearl River Delta," *Globalizations* 14, no. 2 (2017): 285–97.

[14] Eli Friedman, Zhongjin Li, and Hao Ren, eds., *China on Strike: Narratives of Workers' Resistance* (Chicago: Haymarket, 2016).

[15] Matt Schiavenza, "Meet the 'Chengguan': China's Violent, Hated Local Cops", *Atlantic*, juli 22, 2013.
Sarah Swider, "Reshaping China's Urban Citizenship: Street Vendors, Chengguan, and Struggles Over the Right to the City," *Critical Sociology* 41, no. 4–5 (2015): 701–16.

[16] BBC News, "Zengcheng riot: China forces quell violent unrest", *BBC News*, juni 14, 2011.

[17] Harry Cleaver, *Reading Capital Politically* (Leeds: Anti-Theses, 2000).

[18] china.org.cn, "What is 'Three Represents' CPC Theory?", *China Through a Lens*, hämtad juli 13, 2020.

[19] Sui-Lee Wee, "China's Parliament is a Growing Billionaires Club", *New York Times*, mars 1, 2018.

[20] David Barboza, "Billions in Hidden Riches for Family of Chinese Leader", *New York Times*, oktober 25, 2012.

[21] Ming-sho Ho, "Manufacturing Loyalty: The Political Mobilization of Labor in Taiwan, 1950–1986," *Modern China* 36, no. 6 (2010): 559–88.

[22] Dorothy J. Solinger, "Labour Market Reform and the Plight of the Laid-Off Proletariat", *China Quarterly* 170 (2002): 304–26.

[23] Feng Chen, "Subsistence Crises, Managerial Corruption, and Labour Protests in China", *China Journal* 44 (2000): 41–63.

[24] Mary E. Gallagher, "'Time is money, efficiency is life: The transformation of labor relations in China", *Studies in Comparative International Development* 39 (2004): 11–44.

[25] Joel Andreas, *Disenfranchised: The Rise and Fall of Industrial Citizenship in China* (Oxford: Oxford University Press, 2019).

[26] Meg E. Rithmire, *Land Bargains and Chinese Capitalism: The Politics of Property Rights under Reform* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015).

27 Landesa, "Landesa Survey on Land Rights in China", *Landesa*, hämtad juli 13, 2020.

毛澤東選集
第四卷
毛澤東選集
毛澤東選集
第四卷
毛澤東選集

ANDERS KARLSSON

Kina – den uppåtstigande imperialistmakten

Ingen har kunnat undgå att Kina över tiden stärkt sina positioner på den internationella arenan. Men **hur stark makt besitter egentligen dagens härskare i Beijing?** Anders Karlsson tecknar en bild av dagens kinesiska imperialism.

Torkil Lauesen ger oss i sin artikel *Imperialismens kris och kapitalismens slut* en välskriven översikt av den marxistiska synen och analysen av fenomenet imperialism som en ofrånkomlig konsekvens av kapitalismens historiska utveckling. Kapitalexporten, när ekonomiska aktörer spränger nationalstatens bojor, utgör här det tydligaste kännetecknet, det som Lenin i hög grad uppehöll sig vid i sin bok *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium* (1917).

I sin syn på dagens Kina – och dess roll i det rådande världssystemet – skiljer sig dock Lauesen markant från den uppfattning som är vanligt förekommande i den politiska tradition där vår tidskrift *Röda rummet* har sina rötter. Lauesen definierar inte Kina som en i grunden uppåtstigande imperialistisk makt, vilken utifrån den positionen strävar efter att utmana USA:s hegemoni. Han uppfattar därvid inte heller att Kinas relationer till fattiga länder i det globala Syd tenderar att vara asymmetriska, så kallade ojämna utbyten. Han ser snarare landet som en möjlig central faktor i det globala Syds kamp för en mer rättfärdig världsordning. I motsats till Lauesens synsätt vill denna artikel belysa Kinas växande makt som USA:s främsta imperialistiska rival.

En stats agerande på den globala arenan har sin grund i hur det inhemska nationella produktionssättet utvecklas, och vilken styrka denna stat har till att påverka skeenden bortom dess egna gränser. För att ge en fördjupad bild av Kina som maktfaktor publicerar vi även i detta nummer Eli Friedmans artikel *Varför Kina är kapitalistiskt*. Det är också i kontrast till Lauesens text, där Kinas produktionssätt inte definieras som kapitalistiskt utan som ett övergångssamhälle med en utveckling av produktivkrafterna som skapar förutsättningar för landet att i framtiden återigen styra mot socialismen.

Kinas utrikespolitik lades redan i början av 1970-talet om radikalt, vilket främst bottnade i ett närmande till USA under Nixon/Kissingereran. Det kunde exempelvis handla om hjärtliga förbindelser med Pinochetregimen i Chile, stöd till shahens Iran, uppbackning av den reaktionära gerillan UNITA i Angola eller hätska angrepp mot Kuba. Solidaritet med befrielserörelser var ett minne blott och allt underordnades kampen mot den dåtida stora fienden Sovjet. Det ledde så långt som till en militär invasion och krig mot Vietnam 1979, bland annat.

Kina blir kapitalistiskt

Men det var först i slutet av 1970-talet – med Deng Xiaoping som den dominanta arkitekten – som en omstrukturering av ekonomin påbörjades. Kina öppnade upp sig gentemot den kapitalistiska omvärlden när man 1980 blev medlem av världshandelsorganisationen WTO:s föregångare GATT. Dessutom skapades frizoner i flera kustområden där utländska företag fick möjlighet att exploatera billig inhemsk arbetskraft. Sedan – under runt 20 års tid fram till millennieskiftet – kom ett kapitalistiskt produktionssätt att stegvis ta form. Faktumet

att landet – med dess jättebefolkning och gigantiska marknad – integrerades i det världsekonomiska systemet bidrog väsentligt till de starka globala tillväxtåren 1980–2008. Idag är Kina det land i världen som på hemmaplan uppvisar det största värdet av utländska direktinvesteringar. Dessa kapital drar fördel av den billiga arbetskraften, som inte heller har någon rätt att strejka eller organisera sig i fria fackföreningar, samtidigt som Kina självt blivit en stor kapitalexportör när dess företag etablerat sig runtom i världen. Det är lite av ett kinesiskt särdrag i förhållande till andra imperialistiska länder att man är öppet för kapitalistiskt superexploatering, samtidigt som man självt agerar på samma sätt i stora delar av det globala Syd.

Kina hade under flera decennier en tillväxttakt på över nio procent, vilket lagt grunden för att landet snabbt blivit en stark global maktfaktor. Redan 2009 var man världens största varuexportör, ekonomin är idag ungefär lika stor som USA:s och valutareserven är därtill den största i världen. Staten/kommunistpartiet ingriper mer direkt och frekvent i ekonomin än i de västimperialistiska länderna och – till skillnad mot i Ryssland under 1990-talet – förlorade man inte kontrollen över den kapitalistiska omstruktureringsprocessen. Det har inte minst varit ett krav från Kina när utländska företag etablerar sig att deras teknologiska processer kommer landet till del, vilket är en avgörande orsak till att Kina idag inom många områden uppnått en sådan kompetens att man ligger i högteknologisk framkant.

Kapitalexportens dimension

Kinas utländska direktinvesteringar har sedan 2000-talets början vuxit explosionsartat, inte minst symboliserat av att man har årliga ekonomiska stormöten med såväl Afrikas som Latinamerikas länder. Antalet kinesiska företag som investerar utomlands kan idag räknas i tiotusental och man täcker nästan all världens länder. Det mest omtalade och spektakulära projektet är *Den nya Sidenvägen*. Denna gigantiska satsning lanserades 2013 och handlar primärt om investeringar i infrastruktur – i form av motorvägar, järnvägar, hamnar och flygfält – mot övriga Asien, Europa och Afrika. I dagsläget har 68 länder anslutit sig till projektet. Totalt sett uppvisar fortfarande USA:s kapitalexport ett större globalt avtryck men Kina knappar in. En annan väsentlig parameter är vilken roll en aktör spelar som långivare i det rådande världssystemet. Kina har här gått om den av västimperialismen kontrollerade Internationella Valutafonden (IMF) som den största aktören.

Kinas kanske viktigaste ekonomiska vapen är dock att man kontrollerar ungefär 70 procent av världsmarknaden för kritiska metaller, ett enormt spänningsfält gentemot USA vars elektronik och rustningsindustri är höggradigt beroende av dessa råvaror. Vi såg det i våras när USA belade många kinesiska varor med drastiskt höjda importtullar. Kina slog omedelbart tillbaka genom att i praktiken stoppa exporten av kritiska metaller till USA, varefter Trumps administration tvingades retirera.
I frågan om militära resurser kan å andra sidan fortfarande inte Kina mäta sig med USA. Enligt det erkända fredsforskningsinstitutet SIPRI:s senaste årsrapport uppgick USA:s militära utgifter 2024 till 997 miljarder dollar (36,7 procent av den globala totalen), medan Kinas uppgick till 314 miljarder dollar (11,6 procent av totalen). Kina har inte heller till skillnad mot USA något finmaskigt nät av militärbaser som spänner över hela jordklotet. Landet har idag endast en bas, i Djibouti på Afrikas horn, medan USA:s baser kan räknas till runt 750.

Häxkitteln Sydkinesiska sjön

Vi kan dock se hur Kina idag uppträder alltmer aggressivt i sitt närområde Sydkinesiska sjön där man med sina anspråk kommit på kant med övriga kuststater, negligerar fullständigt internationell rätt och uppträder militärt hotfullt. Allra tydligast visas musklerna mot Taiwan – med hangarfartyg som patrullerar runt ön och stridsflyg som dagligdags kränker taiwanesiskt luftrum. Kinas starka man Xi Jinping har också svurit på att under sitt regentskap införliva Taiwan – ”om nödvändigt med våld”. USA är dessutom med militära fartyg på plats i Sydkinesiska sjön.

En parallell kan dras till det förra seklets första decennier när Storbritannien fortfarande var den globala hegemonen, men där USA var på

frammarsch och i Centralamerika och Karibien alltmer lät sin militära makt tala. Är Sydkinesiska sjön idag på ett liknande sätt ett kinesiskt ”övningsområde” inför än vidare aktionsradier?

Vi ser idag en värld där två imperialistiska block utkristalliserat sig i kampen om inflytande och makt. Dels har vi det västimperialistiska blocket, lett av USA med främst EU och Japan som i slutändan allierade. Och dels har vi det kinesiska blocket med Kina självt och Ryssland som dess främsta vapendragare. Det allt mäktigare Indien intar därvid än så länge en mellanposition.

Det finns de på vänsterkanten som välkomnar en, som de ser det, utveckling mot en mer mulitipolär värld när USA:s hegemoni utmanas Som socialister bör vi dock inte förhålla oss till verkligheten på det sättet när det är två i grunden reaktionära krafter som står mot varandra. För oss gäller det att efter förmåga bidra till arbetar- och folkrörelseorganisering i båda de imperialistiska blocken. Det är bara så en annan värld på sikt kan bli möjlig. <<

FOTO: NEIL MORALEE @FLICKR CC BY-NC-ND 2.0

ROLF BERGQVIST

Colombia - Reformism med förhinder

Gustavo Petro tillträdde som president i Colombia i augusti 2022 på ett program med tydlig vänsterprofil. Men vad har Petro lyckats uträtta i praktiken? Och **vad är det för krafter och förhållanden som lagt hinder i vägen?** Rolf Bergkvist genomlyser vad som egentligen hänt de senaste åren i detta omtalade latinamerikanska land.

FOTO: COLOMBIA ENEAS DE TROYA FLICKRCC BY 2.0

Sommarens uppmärksammade rättsprocess mot före detta presidenten Álvaro Uribe kan kanske ge oss en spegelbild av det aktuella politiska läget i Colombia. Den 28 juli dömdes han för mutbrott och försök att tysta vittnen. Under mer än 20 år har Uribe anklagats för samarbete med högerns militära dödspatruller. Först under sin tid som guvernör i Antioquiadepartementet (1995–1998) och sedan som president (2002–2010). Processen började redan 2012 då senatorn Ivan Cepeda förklarade att han hade bevis för att Bloque Metro, en del av den ökända dödspatrullen Autodefensas Unidas de Colombia (AUC), hade grundats på godset Guacharacas, som ägs av Uribes familj. AUC har av människorättsorganisationer anklagats för att ha mördat flera tusentals civila på landsbygden. Uribe svarade med att stämma Cepeda för förtal. Det avvisades av domstolen, som i stället började undersöka Cepedas anklagelse om något som i Sverige skulle rubriceras som övergrepp i rättssak. Sedan tog det stopp. De högerpresidenter som följde och till dem lojala domare var totalt ointresserade av att driva processen mot den tidigare presidenten. Riksåklagaren, Francisco Barbosa, som innehade ämbetet fram till 2024, försökte aktivt vid tre tillfällen avsluta den.

Men efter det historiska valet av Gustavo Petro i maj 2022 uppkom ett nytt läge. För första gången i landets historia satt en president och vicepresident med tydliga vänsteråsikter vid makten. En ny riksåklagare, Luz Adriana Camargo, tillträdde 2024 tillsammans med nya domare och jurister, vilket gjorde att rättegången kunde fullföljas. Uribe fälldes alltså inte för sitt samröre med AUC utan för att med mutor och direkta hot försökt tysta de fängslade (AUC-)vittnen som skulle kunna bekräfta Cepedas anklagelser. Den 1:e augusti fastställde domaren Sandra Heredia straffet till 12 års husarrest.

Människorättsaktivister och vänsteranhängare jublade av tillfredsställelse. Äntligen en dom mot en högerpolitiker som under de senaste årtiondena utpekats som delansvarig för de militära dödspatrullernas våldsdåd. Högern i landet liksom USAs utrikesminister fördömde domen. Men vänsterns glädje varade bara i 19 dagar. Sedan beordrade den överordnade distriktsdomstolen i Bogota att Uribe skulle friges från husarresten i väntan på att hans överklagan av domen behandlats. Uribe arrangerade omedelbart en stor segerfest för sina anhängare och manade till en enad högerfront i nästa års val (parlamentsval i mars och presidentval i maj).

Den olustiga historien visar lite av det problem Gustavo Petro har haft att brottas med under nästan hela sin presidentperiod. Han valdes utifrån ett tydligt reformprogram efter de stora folkliga protesterna 2019 och 2021, de största sedan slutet av 1970-talet. Att en person som vill genomdriva sociala reformer som gynnar befolkningsmajoriteten, och i synnerhet de fattigaste, blir president innebär inte att statsapparatens olika delar skiftar färg. Domare, poliser, militära officerare, tjänstemän på olika nivåer och lagstiftande parlamentariker förändrar inte över en natt sina sociala sympatier och antipatier. I ett kapitalistiskt klassamhälle är staten ett organ för att bevara den makthavande klassens makt. En korrupt domare eller avskydd general kan bytas ut men den grundläggande funktionen består. Men låt oss gå tillbaka till dagarna efter valsegern i maj 2022.

Den nya regeringen

”Marknaden” mötte valet av den radikale presidentkandidaten med ”oro”. De närmast följande veckorna föll aktiebörsen i Bogota med 13 procent och valutan rasade med 18 procent. Det trots att Petro i sitt segertal försäkrat att: ”Vi kommer att utveckla kapitalismen i Colombia...inte för att vi älskar den, utan för att vi först måste komma förbi förmoderna strukturer”. Bakom den tanken verkar det dölja sig en grumlig och nygammal stadieteori; för att ställa frågan om en övergång till socialism, eller åtminstone kunna genomföra sociala reformer som gynnar befolkningsmajoriteten, måste först den reellt existerande kapitalismen utvecklas.

Men ingen vettig människa bedömer andra personer efter de ord som yttras. Det är aldrig talet som vi enbart utgår från. Det är alltid de praktiska handlingarna som är ytterst avgörande. Det som kom att lugna stressade finansmäns nerver och skenande blodtryck var att Petro omgående valde att utse en regering med gamla

välkända – ”respekterade” skulle affärspressen skriva – borgerliga politiker och ekonomer.

Som finansminister utsåg han redan 30 maj José Antonio Ocampo, en ekonomiprofessor vid Yale-universitet i USA och tidigare finansminister under 1990-talet. Det medförde att ett av Petros centrala vallöften omgående ”justerades”. Under valkampanjen förespråkade han skattehöjningar för att bekosta de reformer som skulle genomföras. En ökad förmögenhetsskatt, ökad beskattning av gruvindustrin och andra företag skulle ge motsvarande 11,55 miljarder dollar till statskassan. Med Ocampo som finansminister halverades den summan redan innan han tillträtt sin post.

Men även andra centrala vallöften avvisades av Ocampo. Övergången till en grön, eller åtminstone grönare, ekonomi genom att stoppa expansionen av fossilsektorn med ett moratorium mot nya tillstånd för exploatering viftades oblygt bort. Med hänvisning till att olja och kol tillsammans svarar för omkring hälften av landets exportinkomster förklarade Ocampo att ”Colombia kan inte reducera sina inkomster från oljeexporten på kort sikt.” Nej, ”det måste bli en långsiktig anpassning”.

Ekonomen Álvaro Leyva utsågs till utrikesminister. Han var gruv- och energiminister på 1980-talet och nära rådgivare till president Juan Manuel Santos (2010-2018). En annan ”veteranekonom”, Cecilia López Montaño, blev jordbruksminister. En post som hon även hade under 1980-talet. Listan kan göras lång med välkända namn från tidigare högerregeringar. Det enda undantaget från denna samling ”respekterade” borgerliga ekonomer och politiker var poeten och artisten Patricia Ariza, som fick bli kulturminister.

Den oväntade situationen uppstod nu dock då Petro, med uttalad vilja att genomföra sociala reformer för främst de fattiga i landet, tillträdde i augusti 2022 med stöd av en majoritet i parlamentets båda delar. Trots att koalitionen Pacto Histórico, som stödde Petro i valet, bara vann 28 platser i deputeradekammaren (av 188) och 20 i senaten (av 108) hade han vid tillträdet uttalat stöd av 125 i deputeradekammaren och 80 i senaten. Till och med César Gaviria, ordförande för Partido Liberal, som kampanjade aktivt för den borgerliga högerkandidaten i presidentvalet, uttalade sitt stöd för den nya, reformistiska presidenten. Den enda haken är att Gaviria, liksom Ocampo och en majoritet från de borgerliga partierna, faktiskt är motståndare till de reformer som Petro utlovat – så det kärvade tämligen omedelbart.

Redan under regeringens första år fick några ministrar avgå på grund av sitt motstånd. Och det parlamentariska stödet ersattes snabbt av högerns opposition. Petro och hans (nya) ministrar har presenterat reformförslag som fördröjts, försämrats, blockerats och rivits upp. Ibland av den borgerliga parlamentsmajoriteten, ibland med hjälp av reaktionära domare inom ”rättsväsendet”. Låt oss belysa några exempel.

Vingklippta reformer

Den reformering av utbildningen som Petro utlovat stoppades i praktiken den 19 juni 2024. Senatens ordförande, Iván Name, vägrade helt enkelt att låta det reformförslag som utarbetats gå till omröstning. Reformen syftade till att införa gratis offentlig skolgång från förskola till universitet. För närvarande är utbildningen endast obligatorisk, och gratis, från 5 till 15 års ålder. Lagförslaget, som enhälligt godkändes av deputeradekammaren i april, kommer nu att föras tillbaka till ruta ett under nästa mandatperiod.

Ett annat exempel är turerna kring arbetslagstiftningen. Förslaget till en reformering kom redan i mars 2023. Sedan gick det två år innan ett urvattnat förslag kunde antas av parlamentet den 20 juni i år. Vissa perioder har förslaget varit helt stoppat av högerledamöter; bland annat vägrade den parlamentariska kommissionen som behandlade förslaget att låta parlamentet rösta om det, med argumentet att det var för ”radikalt”. Först efter att den tidigare kommissionen ersatts med en ny blev det möjligt att gå till beslut. Trots att förslaget försämrats och begränsats jämfört med regeringens ursprungliga innebär det vissa förbättringar för landets arbetare. Dit hör förstärkta rättigheter för gig- och jordbruksarbetare samt för lärlingar, begränsningar av korttidskontrakt och en ny pensionsfond för lantbrukare.

Ytterligare ett bakslag för Petro, denna gång för hans gröna agenda, kom när kongressen i juni 2024 avvisade hans förslag att förbjuda fracking för skifferolja och skiffergas (två år ef-

ter att förslaget först presenterats). Nederlaget var ett stort bakslag för Petro, som hade kommit till makten med stöd av en stark och högstämd grön väljarkrets. Förslaget att förbjuda fracking var en av hans administrations viktigaste och en del av en större insats för att fasa ut fossila bränslen. Men skam den som ger sig.
I juli i år lade miljöminister Lena Estrada fram ett nytt lagförslag till parlamentet som syftar till att förbjuda fracking och prospektering samt utvinning av ickekonventionella olje- och gasreserver. I ett uttalande från miljöministeriet uttrycktes olika farhågor om hanteringens miljömässiga och sociala påverkan, såsom vatten-, mark- och luftföroreningar samt dess intensiva vattenbehov. Striden är alltså inte över.

Parlamentet stoppade också ett lagförslag förra året som skulle ha tvingat boskapsuppfödare och förpackningsindustrin att spåra köttets ursprung, som ett sätt att reducera bruket av avverkad skogsmark som betesmark.
Också inom vårdsektorn pågår striden mot de privata bolagen. I början av september meddelade det stora colombianska sjukförsäkringsbolaget Sanitas, som ägs av den multinationella Keralty Group, att man återtagit kontrollen över bolaget efter ett ingripande från hälsovårdsmyndigheten (Supersalud) i april 2024. Att staten drog sig ur var följden av ett beslut från konstitutionsdomstolen den 26:e juni i år, som enligt uppgift fann att det förekom ”procedurmässiga oegentligheter” i samband med det statliga övertagandet.

Pensionsreformen

Men allt har oppositionen inte kunnat stoppa. 15 månader efter att den presenterades antog parlamentet en viktig pensionsreform i mitten av juni förra året. ”Detta är den mest betydande sociala erövringen av Colombias arbetande befolkning på länge”, skrev presidenten på sociala medier. Och det är sant. Det är Petros viktigaste lagstiftningsseger sedan tillträdet 2022.

Lagförslaget syftar i huvudsak till att skapa ett mer rättvist pensionssystem genom att kräva att höginkomsttagare betalar in till den statliga pensionsfonden, Colpensiones, och genom att höja pensionerna för de fattiga. Regeringen har sagt att 60 procent av äldre colombianer för närvarande inte har tillgång till pension, och menar att reformen kommer att gynna upp till tre miljoner människor som annars inte skulle fått någon pension.

Enligt det nya systemet, som trädde i kraft i juli i år, kommer arbetstagare att vara skyldiga att avsätta bidrag till den offentliga pensionsfonden som drivs av Colpensiones på inkomster upp till 2,3 minimilöner – motsvarande 715 USD. På inkomster över detta kan bidrag avsättas frivilligt till privata pensionsfondsförvaltare (AFP). Regeringen hade ursprungligen sökt godkännande för en högre gräns på fyra minimilöner, men denna sänktes av senaten. Colombianer som bara har gjort enstaka pensionsinbetalningar – enligt den nationella statistikmyndigheten (Dane) arbetar över 56 procent av befolkningen inom den informella sektorn – kommer att få ett tillägg från Colpensiones. De kommer att få sina besparingar, plus ett bidrag på 20 procent för män och 30 procent för kvinnor, för att motverka ojämlikheter mellan könen. Fattiga eller utsatta personer som är 65 år eller äldre har rätt till en månatlig grundpension på motsvarande 60 USD. Denna ersättning kommer att betalas ut från den nationella budgeten och kommer inte att administreras av Colpensiones.

Att förbättringen av pensionssystemet godkändes av parlamentet kan till en del ha att göra med det fiasko som den nyliberala försämring som gjordes för 25 år sedan inneburit. Då ”erbjöds” anställda ”friheten” att själva välja om man ville placera sina pensionspengar i det statliga alternativet eller privata fondbolag. Det gick inte så bra. Den övervägande delen av befolkningen valde det statliga alternativet. Det var mest högavlönade som spekulerade genom de privata finansbolagen. (Inom parentes påminner det mycket om Sverige: här har vi möjlighet att låta privata finansbolag ta hand om en mindre del av den statliga pensionen, Premiepensionen. Men liksom i Colombia har en förkrossande majoritet av oss valt att inte välja något privat bolag utan i stället låtit statliga 7:e AP-fonden sköta placeringarna!)

Allomfattande fred?

”Total fred” var ett av Petros prioriterade valslogans. Det betydde att fullfölja det fredsavtal som slöts med den största gerillaorganisationen, Fuerzas Armadas Revolucionarias de

Colombia (FARC), 2016 samt att inleda seriösa fredsförhandlingar med dels de fraktioner av FARC som vägrade lämna in sina vapen (som nu är grupperade i Segunda Marquetalia, och Estado Mayor Central (EMC)), dels Ejército de Liberación Nacional (ELN), som aldrig deltog i de tidigare förhandlingarna.

Det har inte gått speciellt bra. Förhandlingar har förts med främst ELN och perioder av vapenvila har varvats med militära strider, men gruppen har konsekvent vägrat lämna från sig sina vapen eller upphöra med sin väpnade verksamhet. Huvudargumentet från ELNs ledare är att Petros minoritetsregering hittills inte lyckats genomföra ens en bråkdel av sina utlovade reformer och knappast kommer att kunna verkställa några som leder till varaktiga och grundläggande förändringar.

Enligt en läckt underrättelserapport, som tidningen *El Tiempo* tog del av i augusti, har de väpnade grupperna höjt sitt sammanlagda medlemsantal med sex procent det senaste halvåret till 21 958, med spridning över 29 av landets 33 departement. Men de flesta är inte med i någon av gerillaorganisationerna. Den övervägande majoriteten är faktiskt organiserade av knarkkartellerna. Av det totala antalet är exempelvis 7 551 direkt knutna till den största kokainmaffian, Clan del Golfo, medan ELN sägs ha 3 357 medlemmar. Med tanke på att siffrorna kommer från militärens underrättelsetjänst är det dock inte säkert att de är helt tillförlitliga. Endast en mindre fraktion ur ELN, känd som Comuneros del Sur, har under våren fört separata fredsförhandlingar med regeringen och de senaste månaderna lämnat in sina vapen. Den gruppen omfattar mindre än 200 medlemmar.

Ett resultat av den upptrappade väpnade kampen är ett större antal internflyktingar. Den Genèvebaserade organisationen Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) meddelade den 13 maj att det under 2024 har registrerats 7,3 miljoner internflyktingar i Colombia. Det är en dramatisk ökning med 43 procent jämfört med föregående år och den högsta siffran sedan IDMC började föra statistik 2009. I år inleddes en offensiv av ELN i Catatumbo-regionen i departementet Norte de Santander, vilket ytterligare spätt på siffran.

Men även om väpnad aktivitet från gerillagruppernas sida bidragit till flyktingproblemet är den inte huvudorsaken. De senaste årtiondena har miljoner människor fördrivits från sina hem på landsbygden av kokainmaffians militära enheter och på grund av massakrer från regeringsarméns dödspatruller. Till det ska läggas en förändring av landets ekonomi; Även om jordbruksexporten fortfarande är viktig har de senaste årtiondena inneburit att inhemska och internationella storbolag expanderat sin jakt på mineraler för export. Den delen har fått en helt annan tyngd för exportinkomsterna (liksom olja och kol som nämns tidigare). Ofta har bolagens aggressiva gruvverksamhet skapat våldsamma konflikter med ursprungsfolk och lokalbefolkningen i allmänhet.

Oavsett om man delar ELNs kritik av regeringens oförmåga att genomdriva sina utlovade reformer eller inte är det, för tillfället, svårt att se att den väg av väpnad kamp som de och EMC/ Segunda Marquetalia valt skulle få några positiva resultat för den folkliga självorganiseringen och försvarskampen som vi såg 2019 och 2021. År 2019 hölls den största generalstrejken sedan 1977 – med massiva demonstrationer i varenda stad . Det möttes från högerregeringen av repression och hot. Till de fackliga organisationerna, som nog inte riktigt räknat med den omfattning strejken fick, anslöt sig organisationer för ursprungsfolken, kvinnogrupper, studenter, de afrikanska organisationerna och miljögrupper. Det blev en gemensam protest som låg till grund för Petros valseger. Det är snarare med erfarenheterna från den klassbaserade handlingen det kan bli möjligt att bryta borgerskapets nuvarande blockeringar – och göra utlovade reformer till verklighet! <<

Den röda tråden

Röda rummets kritik- och recensionsavdelning

På spaning i bokskörden

Folkmordet i Gaza fortsätter att sätta spår i bokskörden. Den nordamerikanske journalisten Chris Hedges undersöker i *Ett förväntat folkmord* (Karneval) hur de fruktansvärda händelser som nu utspelar sig i Gaza är en logisk konsekvens av Israels bosättarkoloniala nationsprojekt. I boken ingår också rapporten ”Folkmord som kolonial utradering” av Francesca Albanese, FN:s särskilda rapportör om situationen för mänskliga rättigheter i de ockuperade palestinska territorierna. Den brittisk-palestinska författaren Isabella Hammad diskuterar i sina essä *Främlingskap och igenkänning: att berätta om Palestina* (Faethon) litterär igenkänning och politiskt erkännande i den palestinska kampen och den amerikanske författaren och statsvetaren Peter Beinart tar i *Att vara jude efter Gazas förstörelse: en vidräkning* (Faethon) upp hur den judiska berättelsen om förföljelse och offerroll måste omdefinieras efter infernot i Gaza.

Historikern Yvonne Hirdman debuterar som skönlitterär författare med kollektivromanen *Kungshamra 67* (Ordfront), som utspelar sig i en stockholmsk ungdomsmiljö präglad av politisk radikalisering. Skönlitterär form har också *Född på gränsen* (Celanders förlag) av den italienske journalisten Fabrizio Gatti som skildrar en familjs flykt över Medelhavet från inbördeskrigets Syrien och som bygger på författarens egna iakttagelser längs de vägar som för flyktingar och migranter till Europa.

Två böcker med Göteborgsanknytning är författaren Karin Hallbergs debutroman *På andra sidan Älvsborgsbron: en kärleksroman om facklig kamp* (Federativs förlag) som baserar sig på upplevelser från när hon arbetade för Hamnarbetarförbundet under konflikten och strejken vintern 2018–2019. Historikern Jan Christensens *Martin Andersson: kommunismen, minareten och hyreskampen. En politisk biografi* (Daidalos) skildrar den kommunistiske kommunalpolitikern och tidningsmannen ”röde Martin” i mellankrigstidens Göteborg.

Sociologen Johan Alfonsson visar i *Vad hände med arbetarklassen? Om svek, makt och ojämlikhet* i Sverige (Arkiv / Katalys) hur arbetarklassens position urholkats genom medveten politik sedan 1990-talet. Även Örjan Nyström har tidigare skrivit en rad böcker om arbetarklassens och arbetarrörelsens historia och är hedersdoktor vid Göteborgs universitet. I boken *I de dödas hus: essäer om kulturarvet* (Korpen) skriver han om hur samhällskonflikter idag ofta artikuleras som kulturstrider, bland annat med den statligt auktoriserade kulturkanon som exempel. Den internationellt kände norske socialantropologen Thomas Hylland Eriksen gick bort förra året. Nu ger Korpen ut hans sista bok *Det omistliga: om förlusten av mångfald i natur och kultur – och hur den kan återskapas*, som undersöker hur biologisk och kulturell mångfald hotas av en globaliserad värld som löper amok.

Rikard Allvin, utredare för bland andra LO och Naturskyddsföreningen, undersöker i *Den stora stölden: hur välfärden blev en lekstuga för näringslivet* (Ordfront) konsekvenserna av hur kapitalet under de senaste decennierna inte bara koloniserat svensk sjukvård, skola,

äldrevård och apotek, utan också folkrörelser och idrott. I *Världens återkomst: kapitalet, imperiet och socialdemokratins gränser* (Ordfront) skriver John Hörnquist, tidigare redaktör för *Socialistisk Debatt*, hur den auktoritära högern dragit nytta av den nyliberala globaliseringens kris, samtidigt som han pekar ut möjligheter för framväxten av en ny progressiv internationalism som uppstår när den globala kapitalismen försvagats av imperiets sönderfall. Filosofen Marcia Sá Cavalcante Schuback beskriver i *Mellan lögn och verklighet: en essä om tvetydighetens fascism* (Faethon) hur en ny form av fascism brer ut sig över världen och fyller den mänskliga samvaron med tvetydighet. I *Åldersnojan – Varför jobba till 70 om ingen vill ha oss efter 50?* (Atlas) berättar journalisten och författaren Jonas Nordling om de problem äldre arbetssökande möter på svensk arbetsmarknad. *Hon är arg: ett vittnesmål om transnationell adoption* (Ellerströms förlag) av den danska författaren Maja Lee Langvad är en kritisk granskning av adoptionsindustrin och en ursinnig berättelse om erfarenheten av att vara adopterad (ursprungligen publicerad 2016 men med ett nytt förord).

Två glädjande nyheter för de som intresserar sig för marxistisk teori är att historikern Ellen Meiksins Woods klassiska *The Origin of Capitalism* har kommit ut i svensk översättning som *Kapitalismens ursprung* (Hansson & Bruce) samt publikationen av antologin *Samtida marxistisk teori* (Daidalos) som redigerats av våra medarbetare på Röda Rummet Evelina Johansson Wilén, Lotte Schack, Carl Wilén och Johan Örestig Kling. <<

PER HENRIKSSON

”Vad som måste ha skett” - om revolutionär praxis

I sin analys av Pariskommunen 1871 pekade Karl Marx på tre utmärkande drag som har kommit att betraktas som bestämmande för arbetarklassens uppror och revolutioner under det långa 1900-talet: (1) att dess delegater är valda direkt av de som genomdriver upproret, är direkt avsättbara av desamma om de inte längre har massans förtroende, och att de erhåller en ersättning motsvarande en vanlig arbetarlön, (2) att som en första åtgärd upphäva den stående armén och ersätta denna med det beväpnade folket; samt (3) att de inte kan ta den existerande staten i besittning och omforma den efter egna syften utan måste upphäva även denna och att kommunen själv blir formen för genomförandet av de gemensamma åtgärderna. Kommunen var enligt Marx den äntligen funna politiska formen för proletariatets revolution. Dessa drag skulle kunna sägas vara allmänna kännetecken som vare sig ändrats över tid eller rum. Om det stämmer blir nästa fråga vad som har tillkommit? För den amerikanske författaren och läraren Jasper Bernes (f. 1974) är det arbetarrådet och sovjeten, det vill säga de former som uppstod ur masstrejkerna i Ryssland 1905 och 1917 och i Tyskland 1917–1923, som är kvalitativt nya i förhållande till kommunformen. Det var där som organiseringen fick en mer renodlat proletär form.

I boken *The Future of Revolution. Communist Prospects from the Paris Commune to the George Floyd Uprising* (2025) undersöker Bernes kommun- och rådstanken från Paris 1871 fram till George Floyduppproret i USA 2020. Han menar sig inte komma med mycket nytt rent historiskt, mycket har skrivits om det mesta i boken – om än inte allt. Det han hoppas erbjuda är en ny tolkning av både det som skett och det

som sagts, vilket han lyckas väl med. Boken är mycket intressant, viktig och inte minst välskriven och förtjänar många läsare. Jag vill framhålla att den gör sig väl att läsas och diskuteras i grupp.

Boken är på strax under 200 sidor och består av tre kapitel. Det första kapitlet ger en historisk översikt över kommun- och rådsformen tillsammans med olika kommunistiska perspektiv. Andra kapitlet behandlar ”kommunismens test” i förhållande till Marx värdeteori, medan det tredje diskuterar organisering, undersökning och ”det långa 1968”. Bernes förespråkade metod är att analysera och presentera de kommunistiska perspektivens historia och teori utifrån vad en framtid av kommunistiska relationer måste utgöras av.

Han uppehåller sig särskilt vid den tyske rådskommunisten Jan Appell och de *grundprinciper för kommunistisk produktion* som han skrev under 1920-talet tillsammans med de holländska kommunisterna i Groep van internationale communisten. En annan personlighet från den kommunistiska rörelsens utkanter är italienaren Amadeo Bordiga. I ett rikt galleri av relevanta och intressanta personer i boken kan Bordiga tillsammans med Appel sägas skapa det spänningsfält som driver Bernes resonemang framåt och som gör det så intressant – inte främst idéhistoriskt utan för kommunistisk teori och praxis idag. Bernes begrepp för denna spänning är *värdets* och *kommunismens test*. Appels ”grundprinciper” utgör ett slags *värdets test* och Bordigas doktrin som betonar program och de kommunistiska principernas oföränderlighet ett slags *kommunismens test*. Med hjälp av dessa begrepp kan vi titta på revolutionära rörelser i historien och på kamperna idag från två synvinklar som förutsätter varandra. Ett avskaffande av värdet, och med det dess framträdelseformer som kapital, pengar, lönearbete och så vidare är enligt Bernes en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning för kommunismen. Det har som vi vet funnits klassamhällen i historien som inte har dominerats av värde och pengar, och det kan även tänkas finnas i en framtid när det borgerliga samhället fallit samman om inte kommunistiska relationer etablerats. För att ta hänsyn till denna möjlighet fordras ett kommunistiskt perspektiv – så att säga från framtiden – för att kunna bedöma kamper som ser ut att förmå upphäva kapitalismens värdeförhållanden. Den tempusform som Bernes använder är ”vad som måste ha skett” och med hjälp av den kan vi logiskt härleda kriterierna för skapandet av kommunism.

Mot bokens slut diskuterar Bernes det så kallade George Floyduppproret under den första coronavåren 2020. Det anförs som ett skeende i

historien som kan betecknas ett ”revolutionärt exempel”. När det rasade, och i dess omedelbara efterdyningar, var det dock förhållandevis lite omskrivet och analyserat, i synnerhet av vänstern. Detta trots att det kom att bli en av de största sociala rörelserna i USA:s historia. Upproret spred sig som en löpeld till 2000 städer bara i USA, med utegångsförbud i åtminstone 200 av dem. Stora delar av vänstern, inte bara i USA, var då mer upptagna av Donald Trumps första presidentperiod och av Bernie Sanders kampanj. Det var, konstaterar Bernes, framför allt i några mindre kända sammanhang som det, ofta i realtid, reflekterades över kampen, som exempelvis i tidskriften *Ill Will*. Liknelsen vid en löpeld är för Bernes mer än bara en metafor – det är på samma gång ett stridsrop och saken själv. Inte minst lyfter han fram de polisstationer som sattes i brand och åtminstone temporärt tvingade polisen att rikta sitt fokus åt ett annat håll och således tillfälligtvis suspenderade statens våldsmonopol. Även som metafor är elden intensiv, något som redan Rosa Luxemburg poängterade, påpekar han: den är okontrollerbar och slukar sitt material, samtidigt som den därmed förbränner sina egna förutsättningar och måste spridas för att inte dö ut.

Vad finns då att göra idag, utöver att delta i de kamper som sker där man lever sitt liv? Utifrån CLR James devis från 1948, ”det finns inget mer att organisera” – organiseringen sker spontant i arbetarklassen själv – lyfter Bernes fram *korrespondensen* mellan radikaler och radikala grupper för att sprida information om och analyser av de kamper som sker – och inte sker. Det är något som sedan mitten av 1900-talet har lyfts fram av dissidenter från den traditionella arbetarrörelsen och vänstern, från rådskommunister till trotskistiska avfällingar. I en revolutionär situation kan dylika kontaktnät fungera som katalysatorer i en kamprörelse utan att för den sakens skull fungera som ledare eller ställföreträdare. I frånvaro av en sådan rörelse handlar det främst om att lyfta fram och försöka förstå de kamper som sker, och som man själv deltar i, och att förstå dess begränsningar. Det må låta futtigt för den traditionella vänsterns organisationsbyggare, men pekar på en praxis som redan sker och som naturligtvis behöver spridas, och som förmår peka utöver en borgerlig horisont. Bernes *The future of revolution* är ett välkommet bidrag till en sådan diskussion. <<

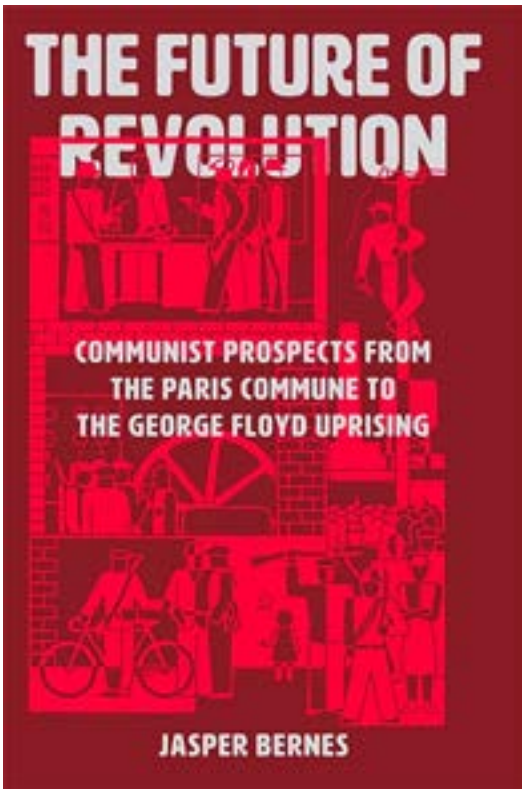

Jasper Bernes
The Future of Revolution: Communist Prospects from the Paris Commune to the George Floyd Uprising
Verso 2025

EVELINA JOHANSON WILÉN

Barnets och förälderns födelse

I slutet av boken *Föräldrarnas födelse: 250 år av experter, släktingar och andra som lagt sig i* konstaterar Maja Larsson att människan, i egenskap av dägg- och flockdjur, i viss mån är ”förprogrammerad att ta hand om sin avkomma”, men att formen denna omsorg tar beror på den tid och plats vi föds in i. Det innebär att föräldraideal som en gång uppfattades som självklara – exempelvis att låta barn skrika sig till sömns enligt den ökända femminutersmetoden – i dag framstår som praktexempel på dåligt och traumatiserande föräldraskap. På samma sätt som vår syn på föräldraskap är kontextbunden, har även – vilket Larsson visar i boken *Att kläda blodig skjorta* – uppfattningen om den goda graviditeten och förlossningen förändrats, särskilt under 1900-talet och framåt. Den övervakade och medikaliserade graviditeten har exempelvis under vissa perioder betraktats som den säkraste, medan den under andra perioder kritiserats som onaturlig – till förmån för föreställningar om kvinnans förmåga att föda fritt.

I sina två populärvetenskapliga böcker – som på många sätt kan betraktas som syskonvolymer – skriver Maja Larsson fram barnafödandets och föräldraskapets historia med fokus på en svensk kontext. Medan boken om uppfostran och föräldrarollen spänner över 250 år, täcker den om förlossningar ett 100 år kortare tidsspann. Detta är snarare en styrka än en svaghet, då boken om föräldrar och barnuppfostran i viss mån tar sig an ett alltför omfattande uppdrag. Åren mellan 1750 och 1900 behandlas till exempel endast i ett kapitel. Även om Larsson gör fördjupningar i 1900-talet i de fyra återstående kapitlen, hade det varit värdefullt – inte minst i ett allmänbildande syfte – att ge läsaren en mer omfattande inblick i de tidigare århundradena, som jag som läsare vet minst om. I många avseenden presenterar Larsson i sin genomgång av 1900-talet ett redan välkänt narrativ: med statlig inblandning under de tidiga decennierna av seklet, några decennier som präglas av kärnfamiljens och hemmafruns glansdagar, den flummiga 1970-talspedagogiken och den übernervösa samtidsföräldern. *Att kläda blodig skjorta*, med sitt mer modesta men fortfarande imponerande tidsperspektiv, tillåter däremot en fascinerande inblick i de rum där kvinnor fött under de senaste 150 åren.

Larssons berättande präglas av en tydlig omsorg om dem som varit föremål för interventioner från ”experter, släktingar och andra” – framför allt mödrar och barn (även om fädernas roll, både före och efter födseln, får allt mer utrymme ju närmare vår samtid vi kommer). Denna ansats är i många avseenden sympatisk. I båda böckerna får vi ta del av rörande och ibland upprörande berättelser om den ”lilla människans” möte med makten. Ibland leder detta fokus dock till att frågor som i själva verket är politiskt komplexa tenderar att reduceras till utövande av normativ makt. Ett exempel är diskussionen om homosexuella manliga pars användning av surrogatmoderskap i *Föräldrarnas födelse.* Här nöjer sig Larsson med att beskriva de gängse normer kring föräldraskap som gör att surrogatmoderskap betraktas som suspekt. Detta hade, om Larsson tillåtit sig själv att vrida och vända på frågan, kunnat bli ett utmärkt exempel på hur föräldranormer är sammanflätade med rasistiska strukturer och ojämlika ekonomiska relationer. Hur möjliggör globala orättvisor att barn flyttas från en plats till en annan – vilket samtidigt skapar förutsättningar för vissa gruppers föräldraskap och fråntar andra detsamma?

Även analysen av ”den goda föräldern/modern” i samma bok hade vunnit på en mer samtida diskussion om hur föreställningar om kultur och etnicitet påverkar. Vem framställs som en god förälder i dag – och på vilka grunder? Varför beskrivs det som att det är föräldrarna som misslyckats när förorten brinner? Larsson undviker flera frågor som är centrala i dagens samtal om föräldraskap, och som kunde ha belysts mer i de kapitel som behandlar samtiden. Dessa hade också kunnat få ett djupare innehåll genom historiska jämförelser. Här ger båda böckerna ett intryck av konflikträdsla.

En annan aspekt som hade kunnat fördjupas i båda böckerna är vad som faktiskt driver utvecklingen, både i fråga om synen på föräldraskap och om förlossningar. Vilka intressen och krafter samverkar eller står i konflikt med varandra? Larsson visar på ett förtjänstfullt sätt hur ideal inom dessa områden speglar bredare idéströmningar och hur förändringar inom förlossningsvården möjliggörs av vetenskapliga landvinningar. Samtidigt vore det intressant med en mer utförlig analys av de ekonomiska och politiska orsakerna bakom dessa skiften. Exempelvis hade det varit värdefullt med en genomgående analys av hur uppfostringsideal historiskt formats utifrån statens behov av vissa typer av medborgare – likt hur forskning analyserat utbildningsideal – eller hur pendlingen mellan den ”naturliga” förlossningen och den medicinskt övervakade kan förstås i relation till ekonomiska faktorer. Hur ska vi exempelvis förstå att förlossningar i dag går mycket snabbare än tidigare? Är det bara ett resultat av medicinska framsteg – eller kan det, som barnmorskan Anna Fielder beskriver i sin bok *Going into Labour: Childbirth in Capitalism* (2024), även ses som ett uttryck för hur kroppslig tid anpassas till kapitalistisk klocktid? Larsson berör frågan, men stressar snabbt förbi den.

Utöver en fördjupning av denna typ av analys – och ett försök att skapa mening i de förändringar vi ser – hade det också varit givande med större inblick i det motstånd som människor gjort mot försök att kontrollera både föräldraskapet och den kvinnliga kroppen. Larsson skriver i mångt och mycket en disciplineringens historia, men hon visar också på situationer där denna disciplinering misslyckats – där motstånd har uppstått. Hur ska vi förstå detta motstånd? Och hur bör vi förhålla oss till statens intresse för barnet? Larssons undertitel – ”experter, släktingar och andra som lagt sig i” – framställer det kollektiva intresset för barnet främst som en form av maktutövning. Samtidigt kan man, särskilt i ljuset av fall där barn farit mycket illa, argumentera för att den biologiska förälderns rätt till barnet – och den slutna sfär som barnet ofta föds in i – inte nödvändigtvis alltid är det bästa för barnet. Här hade det varit intressant om Larsson fördjupat diskussionen kring hur gränserna mellan det privata och det allmänna har förhandlats över tid. En sådan diskussion hade också kunnat mynna ut i en tydligare position: Hur bör vi i dag förstå relationen mellan statens ansvar och familjens autonomi? <<

Maja Larsson
Föräldrarnas födelse. 250 år av experter, släktingar och andra som lagt sig i.
Natur och Kultur 2025

Kläda blodig skjorta: Svenskt barnafödande under 150 år.
Natur och Kultur 2025

OVE SERNHEDE

Ukraina, rustningshysteri och bristande strategisk empati

Vad har hänt med den breda opinion som helt nyligen stod bakom neutralitet, fred och nedrustning? I dagens Sverige sluter hela den parlamentariska vänstern upp bakom ett expansivt Nato som osar av krigsretorik. Ledande företrädare för de båda ”arbetarpartierna” är överens med de borgerliga om nödvändigheten av en gigantisk upprustning som oundvikligen kommer att innebära nedskärningar i välfärd och klimatsatsningar.

Ola Tunander, en av Nordens främsta säkerahetspolitiska forskare, ställer i sin senaste bok *Hybris: Ukrainakriget, geopolitiken och folkrätten* (Karneval 2025) också frågan varför det säkerhetspolitiska tänkande som var rådande decennierna efter andra världskriget inte längre gäller. Även om demoniseringen av grannen i öst är långt ifrån ny så var det under kalla kriget ändå viktigt att ha en förståelse för hur motparten uppfattade sina säkerhetsbehov. Kubakrisen 1962 är ett exempel på hur kärnvapenkriget kunde undvikas genom de båda stormakternas ömsesidiga respekt för varandras behov av säkerhet. Detta förhållningssätt, som diplomaten Hans Blix kallar ”strategisk empati”, har övergivits.

Tunander ger bakgrunden till frånvaron av ”strategisk empati”. USA och Väst såg sig som segrare i det kalla krig som avslutades med Sovjets upplösning i skarven mellan 1980- och 90-tal. I den unipolära värld som då trädde fram blev USA den oinskränkta hegemonen. Detta skapade, menar Tunander, en hybris. USA kunde nu styra och ställa med andra nationer som man behagade. Irak, Afghanistan och Libyen är bara toppen på det isberg av USA-interventioner som Frida Stranne och Trita Parsi kartlägger i *Myten om den amerikanska freden* (Ordfront 2023).

Fokus för Tunanders bok är Ukraina och han gräver djupt i arkiv och tidigare forskning. Boken är inte heltäckande och ger oss inte den slutgiltiga versionen av bakgrunden till kriget. Men med Tunander står det klart att den rådande mediebilden av kriget såväl saknar kunskap om som vilja till förståelse för orsakerna bakom det krig som nu pågår. När Sovjetunionen föll samman och Warszawapakten upplöstes var det aldrig tal om att Nato skulle lägga ned sin verksamhet. Gorbatjov var orolig för detta men fick löften från Nato att man inte hade några ambitioner att expandera, ”Not one inch”. Sovjet gick med på Tysklands återförening. Gorbatjov såg de forna Warszawapaktstaterna som en buffertzon vilken garanterade att Nato inte kunde placera kärnvapen nära Rysslands gränser.

Men västledarnas löften bröts och 1999 blev Polen, Ungern, Tjeckien medlemmar i Nato. 2002 drog sig USA, under ryska protester, också ur det antiballistiska missilavtalet. Det man från rysk sida uppfattade som USA:s bedräglighet förstärktes 2003 när USA tillsammans med Nato beslog FN:s säkerhetsråd med lögner om massförstörelsevapen som inte fanns och invaderade Irak. Året därefter fortsatte Natoutvidgningen, nu till Estland, Lettland, Litauen, Bulgarien, Rumänien, Slovakien och Slovenien. Ryssland såg utvidgningen som ett existentiellt hot.

Tvärtemot att beakta Rysslands upplevda hotbild och protester lovar USA 2008 Georgien och Ukraina att bli medlemmar i Nato. Konfliktnivån höjs ytterligare 2009 när Kroatien och Albanien blir medlemmar. 2011 bombande Nato

Libyen och Khadaffi störtades. Rysslands protesterade men landets bristande militära och ekonomiska styrka hindrade det från att agera. USA visade med sina 800 militärbaser över hela klotet att man är den oinskränkta supermakten.

I samverkan med västorienterade, liberala krafter och militanta nationalister medverkade USA 2014 till den breda mobilisering som ledde till Maidanrevolutionen och störtandet av den folkvalde Janukovitj. Dennes försök att balansera mellan EU och Ryssland förkastades av befolkningen i de regioner som ville föra Ukraina närmare Väst. Den regim som efterträdde Janukovitj inledde en ”avrussifiering” som diskriminerade den rysktalande befolkningen. Detta ledde till motstånd och mobilisering i landets sydöstra regioner där ryskan dominerar. Ett åtta år långt inbördeskrig startade. En miljon flydde till Ryssland och omkring 14 000 människor dödades. Under 2016 - 2020 undergrävde Nato, som Merkel senare medgav, det av FN:s säkerhetsråd stödda Minsk II-avtalet som skulle säkra de rysktalandes villkor. Under 2021 vägrade Biden att förhandla med Ryssland om Natos utvidgning till Ukraina och i februari 2022 invaderade Ryssland Ukraina.

Detta är i kondenserad form den geopolitiska bakgrunden till det ukrainska proxykriget mellan USA och Ryssland. Tunander skriver fram händelseutvecklingen med stöd i en myriad av källhänvisningar. Redogörelsen för Maidanhändelserna är inträngande och hans källor visar hur CIA och brittiska MI6 hade en avgörande roll i störtandet av Janukovitj. Lika intressant och chockerande är dokumentationen av North Stream-sprängningen som är långt mer avancerad än vad de nu aktuella uppgifterna om en ukrainsk segelbåt förespeglar.

Tunander visar hur Ukraina är präglat av djupa historiska, kulturella och politiska skillnader. Denna aspekt synliggörs aldrig i svenska medier, men landet har från början varit kluvet i väst- och östorienterade regioner. I de nordvästra delarna av landet talas det främst ukrainska och nationalistiska rörelser vill skära av banden med Ryssland. I de östra och södra regionerna talas det ryska och här finns starka kulturella och ekonomiska band till Ryssland.

Dessa inre regionala skillnader har skapat spänningar som utnyttjats av såväl väst som av Ryssland. Tunander visar med en klargörande

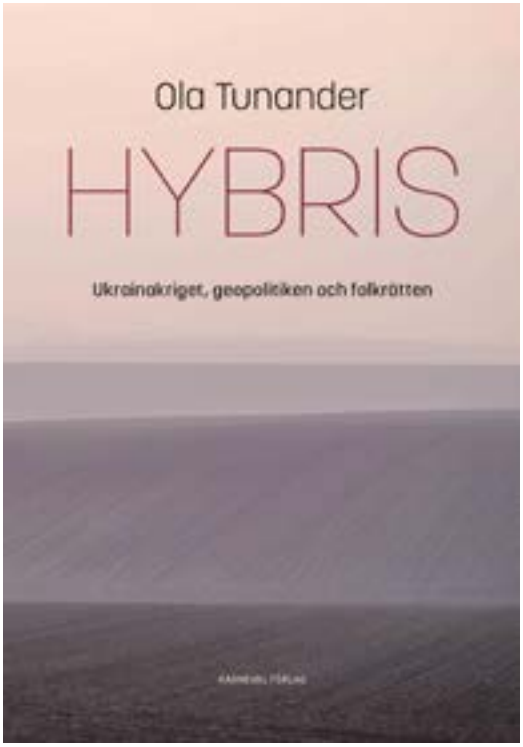

Ola Tunander
Hybris. Ukrainakriget, geopolitiken och folkrätten
Karneval 2025

grafik hur valresultaten sedan nationens födelse pendlat mellan majoritet för rysk- och västorienterade presidenter. Denna inre dynamik samspelar med den geopolitiska dimension som han ändå ser som grundorsaken till kriget. Rysslands invasion är ett brott mot folkrätten men, menar Tunander, USA och Storbritannien bröt också mot folkrätten när de rustade upp Ukraina militärt och anpassade landet till Natostandard. Det må så vara men dessa två folkrättsbrott har inte samma dignitet.

Putin, Lavrov och den ryska eliten är väl förtrogna med USA:s övergripande geopolitiska strategi. Zbigniew Brzezinski, som var nationell säkerhetsrådgivare åt både president Carter och Obama gav 1997 ut boken *The Grand Chessboard*. Den ger oss sinnebilden av USA:s hybris. Här klargörs strategin för den Natoexpansion som ringat in Ryssland och som avser att lägga grunden för USA som hegemon i Eurasien. Brzezinski hävdar att den som kontrollerar den euroasiatiska landmassans centrum har möjlighet att kontrollera världen. Ukraina befinner sig i detta centrum och detta är bakgrunden till att Ryssland uppfattar denna geopolitiska strategi som ett existentiellt hot.

Tunander ser Ryssland som en autokrati med rötter i tsarismen såväl som i sovjettidens absolutism och skräckvälde. Även om han har fokus på den geopolitiska kontexten för kriget hade det varit av intresse att få en inblick i de spänningar som kriget skapat i den ryska makteliten. I Väst målas Putin ut som en samtida Hitler då han påstås ha samma aptit på ”lebensraum”. Betraktar vi den militära maktbalansen i dagens Europa framstår ryska expansionsplaner som orealistiska. Rysslands militärbudget uppgår till en fjärdedel av vad det samlade Europa lägger på krigsmateriel (SIPRI 2023). Tar vi in USA blir Natos samlade budget mer än tio gånger större än Rysslands. Mot den bakgrunden framstår en invasion av någon av Europas Natostater inte bara som osannolik utan också huvudlös.

Tunander är inte den som spekulerar. Men utifrån hans bok är det lockande att ställa frågor och gå vidare. Rustningshysterin i Europa är kanske inte primärt ett svar på ett reellt ryskt hot. Att underblåsa faran från Ryssland kan förstås som ett sätt för Europas politiska elit att pumpa upp sig och visa på handlingskraft inför sina väljare. Kontinenten står mitt upp i en politisk och ekonomisk kris. Upprustningen ger möjligheter att växla upp den europeiska ekonomi som sedan en längre tid gått i baklås. Den tyska bilindustrin står till exempel inför masspermitteringar och Europas militärindustriella komplex förväntas, med hjälp av statliga beställningar, blåsa liv i tillväxten.

Det är heller ingen hemlighet att starka kapitalintressen i väst suktar efter att balkanisera Ryssland för att återigen komma åt dess rika naturtillgångar, vilket också är en utgångspunkt för Brzezinski. 1990-talet var ett gyllene decennium då banker och företag i Väst kunde plocka ”lågt hängande frukter” i det kaos som uppstod när sovjetmakten föll. Den vanlige ryssen förlorade besparingar i hyperinflation och bankkrascher medan investerare från Väst och korrumperade oligarker skodde sig.

Putin tillträdde presidentämbetet år 2000 med stöd av inhemska finansiella och politiska eliter. Ett alltmer auktoritärt ledarskap växte fram samtidigt som landet succesivt stängdes för utländska intressen. Goldman Sachs, Exxon och andra globala aktörer vill inte acceptera detta. Invasionen i Ukraina blev till en möjlighet att få Ryssland på knä. Genom att förse Ukraina med vapen och låta landet ”slåss till den siste ukrainaren” och genom att utfärda sanktioner såg man en möjlighet att framkalla en regimförändring, en strategi som hittills inte visat sig vara speciellt framgångsrik.

Den ”russofoba” hotbild som rättfärdigar de militära rustningarna har ytterst sin resonansbotten i stereotyper med månghundraåriga rötter i västeuropeisk kultur. Russofobi, rädslan för ryssen som Europas ”Andre”, har sedan tsartiden varit en aspekt av västerländsk politik och säkerhetsdebatt.

Varje debattör som ifrågasätter den militära eskaleringen görs till “Putins agenter”. Detta är en taktik som inte bara omöjliggör en öppen och fruktbar debatt, den ger också legitimitet åt att yttrandefriheten, medierna, public service och kulturen - i den nationella säkerhetens intresse - inrangeras i det totalförsvar vars yttersta syfte är att möta det föreställda hotet från öst. Men upprustningen och frånvaron av dialog spär på en omdömeslös fientlighet som innebär att en nukleär konfrontation kan bli omöjlig att avvärja. <<

JOHAN ÖRESTIG KLING

Ett internationalistiskt svar på antisemitism och sionism

Antisemitism och sionism är två av de ord som mest frekvent förekommer i debatten om solidaritetsrörelsen för Palestina. Johan Örestig Kling har läst en bok av historikern Håkan Blomqvist som inte bara klargör betydelsen av dessa begrepp utan framför allt ger dem nyansrikedom och liv genom ett historiskt perspektiv som ofta saknas i debatten.

Går det att förena solidariteten med den palestinska kampen för mänskliga rättigheter med kamp mot antisemitism och för judiska rättigheter – när Israels blodbad på tiotusentals civila i Gaza rasar och hela Mellanöstern driver in i storkrig. Det inte bara går, det är livsnödvändigt. Så skriver historikern Håkan Blomqvist i den lilla men innehållsrika boken *Antisionism och antisemitism – vad är vad? Om Palestinasolidaritet och kampen mot judehat*. En förutsättning för att lyckas omfamna båda dessa kamper är att vi vet vad vi pratar om när vi pratar om antisemitism och antisionism. Det mest grundläggande argumentet i boken är att begreppen måste skiljas åt, men att detta inte låter sig göras utan ett historiskt perspektiv. Antisemitism är en särskild form av rasism riktad mot judar. Termen myntades i slutet av 1800-talet men fenomenet kan spåras tusentals år tillbaka i tiden. En anledning till att antisemitismen varit så seglivad är att det inte bara handlar om fördomar utan om föreställningar som tjänat maktens intressen. Blomqvist konstaterar att redan det våld mot och den förföljelse av judar som pågick två tusen år tillbaka i tiden var rotat i samhälleliga och politiska förändringar:

> När kristendomen efter uppbrottet från judendomen för nära tvåtusen år sedan vann ställning som romarrikets statsreligion fick den kristna kyrkan statlig makt mot sina rivaler. Det är från den perioden som de s k kyrkofädernas Adversus Judaeos, skrifter och traktater mot judarna, utvecklades med många av de

Håkan Blomqvist
Antisionism och antisemitism – vad är vad? Om palestinasolidaritet och kampen mot judehat
Bokförläggarna Röda Rummet 2025

anklagelser och nidbilder som återkommit under senare epokers förföljelser.

Även den form som judehatet tog sig i Europa i slutet av 1800-talet, och som banade väg för Förintelsen, måste förstås ur ett sådant perspektiv. För nationalistiska rörelser blev judar måltavla som en ”inre fiende”. Judar fick representera allt som hotade nationens sammanhållning, från giriga bankirer och finansmän till internationalistiska kommunister, och det utvecklades en besatthet i att avslöja vilka som var judar och vad i deras livsföring som gjorde dem klandervärda och farliga. Denna moderna antisemitism skilde sig från tidigare former genom att den formulerades i en rasbiologisk språkdräkt. När den tyske journalisten Wilhelm Marr 1879 lanserade termen antisemitism och bildade Antisemiternas förbund så gjorde han det just genom att gifta samman den långa traditionen av kristen antijudiskhet med ett rastänkande. På så sätt kunde judehatet få förnyad kraft och legitimeras genom att framställas som vetenskapligt grundat.

Vidare förklarar Blomqvist att sionismen är en rörelse som ”gör anspråk på att företräda det judiska nationella intresset”. I den tappning som Theodor Herzl lanserade i slutet av 1800-talet så handlar det sionistiska projektet om att genomföra en massmigration av judar i Europa till en egen modern och demokratisk judisk republik. Före Förintelsen och Israels grundande så var sionismen en minoritetsriktning bland världens judar. För den mycket inflytelserika socialistiska arbetarrörelsen Bund, som samlat judiska arbetare i det ryska tsardömet och senare i Polen, handlade kampen inte om att upprätta en judisk nation utan om en kamp för ”nationella och kulturella rättigheter inom mångnationella stater”. Medan sionisterna drömde om ”landet där borta” stod bundisterna för *Doikayt*, det vill säga ”härhet”. Men styrkeförhållandena kastades helt om genom andra världskriget där Förintelsen av miljontals judar bokstavligt talat utplånade den sociala basen för bundismen. Tanken om att lösningen fanns i bildandet av en ny judisk stat framstod som lockande inte bara för judiska sionister. Särskilt intressant är Blomqvists diskussion om de kristna sionisterna. En av de starkaste ideologiska och politiska krafterna bakom staten Israel är evangelikala protestantiska

Valaffisch för Bund från Kievs valdistrikt 1917. Rubriken lyder: "Där vi bor, där är vårt land!". Texten i nederkant lyder: "En demokratisk republik! Fullständiga nationella och politiska rättigheter för judar!"

kyrkor som bara i USA samlar cirka 30 miljoner medlemmar. En återkommande föreställning är att tron på Kristi återkomst förutsätter att judarna återvänt till det Heliga landet och ska omvändas innan Kristus återkommer ”för att döma levande och döda”. Denna kristna sionism kan spåras så långt tillbaka som till 1500-talets protestanter, kalvinister och puritaner och är viktig att förstå för att begripa hur stödet för Israel är så passionerat, trots att listan över ockupationsmaktens krigsbrott växer för varje dag.

Blomqvist framhåller också kopplingarna mellan tanken på en judisk stat i Palestina och det europeiska koloniala projektet. Fördrivningen av närmare åttahundra tusen palestinier under åren 1946-1948 var en av många stora folkförflyttningar som skedde efter andra världskriget. För palestinierna var det redan från början *al-Nakba* (Katastrofen), men i omvärlden framställdes det snarare som att palestinier frivilligt lät sig lockas till att migrera till de arabiska staterna. Det faktum att den plats som sionisterna gjorde till sin redan var befolkad var, helt i linje med kolonisatörens blick på världen, inte ett problem även om det fanns de som var närmast profetiskt klarsynta. En sådan röst tillhörde den sionistiska rabbinen Judah Magnes som, redan under 1920-talet, konstaterade att: ”etablerandet av en judisk stat mot det arabiska folkets vilja i och utanför Palestina [inte kan] uppnås utan väpnad konflikt och att upprätthålla en stat som tillkommit på så sätt skulle kräva ändlöst våld och krigföring”.

Det bör vara uppenbart för de flesta att en bok av detta slag behövs, särskilt en som är skriven av en historiker. När antisemitism och antisionism diskuteras i det offentliga så är det historiska perspektivet ofta frånvarande. Resultatet blir att viktiga nyanser går förlorade. Ta bara det faktum att det palestinska motståndet så oreflekterat görs synonymt med Hamas. En ockupationsmakts folkmord, fördrivning och svält av ett folk blir till ”kriget mellan Israel och Hamas”. Blomqvists historiska perspektiv påminner om att det palestinska motstånd som etablerades under 1960- och 1970-talen inte bara var antiimperialistiskt och antisionistiskt utan också formulerade en progressiv kritik mot reaktionära arabiska regimer. Omvandlingen av konflikten i Mellanöstern till en strid mellan Israel och Hamas är resultatet av en politisk process där det en gång vitala och breda palestinska motståndet malts ner av en oförsonlig och militärt överlägsen ockupationsmakt.

Ett sådant historiskt perspektiv öppnar också för ett mer nyanserat och aktivt sätt att förhålla sig till frågan om relationen mellan antisemitism och antisionism. Blomqvist är tydlig med att de kan överlappa varandra. Inom vänstern kan det ta sig uttryck som en ”dårarnas socialism” där judar får personifiera den globala kapitalismens osynliga men tvingande krafter. Bland nazistiska och reaktionära islamistiska grupper är en antisionism fylld till brädden av antisemitiska konspirationsteorier helt central. Men det finns också en rik tradition av antikolonial antisionism som påvisar parallellerna mellan sionismen och den sydafrikanska apartheidregimen. Ur det perspektivet är kritiken mot sionismen inte baserad på rasism utan på att det är en etnonationalistisk stat som ockuperar, fördriver och diskriminerar som är rasistisk. Blomqvists argumentation går alltså inte ut på en total separation mellan antisemitism och antisionism. Poängen är att kamperna för palestiniers och judars rättigheter och frigörelse blir möjliga att förena *genom* politisk organisering. Det är i konkreta politiska rörelser där människor med olika bakgrunder formulerar en gemensam samhällskritik och gemensamma mål, samtidigt som de ger varandra utrymme att vara olika, som kampen mot sionism och mot antisemitism blir kompatibla med varandra. Sådana rörelser måste förstås hela tiden vara vaksamma över riskerna att rasistiska tankefigurer splittrar dem eller gör dem delaktiga i förtrycket mot enskilda grupper. Det är svårt, men som historiska exempel såsom socialistiska Bund kan tydliggöra, så är det inte omöjligt. Blomqvists bok gör inte en sådan organisering enklare. Sett till hur debattklimatet ser ut så spelar det nog ingen roll hur saklig och väldokumenterad ens argumentation är, den kommer ändå att väcka raseri och vilda anklagelser. En fråga som Blomqvist inte tar upp men som är helt akut att diskutera är hur vi skapar rum för möten och diskussioner mellan de som på allvar vill bidra till ett sant universalistiskt och internationalistiskt politiskt projekt. Boken kan fungera som en bra utgångspunkt för sådana diskussioner, men rummen måste vi skapa själva. <<

ÅSA HJALMERS

Palestina och rätten till ett historiskt minne

Philip Marfleet är en brittisk historiker, socialist och författare till flertalet böcker om Mellanöstern. Den senaste, *Palestine, Imperialism and the Struggle for Freedom*, kunde inte vara mer angelägen. En snabbt växande skara söker idag svar på hur det är möjligt för Israel att fortsätta begå ett folkmord, samt varför västvärlden blundar för vad som sker eller aktivt stödjer Israel. Berättelsen om Palestina började inte den 7 oktober 2023.

Den palestinske poeten Mourid Barghouti skriver i sin bok *I saw Ramallah* (2000):

> Det är lätt att förvränga sanningen med ett enkelt språkligt knep: börja din berättelse med 'För det andra.' Ja, det var precis det Rabin [Yitzhak Rabin] gjorde. Han lät bli att berätta om det som skedde först. Börjar du med 'För det andra' vänds världen upp och ner. Börjar du med 'För det andra' blir indianernas pilar de ursprungliga förbrytarna, medan de vita männens gevär framstår som offer. Det räcker att börja med 'För det andra' för att den svarte mannens vrede mot den vite ska framstå som barbarisk. Börjar du med 'För det andra' blir det Gandhi som bär ansvaret för britternas tragedier. (fritt översatt)

Marfleet återvänder i sin bok till konfliktens rötter, 1800-talets slut, och inleder med att peka ut den brittiska kolonialmaktens avgörande roll i skapandet av Israel som segregerad bosättarstat. Dåtidens sionistiska ledare som Theodor Herzl, och i början av 1900-talet Chaim Weizmann, uppvaktade både Storbritanniens premiärminister Winston Churchill och utrikesminister Arthur Balfour. Weizmann med argumentet att en sionistisk stat skulle tjäna som grindvakt åt brittisk imperialism, som i sin tur var beroende av Suezkanalen och Mellan-

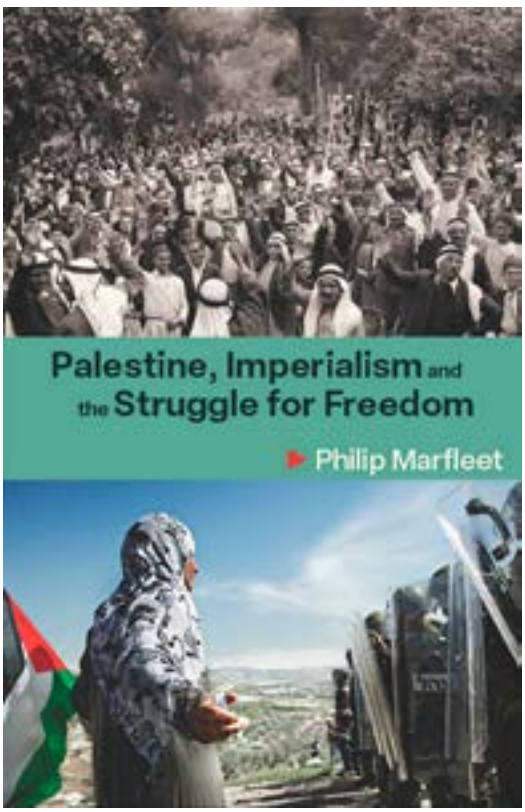

Phil Marfleet
Palestine, Imperialism and the Struggle for Freedom
Bookmarks publications 2025

österns oljetillgångar. Sionister och de brittiska kolonialherrarna (ofta antisemiter) delade intresset för en judisk stat, för britterna av strategiska skäl och för sionisterna av ideologiska. Båda hade rasistiska och koloniala uppfattningar om araberna som ociviliserade. Detta i ett område där judar, kristna och muslimer levt sida vid sida under flera sekel. Balfourdeklarationen 1917 öppnar dörren till en framtida judisk stat. Det som sedan driver detta projekt framåt är den gradvisa insikten hos britterna att de inte längre förmår kontrollera regionen på samma sätt som tidigare.

Åren 1936–1939 bryter det första stora palestinska upproret ut. Bakgrunden är en landsbygdsbefolkning som blivit allt fattigare och skuldsatta utan tillgång till mark, samt missnöje med både kolonialmaktens brutala styre och den framväxande bosättarstaten. När hamnarbetare i Jaffa 1935 upptäcker en stor vapenlast till Haganah, den sionistiska milisen, exploderar missnöjet och generalstrejk utlyses. Rörelsen formulerar krav på självständighet, konfiskering av vapen till Haganah och ett slut på invandring och överföring av land till bosättare. Kvinnor spelar en central roll i rörelsen och håller tal, samlar in pengar, demonstrerar och håller hemliga möten ute i byarna. Ytterligare en generalstrejk utlyses som kommer att pågå i sex månader. Sionistiska miliser används för att attackera byarna och Churchill rekryterar de mest brutala poliserna som använts för att slå ner uppror på Irland till att stötta upp det koloniala styret i Palestina. Britterna arresterar över en halv miljon palestinier under upproret, nästan 40% av den palestinska befolkningen. Aktivisterna spärras in i slavläger för att arbeta, massarresteringar och kollektiva bestraffningar var vanliga. Marfleet visar hur den brittiska kolonialmakten lär sionisterna sina koloniala trick, allt det som idag kännetecknar Israels ockupationspolitik. Det är ingen slump att just Sydafrika och Irland är de länder som varit mest kritiska mot Israel, de känner igen kolonialism när de ser den. För britterna blev området omöjligt att styra över, och ett allt svagare imperium stöttar skapandet av en sionistisk stat, som vid det laget är redo med en segregerad infrastruktur, en egen ideologi och en militariserad säkerhetsapparat.

Staten Israel föddes 1948 och för palestinierna var *al-Nakba*, katastrofen, ett faktum. Massfördrivningar, landstölder, våld och total rättslöshet blir vardagsmat i decennier. Man beslagtar även privata bibliotek, historiska dokument samt arkeologiska och religiösa platser. Israel hade lärt sig vikten av att kontrollera historieskrivningen från britterna. Marfleet kallar praktiken 'memoricide', att berövas rätten till ett historiskt minne.

Marfleets röda tråd är berättelsen om motståndet underifrån mot det dagliga förtrycket under ockupationen. Det som kallas *Sumud*, den palestinska ståndaktigheten. Från de första revolterna till dagens motståndsrörelser dokumenterar han en kamp som ofta inspirerat rörelser i grannländerna, och som i sin tur förvandlats till hot mot den egna diktaturen.

Bokens fokus på att förstå historien för att kunna kämpa för frigörelse genom kamp underifrån, är det som gör den ovanlig. Den består av tolv kapitel och över ett sekel av motstånd. Från det koloniala spelet bakom grundandet av Israel, Nakba och dess påverkan på hela det palestinska samhället till hur USA, efter britterna, gradvis blir Israels närmaste allierade, och efter sexdagarskriget 1967 bidrar med massivt militärt stöd. Boken rymmer också PLO och Fatahs politiska utveckling, guerillarörelsernas återkomst samt framväxten av Hamas. Marfleet analyserar även hur kriget mot terrorn och nyliberalismen påverkat situationen i Palestina, inte minst hur den israeliska politiska agendan blivit alltmer extrem. Den avslutande delen visar hur central Palestinafrågan var i den egyptiska rörelsen på Tahrirtorget som avsatte diktatorn Hosni Mubarak 2011.

Palestine, Imperialism and the Struggle for Freedom har gott om källhänvisningar, med omkring 100 fotnoter per kapitel och det är en komplex men högst begriplig helhetsbild som målas upp. Marfleet visar att den palestinska motståndsrörelsens historia behöver sättas i en politisk kontext, för att se samspelet mellan geopolitiska intressen, klasskonflikter i det palestinska samhället och motståndsrörelsens egna politiska strider, och på djupet utmana den koloniala bilden av Palestinafrågan som dominerar än idag.

Detta är en bok för alla som vägrar börja palestiniernas berättelse med 'för det andra', och som i både ord och handling vill visa solidaritet med Sumud.<<

JOHAN SÖDERBERG

Nyliberalismens oäkta avkomma?

I ett bortglömt hörn av internet finns den nedlagda, marknadsliberala tankesmedjan Migros hemsida. En titt på hemsidan är som att stiga in i en tidsmaskin och besöka borgerligheten ett par år före Tidövavtalet. Här samlas upprop för att sätta de universella mänskliga rättigheterna före nationella särintressen, och rapporter som belägger den fria invandringens positiva effekter på ekonomin. Den senaste statusuppdateringen är från år 2015. Som av en händelse var det samma år som den moderatanknutna PR-byrån Kreab orkestrerade det möte mellan företrädare för sverigedemokraterna och toppar inom näringslivet som beredde väg för det aktuella regeringsunderlaget (DI, 2015).

De intellektuella rötterna bakom alliansen mellan marknadsliberaler och den etnonationalistiska, rasistiska och/eller konspiratoriska alternativhögern granskas i Quinn Slobodians senaste bok *Hayek's Bastards: The Neoliberal Roots of the Populist Right*. I en huvudsakligen amerikansk kontext redogör han för visionärerna och funktionärerna som sedan 1980-talet målmedvetet har arbetet för en "ny fusion" mellan de olika lägren på högerkanten. De inbördes motsättningarna övervanns med en gemensam agenda för att legitimera hierarkier och ekonomisk ojämlikhet med hänvisning till naturgivna, biologiska och kognitiva skillnader (2025, 10f).

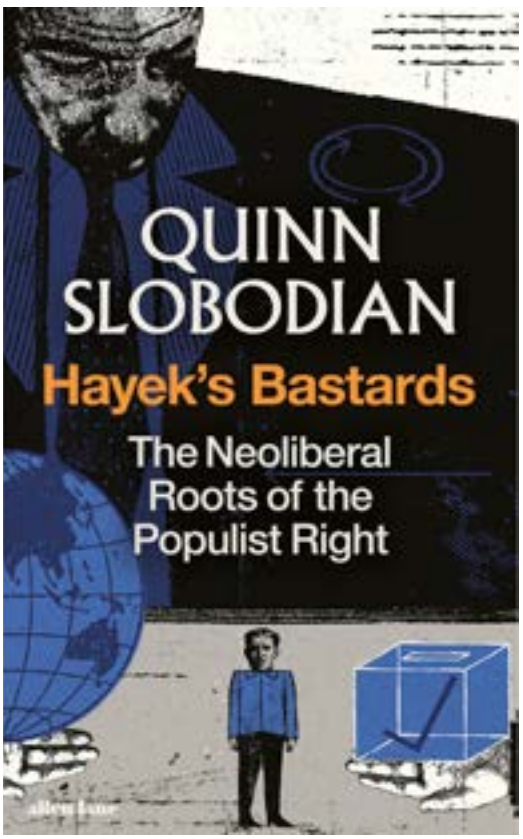

Quinn Slobodian
Hayek's Bastards: The Neoliberal Roots of the Populist Right
Penguin Books, 2022

Slobodian ingår i en bredare strömning av historiker som undersöker aktörerna och idéerna bakom nyliberalismens framväxt. Bland dessa utmärker sig Philip Mirowski, Diether Plehwe, och Melinda Cooper. Den ”historiska vändningen” har tillfört en välbehövlig injektion empirisk exakthet till den annars mycket yviga kritiken av nyliberalismen. Slobodian fick sitt genombrott med boken *Globalister: Imperiets fall och nyliberalismens uppkomst* (2018). Där läste han de nyliberala urkunderna i ljuset av kolonialväldenas sammanbrott. Världsordningen utmanades av en koalition av nyblivna nationalstater i Tredje Världen. Slobodian visade hur Ludwig Mises, Friedrich Hayek och deras gelikar skissade på ett överstatligt styrningssystem som skulle bakbinda folkvalda församlingar med fria kapitalflöden och handelsavtal. På så vis säkerställdes överföringen av råvaror och billig arbetskraft även efter införandet av demokrati i de forna kolonierna.

Samma år som Globalister gavs ut stod Steve Bannon på en scen tillsammans med Marine le Pen och fördömde ”globalisterna”. Anmärkningsvärt nog rekryterade han Hayek på sin sida mot den internationella eliten (Slobodian, 2025, n.33, s.183). Det är yrselframkallande att se Hayek, själva symbolen för en värld styrd av multinationella företag och frihandel, åberopas av den etnonationalistiska högern. I en rad artiklar publicerade under det efterföljande året undersökte Slobodian de historiska rötterna till denna skenbart motsägelsefulla retorik. En utbrytarfraktion i det nyliberala tankekollektivet anammade tidigt rasteorier, förespråkade stängda nationsgränser och bedrev kampanjer för Englands utträde ur EU (Slobodian, 2019; Slobodian & Plehwe, 2019). Den aktuella boken bygger vidare på dessa undersökningar. Slobodians tes är att Mises och Hayeks arvtagare framhöll det naturgivna med avseende på ras, intelligens, landsgränser och pengar som ett sätt att legitimera hierarkier och ojämlikhet. Därigenom bereddes väg på det intellektuella planet för ett närmande på det politiska planet mellan högerns olika läger.

Utbrytarfalangen anfördes av Murray Rothbard. Hans namn har nått en bredare allmänhet på senare tid i och med att Javier Milei pekat ut den gamle anarkokapitalisten som sin främsta inspirationskälla. Rothbard förespråkade en drastisk, handlingspolitisk u-sväng. Strategin som Hayek tänkt ut och som förvaltades av hans skapelse, Mont Pelèrin Society, var att omskola den ekonomiska och politiska eliten till att bättre hålla folkmajoriteten i schack. Rothbard önskade i stället mobilisera folkligt missnöje mot en trögrörlig elit. Uppdateringen av den handlingspolitiska strategin hänger samman med de nya förhållandena i det sena nittonhundratalets förvaltade stats- och välfärdskapitalism. När amerikanerna med Rothbard i spetsen tog över stafettpinnen efter österrikarna hade momentumet för klassmedvetna massrörelser ebbat ut. Resultaten av dessa rörelser fanns dock sedimenterade i statliga institutioner och lagstiftningar som förvaltades av en administrativ, utbildad elit (Slobodian, 2025, 57-58).

För att kartlägga nätverket av mindre bemärkta, sociala rörelse-entreprenörer och trendsättare som slutit upp bakom och verkställt nyliberalismens populistiska handlingsplan har Slobodian plöjt igenom hyllmeter av fansin, konferensprogram, investerarnyhetsbrev och kolumner i affärspressen från 1980 och 1990-talen. Det är att betrakta som en hjältebragd. Slobodian identifierar tre huvudsakliga stråk i fusionen mellan marknadsliberalism och alternativhögern. Ett stråk med utgångspunkt i affärspressen har utvecklat en civilisationsteori där länders kreditvärdighet på finansmarknaden mäter dessa civilisationers och befolkningars livsduglighet. Argumentet för stängda nationsgränserna artikuleras här i termer av hur man bäst förvaltar västerlandets humankapital. Ett andra stråk söker legitimera rasskillnader med hänvisning till IQ-tester. Nedärvda kognitiva förmågor anses förklara ojämlika utfall på marknaden för såväl individer som (minoritets-)grupper. I bokens mest nydanande kapitel väver Slobodians samman dessa två tankeströmmar med en tredje, de så kallade ”goldbugs”. De senare söker ett absolut fundament hos pengarna, vilket de tror sig ha funnit i guldet, på motsvarande vis som de föregående två rörelserna hittar sina fundament i västerlandet respektive den vita rastillhörigheten.

Goldbugsrörelsen samlas kring en undergångsberättelse om det monetära systemets förestående sammanbrott. Berättelsen växte

Foto: Gage Skidmore

fram som svar på att president Nixon avskaffade dollarns koppling till guldet i början på 1970-talet. Hädanefter var det, enligt dessa undergångspredikanter, fritt fram för politiker att trycka nya sedlar för att finansiera krig och, framförallt, välfärdsprogram. Att samla guld och andra ädla metaller är på samma gång en smart investering och prepping inför den stundande apokalypsen. Idéerna må låta vimsiga men de har haft stor praktisk betydelse. Handel med guld- och silvermynt har finansierat den libertarianska rörelsen i USA. När den europeiska valutan råkade i gungning efter finanskraschen 2008 och statsskulderna i Sydeuropa skenade, skapades en fertil grogrund för dessa idéer i Tyskland. Det var inte bara idéerna som importerades. Alternative für Deutschland övertog affärsmodellen och fyllde partikassan genom försäljning av guldmynt (Slobodian, 2025, 153f).

Segertåget för allehanda auktoritära och/eller fascistiska rörelser runt om i världen gör detta till en mycket angelägen bok. Dess största förtjänst är att ha vederlagt föreställningen att (ny)liberalismen är väsensskild från konservativa och etnonationalistiska ideologier, och följaktligen, att uppsvinget för de senare skulle ha satt punkt för den förra. Vidare kan ingen som har läst Slobodians bok inbilla sig att auktoritära populister i regeringsställning kommer bedriva ”välfärdschauvinism”. Det är bara att instämma när Slobodian summerar sina argument med hänvisning till Max Horkheimers bevingade ord: ”Den som inte vill tala om kapitalismen ska inte heller uttala sig om fascismen” (2025, 69).

Det som jag saknar i boken är en utförligare diskussion av den förlorande sidan i det nyliberala tankekollektivets interna schism. Tendensen finns, inte bara i den här boken utan i hela det fält som studerar nyliberalismen historiskt och empiriskt, att numera söka den intellektuella kärnan hos nyliberalismen i den för tillfället framgångsrika, valtaktiska alliansen med alternativhögern. Melinda Coopers i övrigt utmärkta bok *Family Values* är ett ännu tydligare exempel på detta (2019). Vad som då riskerar glömmas bort är att nyliberalismen har fler strängar på sin lyra. Annorlunda uttryckt, var passar tankesmedjan Migro in i den reviderade bilden av nyliberalismen? Tankesmedjan var kortlivad

men hade djupa försänkningar i det internationella nätverket av marknadsliberala tankesmedjor. Bland dess stall av skribenter fanns en medlem av Mont Pelèrin Society och flera med anknytningar till Cato-institutet, Atlasnätverket och George Mason University.

Motståndare till marknadsliberalismen i alla dess schatteringar behöver se hela spektrumet av vetenskapsteoretiska positioner, allianspartners, och handlingsstrategier som står denna rörelse till buds. Precis som Rothbard och hans gelikar jobbade i skymundan under tjugo år i väntan på mer gynnsamma förhållanden, så gör arvtagarna till "de kulturella österrikarna" likadant nu. Skribenter knutna till de nyliberala tankesmedjorna har, som man kan förvänta sig, reagerat negativt på Hayek's Bastards. Framförallt upprörs de över att Hayek och Mises sammankopplas med rasister, populister och foliehattar (Snowdon, 2025; Magness, 2025). Särskilt informativ är en recension som går mot strömmen och lovordar boken. Recensenten rekommenderar boken som ett varningens ord till nyliberalerna med avseende på vem det är de ger sig i lag med (Gunnels, 2025). Med andra ord, här odlas en självbild av att man utgör oppositionen mot Trumpismen. När den auktoritära populismen slutar leverera röster till kapitalet (försåvitt alltsammans inte slutar i ett svampmoln), kommer de ha sina lösningsförslag redo. I denna framtidsutsikt kan de förlita sig på Mises: "Fascismen bekämpar endast idéerna och de som sprider dessa [med våld]; för att verkligen bekämpa socialismen behöver den bemötas med idéer. Och det finns bara en idé som effektivt kan bemöta socialismen: liberalismen" (1927, 45). <<

Referenser

- Cooper, M. (2019) Family Values: Between Neoliberalism and the New Social Conservativism. Princeton University Press.
- Dagens Industri, 15 september 2015, https://www.di.se/di/artiklar/2015/9/15/kreab-bakom-sds-hogersvang/
- Gunnels, G. 16 juli 2025. "The Bastards of Mont Pelèrin." https://www.liberal-currents.com/the-bastards-of-mont-pelerin/
- Magness, P., 17 april, 2025, "Quinn Slobodian Bastardizes Hayek and Mises." https://www.independent.org/article/2025/04/17/quinn-slobodian-bastardizes-hayek-and-mises/
- Mises, L. (1927) Liberalismus. Jena: Verlag von Gustav Fischer.
- Rothbard, M. (1989) The hermeneutical invasion of philosophy and economics. Review of Austrian Economics 3, 45–59.
- Slobodian, Q. (2019) Anti-'68ers and the Racist-Libertarian Alliance: How a Schism among Austrian School Neoliberals Helped Spawn the Alt Right Cultural Politics 15 (3): 372–386.
- Slobodian, Quinn and Plehwe, Dieter (2019) "3. Neoliberals against Europe". Mutant Neoliberalism: Market Rule and Political Rupture, edited by William Callison and Zachary Manfredi, New York, USA: Fordham University Press, 2019, pp. 89-111.
- Snowdon, C., 22 april, 2025, "Hayek's Bastards: Does the new populist right really have 'neoliberal' roots?" Institute of Economic Affairs https://insider.iea.org.uk/p/book-review-hayeks-bastards?utm_source=chatgpt.com

ANDERS RAMSAY

Kapitalets återkomst

Den första engelska översättningen av första bandet av Karl Marx *Kapitalet* utkom 1887, fyra år efter hans död. Översättningen företogs huvudsakligen av Samuel Moore, en jurist som var aktiv i arbetarrörelsen och god vän till Marx och Engels. Som medöversättare anges Edward Aveling (Marx yngsta dotter Eleonors partner), men denne lär inte ha levererat särskilt mycket. Projektet översågs förstås av Engels som var förvaltare och utgivare av Marx kvarlåtenskap. Denna översättning har blivit en av två standardöversättningar till engelska och ingår i den officiella *Marx-Engels Collected Works*. En snabb blick på den ger vid handen att den uppvisar många egenheter, såsom att det första kapitlet, ”Varan” heter ”*Commodities*”, i plural, vilket kan tolkas som att det inte handlar om kategorin eller begreppet vara utan om de konkreta varorna. Man kan förstås se det som en skillnad mellan det engelska språkets förkärlek för det konkreta i jämförelse med tyskans dragning till abstraktioner. Men lika fullt får den engelske läsaren här och på många andra punkter ta del av en delvis helt annan bok än den tyska. Boken har också en helt annan indelning i och ordning av stoffet i trettiotre kapitel som övertagits från den franska utgåvan men som inte finns i någon av de tyska utgåvorna.

Många, om än inte alla, egenheterna i denna första översättning (det har gjorts ytterligare ett par som aldrig fått något inflytande) korrigerades i den senare översättningen av historikern Ben Fowkes, vilken utgavs 1976. Denna utgåva (känd som Penguinutgåvan) är den som de flesta som i dag läser och arbetar med Kapitalet på engelska använder sig av. Fowkes behöll dock bland annat den egenartade kapitelindelningen, vilket ibland leder till förvirring för moderna läsare vid jämförelse mellan olika utgåvor. Översättning är inte heller någon enkel konst som handlar om att översätta terminologiskt exakt mellan olika språk och alla översättare ställs inför val som kan ifrågasättas. Fowkes gjorde ibland valet att när han hade kunnat ändra ändå behålla en etablerad terminologi, vilket inte varit utan konsekvenser. I det kända tjugofjärde kapitlet (hos Fowkes och Moore kapitel trettiotre) övergår Marx från att analysera kapitalsystemets kategorier till att framställa det kapitalistiska produktionssättets historiska uppkomst, innan det etablerats som vad han här kallar de ekonomiska förhållandenas stumma tvång. I den befintliga svenska översättningen behandlar detta kapitel ”den ursprungliga ackumulationen”, vilket är en närliggande översättning av det tyska originalets *ursprüngliche Akkumulation*. Fowkes valde emellertid att behålla Moores *primitive accumulation*. Trots den svenska översättningen ser man ofta även på svenska anglicismen ”den primitiva ackumulationen”. Detta är ett nog så tydligt exempel på att en ny översättning till engelska av första bandet är av betydelse för andra läsare av Marx än de som har engelska som modersmål. Engelskans hegemoni i dagens värld är så självklar att dess direkta och indirekta inflytande på andra språk ofta är så omfattande att den får återverkningar även i mindre språk, som svenskan.

I denna nya engelska översättning av den amerikanske germanisten Paul Reitter, assisterad som redaktör av sin kollega Paul North, heter

det däremot, med ett ordval som ligger närmre tyskan, *original accumulation*. Denna förändring kan jämföras med den som andra uttryck genomgått där ”primitiv” ingår, såsom att ”primitiva folk” numera kallas ursprungsfolk. Men det är också en viktig förändring för den engelske läsarens förståelse av avsnittet. Reitter har här en fotnot som utgör en miniessä på över en sida om varför det rör sig om ackumulation i annan mening än den som dittills analyserats, vilken bygger på utvinning av mervärde genom ständigt upprepat lika byte mellan arbete och kapital. Den ursprungliga ackumulationen sker genom stöld, plundring och fördrivning, den har ingen föregångare, samtidigt som den lägger grunden för all framtida ackumulation. Det är inte minst kommentarer som denna som gör den nya utgåvan läsvärd. Som erfaren översättare förklarar Reitter i sitt förord och i sina noter principerna för sin översättning och sina val, vilket inte minst bidrar till att göra läsningen lärorik. Han förklarar också sitt val att inte översätta Marx neologismer eller nybildningar till något som låter bekant för den engelske läsaren. I stället inför han egna nybildningar, såsom *objecthood* för Marx *Gegenständlichkeit*. Till skillnad från *objectivity* som det ofta översatts med, betecknar det något socialt eller ickefysiskt som får karaktären av ett objekt. Det är alltså besläktat med kända begrepp som förtingligande och fetischism. Över lag försöker Reitter få de engelska läsarna att tänka på tyska, samtidigt som han eftersträvat ett modernt språk som flyter lätt och klart, vilket han för det mesta lyckats väl med.

Denna utgåva har dessutom, vilket inte minst gör den värdefull, en annan förlaga än tidigare engelska utgåvor (och den senaste svenska). Den utgår från den andra tyska upplagan från 1872, vilken var den sista tyska utgåva som Marx såg gå i tryck. Det betyder inte att denna utgåva kan göra anspråk på att vara en definitiv utgåva av Kapitalet och det kommer förmodligen aldrig heller att finnas någon sådan. De senare, tredje och fjärde upplagorna, var bearbetade av Engels, där han gjorde egna förändringar vilka han inte alltid angivit, men också införde förändringar som tog hänsyn till den franska utgåvan. Här finns en del osäkerhetsmoment. Marx tog aktiv del i den franska översättningen både genom att skriva nya tillägg och förändringar och dessutom korrigeringar av den franske översättaren Joseph Roys arbete. Denna franska översättning behandlas i ett appendix av statsvetaren William Clare Roberts. Den har inte varit utan betydelse, inte minst genom att inflytelserika franska marxister som Louis Althusser använt den, utan att vara klara över skillnaderna mot det tyska originalet. För den filologiskt inriktade Marxforskningen reser den en rad problem, eftersom det inte alltid finns underlag för att kunna säkert bedöma vad som är Marx tillägg och omskrivningar och vad som är Roys.

Reitters översättning kan starkt rekommenderas men den kommer antagligen inte att konkurrera ut de redan existerande översättningarna, snarare komplettera dem. Den kommer säkert också att få konkurrens av nya. Förlaget Verso lär arbeta på en översättning av en utgåva av den tyske ekonomen och statistikern Thomas Kuczynski som inarbetar förändringar från den franska. Man bör inte se detta som ett problem utan tvärtom som en fördel för läsarna att ha tillgång till flera kvalificerade översättningar och utgåvor. <<

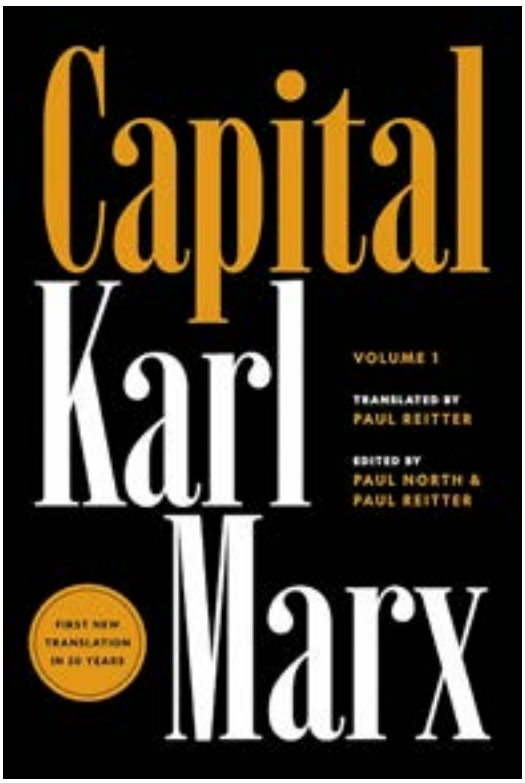

Karl Marx
Capital: Critique of Political Economy. Volume 1
Princeton University Press, 2024

MATTIAS BÖRJESSON

Vänstern och den reella yttrandefriheten

Utgångspunkten för Henrik Gundenäs bok *Till tals. Yttrandefrihet förr, nu och sedan* är att en långtgående yttrandefrihet borde förstås som fundamental för det demokratiska samhället. I ljuset av detta är Gundenäs negativ till de inskränkningar av yttrandefriheten som genomförts under senare år, tydligast exemplifierat av förändringen i grundlagen som gjort det brottsligt att röja en hemlig uppgift som kan hota Sveriges säkerhet. En annan aspekt av den ökade kritiken mot yttrandefriheten, som boken i huvudsak handlar om, är att dess negativa konsekvenser fått ett allt större utrymme i samhällsdebatten under det senare 2000-talet. Om yttrandefrihet under 1900-talet ofta motiverades som nödvändig för saklig debatt och informerade demokratiska beslut, beskriver Gundenäs hur yttrandefrihet under 2000-talet har målats i allt mörkare färger: som bidragande till hegemoniska diskurser som upprätthåller maktförhållanden mellan över- och underordnade grupper, och en offentlig debatt där falska utsagor och känsloargument blir dominerande. Det är utifrån denna kritik som högerpopulister har kunnat utmåla sig själva som yttrandefrihetens förkämpar, trots att de i grunden är motståndare till pluralism i samhället.

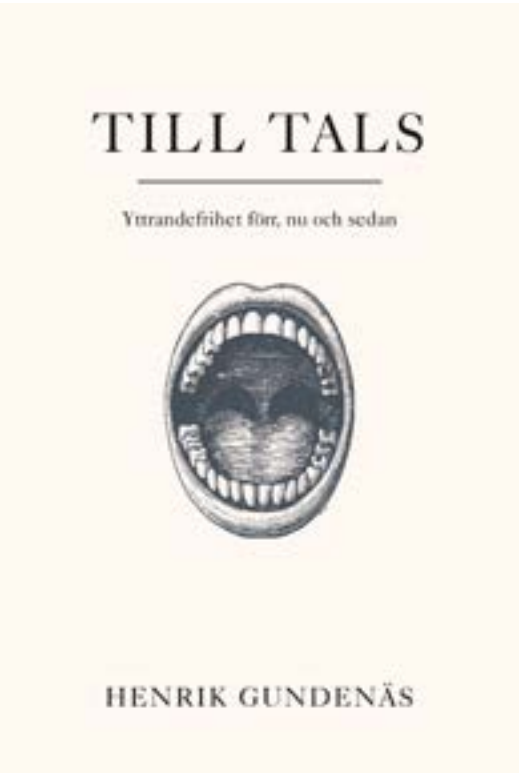

Henrik Gundenäs
Till tals. Yttrandefrihet förr, nu och sedan
Daidalos, 2025

Nästan alla av oss uppskattar yttrandefrihet som ett abstrakt ideal, men folk i gemen blir betydligt mer skeptiska när de får ta ställning till om yttrandefriheten innefattar yttranden som de ogillar. Givet detta menar Gundenäs att yttrandefriheten inte har en så hegemonisk ställning som det framstår i den offentliga debatten. Gundenäs visar utifrån forskningsstudier att stödet för yttrandefriheten blir betydligt svagare om den innefattar möjligheter för, vad som upplevs vara, politiska motståndare att yttra sig; eller när uppfattningar talförs som har svagt stöd i samhället. Eller mer kärnfullt, så länge budskapet som framförs är i enlighet med de egna uppfattningarna är stödet för yttrandefriheten starkt. Men när ett yttrande går emot den egna övertygelsen, eller samhällets dominerande normer, blir yttrandefriheten ifrågasatt. Vilket kan illustreras med kravet på deplattformering av personer med ”fel” åsikter, till krav att inskränka palestinarörelsens möjlighet att yttra sig utifrån anklagelser om rasism.

Gundenäs visar att sedan yttrandefrihet etablerades som ideal i de framväxande borgerliga

samhällena under 1700-talet, har detta ideal samexisterat med vad man uppfattat som nödvändiga begränsningar av densamma. Den yttrandefrihet som växte fram under 1700- och 1800-talet, med många bakslag och inskränkningar, var aldrig avsedd att involvera det stora folkflertalet. Det handlade om en rättighet för den upplysta eliten att, utan risk för statliga repressalier, kunna delta i samhällsdebatten. Men som Gundenäs visar, när yttrandefriheten väl etablerats, försökte även grupper som inte tillhörde denna elit, via obskyra publikationer, ändå bryta in i offentligheten. Även inom ramen för en övergripande yttrandefrihet har staten förhindrat vad man uppfattat som skadliga yttranden. För Sveriges del nämner Gundenäs censuren av arbetarrörelsens tidningar under 1800-talet, och mot uttalanden som ansågs hota landets säkerhet under andra världskriget. Men cirka 100 år, från slutet av 1800-talet till slutet av 1900-talet, präglades av en minskad användning av statlig censur, vilket kan illustreras av avskaffandet av förbudet mot hädelse 1970.

Denna utveckling har enligt Gundenäs gått i motsatt riktning under 2000-talet, genom lagstiftning, som nämndes ovan, och vad Gundenäs kallar kravet på individuell återhållsamhet; yttranden som är lagliga, men som inte bör uttalas eftersom de kan kränka människor. I relation till denna fråga lyfter Gundenäs debatten om Lars Vilks Muhammedteckningar. Ett flertal debattörer menade att även om Vilks alster skyddades av yttrandefriheten, så utgjorde de ett missbruk av den eftersom de var kränkande för muslimer. Gundenäs lyfter att ett återkommande argument till varför yttrandefriheten måste begränsas, antingen genom staten (censur) eller av den enskilda individen (självcensur), har varit att yttrandefriheten inte är tillämplig i ytterlighetsfall. Men som Gundenäs poängterar invände redan John Stuart Mill mot detta resonemang. Om yttrandefrihetens värde ligger i motståndares möjlighet att yttra sig och/eller utmana dominerande uppfattningar, förlorar den mycket av detta värde om den reserveras till ett på förhand givet åsiktsspektrum. Det ligger onekligen en hel del i denna argumentation. Kraven på individuell återhållsamhet står i motsättning till yttrandefrihetens syfte att möjliggöra en pluralism av utsagor i samhället.

Enligt Gundenäs har vänstern historiskt underbetonat betydelsen av yttrandefrihet eftersom demokratin uppfattats som detsamma som att en folkmajoritet ska bestämma (majoritetsdemokrati). Yttrandefrihet som rättighet hade ingen central roll i de debatter som fördes inom vänstern under 1900-talet (Gundenäs lyfter Rosa Luxemburg som ett lysande undantag). Men om demokratin istället ses som en arena för att jämka samman olika uppfattningar, som bärs upp av skilda sociala grupper med olika intressen, till politiska beslut (samarbetsdemokratin), då framstår yttrandefriheten som fundamental för en pluralism av uppfattningar i den offentliga debatten. Yttrandefriheten kan på så sätt ses som en förutsättning för kompromisser mellan olika intressen som utmärker politiskt beslutsfattande i ett demokratiskt samhälle. Utifrån detta menar Gundenäs att ett pluralistiskt samhälle präglat av stark yttrandefrihet i själva verket är motpolen till Sverigedemokraternas avståndstagande från politisk pluralism. Enligt Gundenäs borde huvudfrågan för progressiva rörelser inte handla om på vilket sätt yttrandefriheten bör inskränkas och/eller regleras, utan hur den kan göras mer jämlik, det vill säga att fler grupper/perspektiv ska höras i offentligheten, en ”lika rättighet att tala fritt” (s. 188). Härvidlag för Gundenäs fram målsättningen i 1974 års kulturpolitiska proposition att kulturpolitiken skulle syfta till reell yttrandefrihet, det vill säga medborgarnas praktiska möjligheter till yttrandefrihet genom, bland annat, statliga satsningar på skolbibliotek, folkbildning, mediestöd och public service.

Ett förändrat fokus i linje med Gundenäs resonemang, bort från huvudfokus på negativa konsekvenser av yttrandefrihet, till en diskussion om folkflertalets reella möjligheter till yttrandefrihet, framstår som en lovande strategi för vänstern. Det anknyter också till en grundton i Marx kritik av människans rättigheter i det kapitalistiska samhället. Marx kritik handlade inte om ett avvisande av de borgerliga rättigheterna, utan snarare om att dessa rättigheter aldrig kan realiseras, trots retoriken om frihet, jämlikhet och broderskap, för flertalet i ett ojämlikt kapitalistiskt samhälle indelat i klasser. Utifrån en sådan syn handlar vänsterns grundläggande uppgift om att omvandla samhället så att alla rättigheter som utlovades under de borgerliga revolutionerna blir en realitet för folkflertalet. Gällande frågan om yttrandefrihet ger Gundenäs en bakgrund och samling idéer för att samla vänstern kring ett sådant mål.<<

JAKOB SANDBERG

Ett nytt standardverk om Irans historia

När jag i slutet av 2012 kom hem från en knappt årslång vistelse i Iran sa jag när folk undrade hur det var att bo där, att ”Iran är världens bästa land”. Mitt svar var på samma gång uppriktigt menat och en retsam provokation, men var främst ett sätt att tvinga fram en annan syn på detta magnifika land som döljer sig bakom statsapparatens brutalitet. För Iran är verkligen ett otroligt land med tusentals ansikten, varav allt som oftast ett – bödelns – trängt igenom till den europeiska och svenska mediala offentligheten. Det har knappt funnits en enda bok om Iran på svenska; den vetgirige läsare som önskat fördjupa sig i landets rika historia, kultur och politiska landskap har hittills varit förpassad till engelskspråkig litteratur. Nu har detta ändrats i ett slag, med ett heltäckande standardverk om Iran av Rouzbeh Parsi – *Mellan Gud och Stat: Iran efter ett långt 1900-tal,* oumbärlig för den som vill lära känna detta land oavsett förkunskaper.

Rouzbeh Parsi
Mellan Gud och Stat. Iran efter ett långt 1900-tal
Fri Tanke, 2025

Parsi börjar med att på hundra sidor berätta om Irans historia från Qajardynastin vid 1800-talets slut via författningsrevolutionen, Pahlavidynastins två faser, den korta demokratiska sejouren 1951-53 och den islamska revolutionen fram till idag, varefter han utifrån olika teman i åtta kapitel belyser aspekter av den islamska republiken, från maktkampen mellan olika grupper i det postrevolutionära Iran, till ekonomi, via kvinnoförtryck och religion. Det är en mycket matnyttig, informativ och faktaspäckad bok; många saker är sådant som den uppmärksamme nyhetskonsumenten här får i fördjupad form, som exempelvis den långa redogörelsen för alla turer i Irans atomprogram, annat är sådant som kommit betydligt mer i skymundan, så som de återupprättade förbindelserna mellan Iran och Saudiarabien, eller revolutionsgardets roll i ekonomin, för att ta några exempel. Också de stora kriserna i den Islamska republiken lyfts fram. Idag är ”Kvinna, Liv, Frihet” den man minns mest, men den som skakade om republiken mest var de stora protesterna efter valet 2009 och framväxten av den gröna rörelsen under Mir Hossein Moussavi, som till dags dato sitter i husarrest.

Textens främsta värde ligger dock inte i mängden fakta, utan att Parsis förståelse av Iran är strukturell och inte moralisk eller idealistisk; den iranska statsapparaten är till skillnad från de flesta diktaturer i regionen, som Al Assads Syrien eller Ghaddafis Libyen, inte en enskild familjs eller klans egendom, utan en härskande politisk klass, ett system av maktkonstellationer som befinner sig i ständig strid med varandra. Denna genomgång av det iranska politiska systemet med alla dess motsättningar är så bra att jag har svårt att se att den skulle ha sin like ens i den engelskspråkiga världen, och det är en ynnest för den svenska läsaren att få ta del av en så gedigen presentation. Man får också förmoda att det faktum att Parsi stundvis har fått utstå så pass mycket medialt spott och spe de senaste åren är intimt förknip-

Foto: Jakob Sandberg

Trasig valaffisch för Mir Hossein Moussavi i Yazd, november 2012. Texten lyder ”Morgonen är nära,” och det ristade klottret lyder ”Moussavi är vår kärlek” och ”De gröna ska segra”.

pat med denna ovilja att teckna Irans historia som om det vore en Disneyfilm som väntar på sitt lyckliga slut, och Parsis redogörelse för och kritik av iranska exilgruppers oförmåga att på ett klarsynt och konstruktivt sätt förhålla sig till det som pågår inne i Iran är hård, oklanderlig och i mina ögon fullständigt sanningsenlig.

Det breda omfång som är en av bokens främsta styrkor bäddar också för bokens enda verkliga svaghet – dispositionen. Istället för att låta den kronologiska historien vara berättarstrukturens gravitationspunkt runt vilken övriga ämnen cirkulerar avverkas historien på de första hundra sidorna, varefter olika teman och aspekter av den Islamska republiken presenteras. Upplägget gör på ett sätt att den vetgirige kan ta sig an den aspekt av Iran som intresserar vederbörande, men kontinuiteten blir uppbruten med en del upprepningar, och framför allt är den delen av 1900-talet som föregick den islamska revolutionen väl kortfattad. Parsi är historiker, men boken lutar lika mycket åt statsvetenskap som historia, och upplägget framstår som eftergift till tilltänkta läsare på olika lärosäten som vill fördjupa sig i enskilda aspekter i det samtida Iran, och där helheten ska finnas tillgänglig som ett val. Men det finns inga genvägar; den iranska historien kan bara förstås i sin helhet, vilket Parsi i övrigt visar med all önskvärd tydlighet.

Mellan Gud och Stat är nästan 500 sidor lång, men jag hade gärna läst minst hundra sidor till. Författarens berättarförmåga är utmärkt och kunskapsbanken enorm, så någon risk för uttröttning föreligger inte. Den islamska republiken så som den ser ut idag redovisas uttömmande, och bringar stort mervärde också för en relativt initierad läsare.

På studenthemmet i centrala Teheran där jag bodde ett kort tag utbytte jag boktips med andra studenter, där vi bekantade oss med så skilda böcker som Ervand Abrahamians standardverk *A History of Modern Iran* (en bok som retade upp Basijiföreståndaren till studenthemmet vi bodde på så mycket att britten som ägde boken vräktes) och Roy Mottahedehs idéhistoriskt lagda *The Mantle and the Prophet*, liksom många andra, som alla nämns i litteraturgenomgången i slutet av Parsis bok. Dessa är alla tematiskt snävare än Mellan Gud och Stat, som ovan nämnda brister till trots övertygar stort i sin gedigna skildring av den islamska republikens många aspekter.

När Mellan Gud och Stat redan hade annonserats ut angrep Israel Iran och dess kärnanläggningar, och Parsi lyckades på uppenbarligen mycket kort tid föra in dessa dramatiska händelser i boken på ett naturligt sätt. Dessa och andra sentida händelser, som EU:s hot att återinföra sanktioner mot Iran, pekar på att spelplanen på mycket kort tid kan ändras radikalt, något som inte minst Israels öppna hot att döda Irans högste ledare indikerar, liksom den tyske förbundskanslern Merz skamlösa kommentar att ”Israel gör skitjobbet åt oss.” Allt detta gör att Parsis bok oavsett vad framtiden har i sitt sköte för detta fantastiska men mycket olycksdrabbade land förmodligen kommer att öka i aktualitet.<<

Bokförläggarna Röda Rummet

Nya böcker om Palestina och arbetarrörelsehistoria

Palestina – ETT land

en marxistisk överblick

Av Joseph Daher

översättning Göran Källqvist

Joseph Daher presenterar Palestinas, sionismens och islamismens historia och analyserar det palestinska motståndets olika organisationer. Det är en effektiv överblick om Palestinas förlorade samtid. Under mer än 70 år har världens makthavare hindrat en fredlig och hållbar utveckling i Mellanöstern.

De förtryckta i Palestina förtjänar ett nytt ledarskap och en konsekvent motvikt mot den destruktiva och väststödda sionismen. För Joseph Daher är det enda realistiska ett palestinskt motstånd, kombinerat med internationell solidaritet och ett regionalt revolutionärt uppvaknande.

Joseph Daher är en aktivist bördig från Syrien, författare och statsvetare vid universitet i Lausanne och Florens. Han har skrivit böcker om Gaza, Hizbollah och Syrien.

191 sidor ISBN 978- 91-989571-4-3

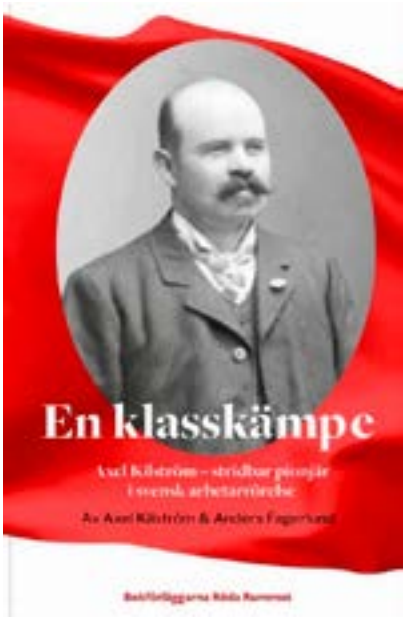

Av Anders Fagerlund och Axel Kilström

Axel Kilström var en pionjär i arbetarrörelsen. Boken är samtidigt berättelsen om Kilströms liv och om arbetarrörelsens tidiga period. Hur han retade de borgerliga framgår.

Axel Kilström (1857-1945) växte upp föräldralös i Göteborg och hann med att verka och agitera i både Norge och Sverige för arbetarnas sak och för socialism.

Anders Fagerlund har återskapat Axel Kilströms brokiga liv med hjälp av hans självbiografiska noteringar.

159 sidor ISBN 978-91-989571-5-0

Bokförläggarna Röda Rummet
Box 7043
402 31 Göteborg
info@bokrr.se

Köp böckerna på
bokrr.se

Socialistiska nyheter och analyser

internationalen.se

Den globala högerextremismen med Trump och Putin i spetsen driver oss in i en ny epok av reaktion, nationalism och krig. Och detta när mänsklighetens alla resurser måste mobiliseras mot klimathot, försörjningskriser och folkfördrivning. Israels folkmord i Gaza är nu det tydligaste exemplet på den barbari som utförs av extremhögern. Det är lätt att se framtiden mörk. Men samtidigt söker miljontals människor världen över rättvisa och demokratiska lösningar, håller emot det värsta och hjälps solidariskt åt mot översvämningar, bränder, svält och förtryck. Visionen av jämlika samhällen med lika rättigheter för alla kan inte utplånas och söker sig olika uttryck. Vårt är demokratisk socialistisk självförvaltning där de arbetande och idag så ofta maktlösa människorna själva styr samhällsutvecklingen. Men hur ska det gå till? Var finns försöken? Vilka är möjligheterna och misstagen? Veckotidningen Internationalen som publiceras av Socialistisk Politik startades för femtio år sedan som en internationalistisk och demokratisk socialistisk röst i den tidens vänsteruppsving. Sedan dess har världshistoria skrivits och livet förändrats. I fjol, när presstödet avskaffades, övergick papperstidningen till tätare utgivning på nätet som Internationalen.se med nyheter, analyser, debatter, poddar och filmer. Dess socialistiska grund är densamma, liksom strävan att i dialog/debatt med hela vänstern, både i och utanför Vänsterpartiet, söka svar på nuets utmaningar.

Läs, lyssna, skriv och debattera i Internationalen.se för hela vänsterns framtid. Och supporta utgivningen ekonomiskt. Internationalen.se görs i huvudsak av ideella krafter men behöver alla socialisters stöd för teknik, plattformar och redaktionell stabilitet.

Tillsammans, mot högertider - för en kämpande socialistisk vänster!

SKRIV TILL INTERNATIONALEN:
intis@internationalen.se

STÖD INTERNATIONALEN genom SP:s kampfond PG 39691 – 1 eller Swisha 123 052 4934

BLI MÅNADSGIVARE FRÅN DITT EGET BANKKONTO konto 9960 3400 396 911 (kampfonden)

INTERNATIONAL DONATIONS:
Nordea IBAN SE3795000099603400396911
BIC/SWIFT NDEASESS
Organisationsnummer
802006-9434

Skribenter i detta nummer.

ROLF BERGQVIST är Latinamerikakännare och har under årens lopp medverkat flitigt i Röda rummet.

DARIA BOGDANSKA är invandrare, facklig aktivist och författare. Engagerad i frågor om migranters rättigheter på arbetsmarknaden och facklig organisering. 2016 utkom hon med boken *Wage Slaves*, ett seriealbum om restaurangpersonal som utnyttjas av arbetsgivare på Malmös krogar.

MATTIAS BÖRJESSON är lektor i pedagogik vid Göteborgs universitet och ingår i Röda rummets redaktion.

VERONICA FLYMAN är doktorand i sociologi vid Göteborgs universitet där hon skriver på en avhandling om singelskap, kärlek och alienation i det samtida Sverige.

ELI FRIEDMAN är amerikansk sociolog och Kina-expert som undervisar vid Cornell University.

LENA GUNNARSSON är docent och lektor i genusvetenskap vid Örebro universitet, och forskar om kärlek, intimitet och makt.

LARS HENRIKSSON är pensionerad metallarbetare och aktiv i Socialistisk Politik samt i Vänsterpartiet.

PER HENRIKSSON ingick i redaktionskollektivet bakom tidskriften *Riff-Raff - Kommunism och klasskampsteori* åren 2002-2022.

ÅSA HJALMERS har varit aktivist och socialist i över två decennier inom antikrigsrörelsen och vänstern, i både Sverige och Storbritannien.

EVELINA JOHANSSON WILÉN är docent och biträdande lektor i genusvetenskap vid Örebro universitet. Hon sitter i redaktionen för Röda rummet.

ANDERS KARLSSON är ledarredaktör för *Internationalen* och ingår i Röda rummets redaktion.

KATARINA KATZ är pensionerad lektor i nationalekonomi och medlem i Judar för israelisk-palestinsk fred (JIPF).

TORKIL LAUESEN är dansk politisk aktivist och författare som har skrivit flera böcker om imperialism. Han var medlem i den så kallade Blekingegadegruppen under 1970- och 1980-talet.

MICHAEL LÖWY är fransk-brasiliansk marxistisk sociolog och filosof.

BRANKO MARCETIC är skribent för den amerikanska vänstertidskriften *Jacobin*.

MICHAEL A. MCCARTHY är sociolog och arbetar vid University of Californa, Santa Cruz, där han även är föreståndare för programmet i Community Studies.

MIKAEL OMSTEDT är kulturgeograf och arbetar som postdoktor vid University of Toronto samt ingår i Röda rummets redaktion.

MARIA PERSDOTTER är kulturgeograf och verksam vid Centrum för kommunstrategisk studier vid Linköpings universitet. Hennes pågående forskning handlar om inre och yttre gränser i den svenska välfärdsstaten.

ANDERS RAMSAY har arbetat som lektor i sociologi vid olika lärasäten, senast vid Mittuniversitetet. Han ägnar sig numera åt fri forskning om Marx och den kritiska teorin.

JAKOB SANDBERG arbetar som kontakttolk i engelska och ryska, översätter facktexter från ryska och persiska samt sitter i Röda rummets redaktion.

OVE SERNHEDE är professor emeritus vid Göteborgs universitet. Han har sedan 1980-talet forskat och publicerat på teman som rör modernitet, identitet, ungdomliga subkulturer, afroamerikansk kultur och segregation.

JOHAN SÖDERBERG är professor i vetenskapsteori vid institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori, Göteborgs universitet.

FRANCES TUULOSKORPI har jobbat och varit ”inom-, utom-, bak- och framfackligt aktiv” i fyra decennier, bland annat på brödfabriken Stockholmsbagarn, där hon också var ordförande i livsmedelsarbetareklubben i många år. Därefter har hon fortsatt att samla in och sprida erfarenheter från olika arbetsplatser, bland annat i antologiserien *Folkrörelse på arbetsplatsen*.

FRIDA TÅNGHAG är facklig förtroendevald för Hotell- och restaurangfacket och politiskt aktiv inom Vänsterpartiet Göteborg.

ANTON TÖRNBERG är lektor i sociologi vid Göteborgs universitet. Hans forskning kretsar runt högerextremism och onlineradikalisering. Hans senaste bok är *Intimate communities of hate: Why social media fuels far-right extremism* (2024).

KJELL VOWLES är postdoktor vid institutionen för sociologi och arbetsvetenskap vid Göteborgs universitet och forskar kring klimatförnekelse, klimatomställning och nationalism.

MARIA WEMRELL är docent i folkhälsovetenskap och lektor vid institutionen för socialt arbete vid Linnéuniversitetet. Hennes forskning rör sig längs kontaktytor mellan folkhälsovetenskapliga eller medicinska och sociala frågor.

JOHAN ÖRESTIG KLING är sociolog, universitetslektor och ingår i redaktionen för Röda rummet. Han är tillsammans med Evelina Johansson Wilén, Lotte Schack och Carl Wilén redaktör för antologin *Samtida marxistisk teori* (Bokförlaget Daidalos).

I antologin *Samtida marxistisk teori* presenteras trettiosju tänkare från olika delar av världen, tänkare som har fört den marxistiska teorin in i det krisdrabbade 2000-talet. På vilka sätt kan det traditionella idéarvet utvecklas, omformuleras och aktiveras i en tid då den breda vänstern förlorar mark till den inflytelserika koalitionen mellan techmiljardärer och auktoritära ledare, framburna av nykonservativa, antifeministiska och fascistiska rörelser? Och vilka verktyg krävs egentligen för att kunna visualisera och frammana en annan ordning än den nyliberalism som nu bryter samman?

Hitta boken här:
eller på valfri välsorterad bokhandel

röda rummet.

Röda Rummet är Socialistisk Politiks kvartalstidskrift (tidskriften hette 1969–1996 *fjärde internationalen*). Utkommer med fyra nummer per år. Nummer 99-100 sedan starten 1997 (nummer 209-210 sedan 1969).

För innehållet i artiklarna ansvarar respektive författare.

Redaktionen: Peter Jervelycke Belfrage, Åsa Hjalmers, Evelina Johansson Wilén, Patrik Vulkan, Carl Wilén, Martin Fahlgren, Johannes Jensen, Anders Karlsson, Jakob Sandberg, Johan Örestig, Lotte Schack, Håkan Thörn, Carl Cassegård, Ludvig Sunnemark, Mikael Omstedt och Mattias Börjesson.
Ansvarig utgivare: Anders Karlsson
Grafisk form: Ulf Östman & Patrik Vulkan
Omslagsfoto: Hegel & Marx

Post till redaktionen: Box 7043, 402 31 Göteborg
E-post: rodarummet@hotmail.com
Prenumeration: 300 kronor för fyra nummer
Lösnummer: 100 kronor
Bankgiro: Tidskriftsföreningen Röda rummet BG 593-9962
Hemsida: www.rodarummet.org
Tryck: Trydells, 2025
Upplaga detta nummer: 650
ISSN: 1403–3844

röda rummet.

socialistisk teoretisk tidskrift